

Društvo za zaštitu i unapređenje
mentalnog zdravlja dece i omladine - Niš

Društvo za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja dece i omladine Niš

Za smanjenje siromaštva - Civilno društvo odgovorna vlada

DECA

I

ODGOVORNA DRŽAVA 1

Niš 2010

Za smanjenje siromaštva - Civilno društvo odgovorna vlada

DECA I ODGOVORNA DRŽAVA 1

Slobodanka Konstantinović-Vilić

Jelisaveta Todorović

Nevena Petrušić

Zorica Sokolov

Ana Popović

Saša Stefanović

Izdavač:

Društvo za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja dece i omladine

Trg učitelj Tase 2, Niš

Za izdavača

Olgica Bajić

Štampa

Tiraž

300

ISBN

CIP Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

Tiraž 300.

ISBN

a) Сиромашна деца Заштита Србија

b) Невладине организације Србија

COBISS.SR-ID

Publikacija **DECA I ODGOVORNA DRŽAVA 1** nastala je u okviru projekta ZA SMANJENJE SIROMAŠTVA: CIVILNO DRUŠTVO I ODGOVORNA VLADA koji se izvodi u saradnji s Institutom za održive zajednice (ISC) uz finansijsku podršku Ministarstva spoljnih poslova Kraljevine Norveške. Mišljenja i stavovi izneti u ovoj publikaciji su stavovi autora/ki i ne prenose nužno stavove ISC-a i donatora.

Uvod

Detinjstvo je period u životu čoveka koji je najosetljiviji na uticaje koji potiču iz prirodnog i društvenog okruženja. Rani doživljaji roditeljske brige i nege duboko se utiskuju u psihi deteta i deluju kroz celokupni život, pre svega kroz doživljaj sebe i drugih ljudi. Društvena stabilnost ili nestabilnost, ekonomski problemi, neizvesnost i društveni potresi prelamaju se kroz porodičnu svakodnevnicu i mogu delovati **iscrpljujuće na roditeljske resurse**. Društvena klima može dovesti do napetosti u porodičnom sistemu što deluje i na način ophođenja prema deci i njihovim potrebama. Koliko će roditelj biti osetljiv na razvojne potrebe sopstvene dece može zavisiti od njegovih materijalnih, zdravstvenih i moralnih kapaciteta. Ma koliko porodica predstavljala sigurnu oazu za svoje članove, ona ne može biti potpuno „nepropustljiva“ za potrebe koje dolaze iz šire porodice, šireg socijalnog okruženja ili pak društva u celini. Zato je neophodno da briga o deci bude **prioritetan društveni zadatak**, jer nedovoljna briga o deci i mladima ostavlja višestruke dugoročne posledice na opštu populaciju jedne države.

Studija „Deca i odgovorna država“ nastala je u okviru programa ZA SMANJENJE SIROMAŠTVA: CIVILNO DRUŠTVO I ODGOVORNA VLADA. Ovaj trogodišnji program izводи koalicija organizacija civilnog društva s Institutom za održive zajednice, a uz podršku Ministarstva spoljnih poslova Kraljevine Norveške.

Društvo za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja dece i omladine, Građanske inicijative, Amity Autonomni ženski centar, Centar za samostalni život invalida Srbije, Romski informativni centar, i Grupa 484 čine koaliciju u kojoj svaka organizacija predstavlja po jednu osetljivu grupu prepoznatu u Strategiji za smanjenje siromaštva (SSS): decu, mlade, stare, žene, osobe sa invaliditetom, Rome, izbegla i raseljena lica.

Predmet studije su zakoni i odluke, strategije i akcioni planovi koji definišu politiku prema deci na nacionalnom nivou i na lokalnom nivou (5 lokalnih samouprava) na osnovu kojih se vrše budžetska izdvajanja za decu

Pre izrade ove studije postavili smo sledeće ciljeve:

- utvrditi koji su prioriteti politike prema deci na osnovu usvojenih zakona i strateških dokumenata;
- dobiti uvid u podelu nadležnosti u finansiranju koja postoji između lokalne samouprave i republičkog nivoa;
- procena mogućnosti praćenja implementacije politika prema deci preko budžeta (lokalne samouprave i republičkog;
- utvrditi na osnovu kojih zakona/odluka, strategija/akcionih planova se izdvajaju sredstva za decu i koliko iznose ta sredstva u oblasti obrazovanja i socijalne zaštite na nacionalnom nivou, i obrazovanja, socijalne zaštite i kulture i sporta na lokalnom nivou.

Kako bismo odgovorili na ovako postavljene ciljeve izvršena je analiza:

- normativnog okvira,
- strateškog okvira,

- Budžeta.

Analiza zakonskog okvira obuhvatila je:

- zakone i odluke koji predviđaju novčane izdatke države za decu (za obrazovanje, za socijalnu zaštitu);
- obaveze prema deci koje imaju različiti nivoi vlasti, a koje proističu iz određenih zakona i / ili odluka, statuta;
- Međunarodne dokumente/konvencije koje je država ratifikovala i preuzela obavezu da ih implementira;

Analiza strateškog okvira obuhvatila je:

- relevantna strateška dokumenta Nacionalni plan akcije za decu, Nacionalni milenijumski ciljevi razvoja u Republici Srbiji, Strategija za smanjenje siromaštva, Strategija razvoja socijalne zaštite,
- relevantne izveštaje o implementaciji strateških dokumenata Izveštaj o implementaciji Konvencije o pravima deteta Vlade RS, Alternativni izveštaj o implementaciji Konvencije o pravima deteta, Drugi izveštaj o implementaciji SSS, Analize uticaja javnih politika.

Analiza budžeta obuhvatila je:

- izdvajanja za decu u okviru budžeta Ministarstva rada i socijalne politike i Ministarstva prosvete,
- izdvajanja za decu na lokalnom nivou 5 lokalnih samouprava Niša, Aleksinca, Svrlijiga, Knjaževca i Kruševca

Budžetska analiza treba da pokaže

- koja se prava i usluge za decu finansiraju;
- koliko korisnika ostvaruje prava i usluge koje se finansiraju iz budžeta
- u kojoj meri mogu da se prate izdvajanja za decu, odnosno izdvajanja za implementaciju politika za decu, preko budžeta resornih ministarstava i lokalnih samouprava.

Ove 3 analize zajedno treba da daju uvid u postojeći zakonski i strateški okvir koji čini politiku prema deci na lokalnom i nacionalnom nivou. Na osnovu tog istraživanja dobićemo:

uvid u širi kontekst zakonodavni i strateški;

uvid u podelu nadležnosti u finansiranju koja postoji između lokalne samouprave i republičkog nivoa;

osnovu za procenu mogućnosti praćenja implementacije politika prema deci preko budžeta (lokalne samouprave i republičkog).

Deca i odgovorna država

Polazimo od pretpostavke da politika prema deci treba da se zasniva i polazi od dece, odnosno od **njihovih prava** na koje jedno društvo treba sistemski da odgovori i stalno unapređuje kako bi obezbedilo za svu decu jednake uslove za razvoj. U vezi s tim treba utvrditi na koji način je društvo preuzelo na sebe brigu o deci da osigura da sva deca pod jednakim uslovima odrastu i uključe se u zajednicu. Koje su posledice po razvoj dece ako se ne sprovodi ono što je planirano strateškim dokumentima za decu pre svega u Nacionalnom planu akcije za decu? Praćenje budžeta trebalo bi da nam omogući da sagledamo u kojoj meri se odgovara na **prava dece** definisana **Konvencijom o pravima deteta** koju je naša država ratifikovala.

Deca koja su siromaštvo nasledila od svojih roditelja **ne mogu biti odgovorna za svoje siromaštvo ili položaj u kome se nalaze.**

Porodice sa decom moraju imati podršku društva. Ne sme se čekati da porodice toliko osiromaše da briga o detetu prevazilazi njihove mogućnosti. Zato je neophodno, a i ekonomičnije, delovati preventivno, pre nego što porodica potpuni izgubi kapacitete za brigu o deci.

Polazeći od koncepta odgovornosti države da omogući ostvarivanje prava na socijalnu zaštitu i sigurnost građana, država mora da identifikuje građane kojima je potrebna podrška za ostvarivanje prava.

Normativno-pravni okvir politike prema deci na nivou Republike Srbije

1. Ratifikovani međunarodni akti

Svi subjekti međunarodnog prava (države, međunarodne organizacije) i učesnici u procesu ostvarivanja međunarodnopravnih odredbi o ljudskim pravima (nevladine organizacije i pojedinci) uključeni su u sistem ostvarivanja ljudskih prava i prava deteta putem normiranja, zaštite i unapređenja tih prava. Danas su prava deteta priznata i normativno uobličena u međunarodnom pravu brojnim međunarodnim dokumentima. Na osnovu međunarodnih dokumenata, koji su potpisani i ratifikovani u državama na nacionalnom nivou, prava deteta su zaštićena zakonima i drugim pravnim aktima i ostvaruju se u okviru porodice, škole, obrazovanja, kontakta sa vršnjacima, zatim u okviru pojedinih institucija i na drugim mestima ili u drugim okolnostima. Veoma je značajno da prava deteta priznata na međunarodnom planu, kao i u okviru pojedinih država, budu sprovedena u život i da postoji odgovarajuća zaštita u slučaju kršenja tih prava.

Osnovni međunarodni dokumenti koji se odnose na prava dece, pojedine probleme dece ili neke kategorije dece su:

1. Konvencija o pravima deteta Ujedinjenih nacija
2. Milenijumski ciljevi razvoja Ujedinjenih nacija
3. Svet po meri deteta
4. Svetska deklaracija "Obrazovanje za sve", Okvir za akciju i Dakarska deklaracija
5. Zdravlje za sve u 21. veku
6. Akcioni plan za životnu sredinu i zdravlje dece u Evropi
7. Konvencija o pristanku na brak, minimalnoj starosti za sklapanje braka i registrovanju brakova
8. Konvencija o zaštiti materinstva
9. Konvencija o ostvarivanju alimentacionih zahteva u inostranstvu
10. Konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice dece
11. Evropska Konvencija o priznanju i izvršenju odluka o staranju o deci i o ponovnom uspostavljanju odnosa staranja
12. Fakultativni Protokol o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji uz Konvenciju o pravima deteta
13. Fakultativni Protokol o učešću dece u oružanim sukobima uz Konvenciju o pravima deteta
14. Konvencija Međunarodne Organizacije Rada br. 182 o najgorim oblicima dečijeg rada i preporuke MOR br. 190 o zabrani i hitnoj akciji za ukidanje najgorih oblika dečijeg rada
15. Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja i upotrebe hemijskog oružja i o njegovom uništavanju
16. Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta i dopunski protokoli
17. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena

Konvencija o pravima deteta Ujedinjenih nacija (u daljem tekstu Konvencija) predstavlja najvažniji međunarodni ugovor o pravima deteta. Konvencija je usvojena 1989. godine pod okriljem Ujedinjenih nacija, a ratifikovana od strane SFRJ 1990.¹ U periodu pre donošenja Konvencije smatralo se da su prava deteta dovoljno zaštićena u okviru ljudskih prava, s obzirom na to da imaju isti osnov i da se značajno ne razlikuju. Međutim, **ustanovljavanjem pojma detinjstva** kao sociološke kategorije zavisne od istorijskog perioda razvoja društva i društvenih okolnosti, sa specifičnim zahtevima u odnosu na sistem koji obezbeđuju ljudska prava, došlo se do zaključka da **detinjstvo u izvornom, najširem smislu, predstavlja fazu života u kojoj se manifestuje posebnost deteta**. Iskustvo koje je proizilazilo iz stava o posebnosti detinjstva i deteta, zahtevalo je uspostavljanje posebnog sistema zaštite deteta.² Poseban sistem normiranja, zaštite i unapređenja prava deteta ostvaren je kroz Konvenciju zbog čega se Konvencija smatra univerzalnim i najznačajnijim međunarodnim dokumentom u oblasti ljudskih prava i prava deteta. Usvajanje Konvencije rezultat je razvoja i konsolidacije stavova u odnosu na decu i ljudska prava na međunarodnom planu. Stoga su u Konvenciji na jednom mestu obuhvaćena sva ljudska prava koja se priznaju jednoj posebnoj grupi ljudi - deci, što predstavlja značajnu novinu u međunarodnom pravu koje se stvara pod okriljem Ujedinjenih nacija.

Osnovne postavke Konvencije odnose se na:

- definisanje osnovnih prava deteta;
- određivanje glavnih grupa prava deteta: ekonomska, socijalna, kulturna, politička i građanska;
- priznavanje novih ljudskih prava, kao, na primer, pravo deteta na slobodno izražavanje mišljenja po svim pitanjima koja ga se tiču, ili, pravo deteta žrtve bilo kog oblika zlostavljanja, zloupotrebe ili eksploatacije na fizički i psihički oporavak i reintegraciju;
- priznavanje uloge nevladinih organizacija u postupku ostvarivanja prava deteta;

¹ Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima deteta, Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori br. 15/1990 i br. 2/1997. Konvencija je međunarodni ugovor sa najviše ratifikacija. Do 1.1.1999. godine 191 vlada je ratifikovala konvenciju, SAD je samo potpisala, samo jedna Somalija, nije ni ratifikovala ni potpisala.

² Prava deteta i Konvencija o pravima deteta, priredila Vučković - Šahović, N., Jugoslovenski centar za prava deteta, IV dopunjeno izdanje, Beograd, 2001, s.14.

Konvencija je podeljena na preambulu i tri dela.

U Preambuli, koja najpre naglašava osnovne principe Ujedinjenih nacija o priznavanju osnovnih ljudskih prava i sloboda bez diskriminacije, potvrđeno je da su „detetu s obzirom na njegovu fizičku i mentalnu nezrelost, potrebni posebna zaštita i briga, uključujući odgovarajuću pravnu zaštitu kako pre, tako i posle rođenja“.

Prvi deo Konvencije sadrži: definiciju deteta, utvrđivanje osnovnih principa, određivanje korpusa prava koja se priznaju detetu, uz naglašavanje obaveze država koje su potpisale i ratifikovale Konvenciju da preduzmu sve mere za ostvarivanje prava priznatih Konvencijom uz poštovanje najviših standarda u ovoj oblasti na međunarodnom i nacionalnom nivou (čl. 4 i 5 Konvencije).

Prema definiciji deteta (čl. 1 Konvencije), dete je svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života, ukoliko se, po zakonu koji se primenjuje na dete, punoletstvo ne stiče ranije. U narednim članovima su izdvojeni osnovni principi na kojima se zasniva Konvencija. To su: pravo na nediskriminaciju (čl. 2 Konvencije); pravo na uvažavanje najboljeg interesa deteta (čl. 3); pravo deteta na život, opstanak i razvoj (čl. 6). Ova prava su pretpostavka za ostvarenje svih drugih prava u skladu sa odredbama Konvencije.

Ostala prava deteta koja proizilaze iz Konvencije su:

1. **građanska i politička prava** (pravo na ime i državljanstvo čl. 7, pravo na očuvanje identiteta čl. 8), sloboda izražavanja mišljenja (čl. 12 i 13) i pristup informacijama (čl. 17), sloboda misli, savesti i veroispovesti (čl. 14), sloboda mirnog udruživanja i okupljanja (čl. 15), pravo na privatnost (čl. 16), pravo na zabranu mučenja ili drugih okrutnih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni (čl. 37), pravo na zaštitu od seksualnog iskorišćavanja (čl. 34), pravo na zaštitu od ekonomskog iskorišćavanja i od obavljanja bilo kog posla koji bi mogao da ugrozi zdravlje deteta, obrazovanje ili razvoj (čl. 32).
2. **briga o detetu i porodična sredina** (čl. 9 i 10 - porodični život i održavanje odnosa sa roditeljima ili staraocima; čl. 20 - prava deteta koje je lišeno porodične sredine i prava deteta u vezi sa alternativnim smeštajem; čl. 21 usvojenje; čl. 23 pravo deteta sa smetnjama u razvoju na posebnu negu, obrazovanje i osposobljavanje za rad, pružanje pomoći koja se zahteva i koja je primerena stanju deteta i mogućnostima roditelja ili drugih koji o detetu brinu; čl. 11 - pravo deteta na zaštitu od nezakonitog prebacivanja preko granice i roditeljske otmice; čl. 19 - pravo na zaštitu od zlostavljanja i zanemarivanja).
3. pravo na zdravstvenu i socijalnu zaštitu čl. 24 i 26;
4. pravo na životni standard čl. 27, posebno je značajno kada se posmatra obaveza države da obezbedi odgovarajući materijalno - ekonomski položaj dece. Svako

dete ima pravo na životni standard koji odgovara njegovom fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom i socijalnom razvoju. Roditelji ili druga lica odgovorna za dete prvenstveno su odgovorni da detetu obezbede, u okviru svojih sposobnosti i finansijskih mogućnosti, uslove života potrebne za razvoj deteta. Države ugovornice su dužne da, u skladu sa nacionalnim uslovima i u okviru svojih mogućnosti, preduzmu potrebne mere i pomognu roditeljima da ispune svoju obavezu. **Međutim, ako je potrebno, država će obezbediti materijalnu pomoć i programe, posebno u pogledu ishrane, odevanja i stanovanja.**

5. pravo na obrazovanje, slobodno vreme, rekreaciju i kulturne aktivnosti čl.28, 31

6. prava deteta koje se nalazi u posebnim situacijama:

-dete izbeglica čl.22,

-dete u oružanim sukobima čl.38,

-pravo na zaštitu od seksualne, ekonomske i druge eksploatacije čl.32 i 34,

-pravo na postupak u okviru sistema maloletničkog pravosuđa čl.40,

-pravo deteta pripadnika manjinske grupe ili domorodačkog naroda čl.30,

-pravo deteta - žrtve nekih od okolnosti koje su doprinele njegovom statusu deteta u posebnoj situaciji, na fizički i psihički oporavak i reintegraciju čl.39.

Drugi deo Konvencije sadrži odredbe kojima se dalje razrađuju obaveze strana ugovornica i uređuje osnivanje i rad posebnog nadzornog tela Komiteta za prava deteta. U članovima Konvencije predviđeno je da države ugovornice imaju obavezu da sa pravilima sadržanim u konvenciji upoznaju kako odrasle tako i decu (čl.42). Takođe su predviđeni rokovi u kojima su države ugovornice obavezne da podnose Komitetu, preko Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija izveštaje o merama koje su usvojile za ostvarivanje prava priznatih Konvencijom i o napretku ostvarenom u pogledu uživanja tih prava (čl.44).

U odredbama trećeg dela Konvencije regulisana su pitanja potpisivanja, ratifikacije, pristupanja, stupanja na snagu, stavljanja rezervi, izmena, otkazivanja i deponovanja ovog međunarodnog ugovora (čl.46-54).

Najznačajniju ulogu u ostvarivanju prava deteta predviđenih Konvencijom na nacionalnom nivou, imaju: nadležna ministarstva sa svojim službama, pravosudni organi, posebna ministarstva ili državne agencije za decu, ombudsmani za ljudska prava i prava deteta, nevladine organizacije, verske zajednice, sredstva javnog informisanja, komercijalni sektor i pojedinci. Komercijalni sektor ima značajnu ulogu u bogatijim državama gde kompanije osnivaju fondacije za pomoć u pojedinim oblastima ljudskih prava i prava deteta, najčešće u slučajevima lečenja ili školovanja dece.³

Veoma značajan međunarodni dokument su **Milenijumski ciljevi razvoja Ujedinjenih nacija**. Septembra 2000. godine svetski lideri su u Njujorku doneli Deklaraciju o milenijumskim ciljevima, poznatu kao Milenijumski ciljevi razvoja (u daljem tekstu Milenijumski ciljevi). Projekat je zastupao Generalni sekretar Ujedinjenih nacija 2002. godine kroz konkretno postavljene ciljeve koji su se odnosili na razvijanje plana akcije za smanjenje siromaštva, gladi i bolesti. Na Milenijumskom samitu Ujedinjenih nacija 2002. godine, 189 zemalja članica Ujedinjenih nacija usvojilo je Milenijumske ciljeve.⁴

Nezavisno nadnacionalno telo u okviru UN, kojim je rukovodio profesor Džefri Saks (Jeffery Sachs) predstavilo je 2005. godine Generalnom sekretaru UN Finalne preporuke pod nazivom „**Ulaganje u razvoj: praktičan plan za postizanje milenijumskih ciljeva razvoja**” (”Investing in Development: A Practical Plan to Achieve the Millennium Development Goals”). Milenijumski ciljevi promovišu jednakost polova, zdravlje, obrazovanje i održivost razvoja: Oni se takođe odnose na ljudska prava pravo svake osobe na planeti na zdravlje, obrazovanje, zaštitu i sigurnost. Generalni sekretar UN Ban Ki Mun izjavio je da su milenijumski ciljevi ambiciozni ali dostižni i da zajedno sa sveobuhvatnom agendom razvoja koju nude UN postavljaju kurs za svetske napore da se ekstremno siromaštvo smanji do 2015. godine.⁵

Milenijumski ciljevi predstavljaju skup merljivih i vremenski određenih globalnih ciljeva za suzbijanje siromaštva, gladi, bolesti, nepismenosti, ekološkog zagađenja i diskriminacije žena. U okviru Milenijumskih ciljeva postavljeno je osam ciljeva koji treba da budu ostvareni do 2015. godine. To su:

1. iskorenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi (smanjenje na pola broja ljudi koji žive sa manje od jednog dolara dnevno; smanjenje na pola broja ljudi koji pate od gladi; povećanje količine hrane za one koji pate od gladi),
2. podizanje univerzalnog osnovnog obrazovanja (osiguranje da sva deca imaju bar osnovno obrazovanje; povećan upis đaka mora biti praćen naporima da se osigura da sva deca ostanu u školi i steknu visokokvalitetno obrazovanje),
3. promovisanje jednakosti polova (eliminisanje nejednakosti polova u osnovnom i srednjem obrazovanju po mogućstvu do 2005. i na svim nivoima do 2015. godine),⁴
4. smanjenje smrtnosti kod dece (smanjenje na dve trećine stepena smrtnosti među decom mlađom od pet godina),
5. poboljšanje zdravlja majki,
6. borba protiv HIV/SIDA, malarije i drugih oboljenja (zaustavljanje i smanjenje širenja HIV/SIDA, malarije i drugih opasnih oboljenja),

³ Prava deteta i Konvencija o pravima deteta, priredila Vučković-Šahović, N., Jugoslovenski centar za prava deteta, IV dopunjeno izdanje, Beograd, 2001, s.34.

⁴ Nacionalni plan akcije za decu (NPA), Savet za prava deteta Republike Srbije, Beograd, februar 2004. www.unicef.org/serbia/NPAfinalSerb.pdf, pristup 24.10.2009.; Vlada Republike Srbije usvojila je Milenijumske ciljeve razvoja UN 2002. godine, a maja 2005. godine Izveštaj o realizaciji Milenijumskih ciljeva razvoja.

⁵ <http://www.un.org/millenniumgoals/>, pristup 21.10.2009.

7. obezbeđivanje ekološke održivosti (integriranje principa održivog razvoja u politike i programe država, smanjenje gubitka prirodnih resursa; smanjenje na pola broja ljudi bez stalnog pristupa pijaćoj vodi; postizanje značajnog poboljšanja uslova života za otprilike sto miliona beskućnika do 2020. godine)

8. stvaranje globalnog partnerstva za razvoj (razvoj liberalnog tržišta i finansijskih sistema, predvidljivih i nediskriminatorskih; dobro upravljanje, razvoj i smanjenje siromaštva na nacionalnoj i međunarodnoj osnovi; veća zvanična pomoć za razvoj zemalja koje su se obavezale na smanjenje siromaštva; upućivanje na posebne potrebe država unutar kopna i malih ostrvskih država; sveobuhvatno bavljenje problemom duga zemalja u razvoju; stvaranje posla za mlade; obezbeđivanje pristupa farmaceutskim kompanijama u skladu sa sredstvima zemalja u razvoju; obezbeđivanje pristupa pogodnostima savremenih tehnologija, posebno informacionih i komunikacionih).

Na Specijalnom zasjedanju Generalne skupštine UN o deci maja 2002. godine usvojen je završni dokument „**Svet po meri dece**“, koji istovremeno predstavlja ključnu vezu sa Milenijumskim ciljevima razvoja UN. Usvajanjem ovog dokumenta, koji se sastoji iz tri dela *Deklaracije*, *Pregleda dosadašnjih rezultata i naučenih lekcija* i *Plana akcije*, države su se obavezale da u roku od oko godinu dana sačine sopstvene planove akcija koji će pokrenuti i ostvariti do 2015. godine. Dokument se poziva na Konvenciju o pravima deteta i ima značajnu političku i moralnu poruku. Sve države, potpisnice ovog dokumenta, pozvane su da pomognu u ostvarivanju sledećih principa navedenih u tač. 7 Deklaracije:

- deca pre svega od primarne važnosti je interes deteta;
- iskoreniti siromaštvo ulagati u decu i ostvarivanje njihovih prava, razbiti "krug siromaštva" i preduzimati hitne mere za ukidanje najtežih oblika dečjeg rada;
- ne izostaviti nijedno dete zabrana diskriminacije, sva deca bez obzira na pol rođena su slobodna i jednaka;
- brinuti o svakom detetu u pogledu ishrane, zdravlja i svih potreba za život i razvoj deteta;
- obrazovati svako dete podjednak pristup obrazovanju devojčicama i dečacima, besplatno i dobrog kvaliteta osnovno obrazovanje, ukidanje razlika u polovima u osnovnom i srednjem obrazovanju;
- zaštititi decu od povređivanja i iskorišćavanja obuhvata zaštitu dece od nasilja, zlostavljanja, iskorišćavanja, diskriminacije, svih oblika terorizma i otmica;
- zaštititi decu od rata i oružanih sukoba u skladu sa odredbama međunarodnog humanitarnog prava; borba protiv HIV/SIDE;
- slušati decu i obezbediti njihovu participaciju poštovati pravo deteta

da izrazi svoje mišljenje i učestvuje u svim stvarima koje ih se tiču, u skladu sa uzrastom i zrelošću;

- štititi Zemlju za decu čuvati prirodnu okolinu i pružiti svaku pomoć u zaštiti dece i svođenju uticaja prirodnih katastrofa i ekološke degradacije dece na najmanju moguću meru.

Pored navedenih principa u Deklaraciji je naglašeno da primena Deklaracije i Plana akcije zahteva političku volju, ali i mobilizaciju i izdvajanje dodatnih resursa na nacionalnom i međunarodnom nivou, imajući u vidu hitnost i ozbiljnost posebnih potreba dece.

U delu dokumenta pod nazivom "Pregled dosadašnjih rezultata i naučenih lekcija" istaknuto je da je od 1990. godine, kada je stupila na snagu Konvencija o pravima deteta i usvojena Svetska deklaracija i plan akcije na Svetskom samitu za decu, praćeno ostvarivanje ovih dokumenata na nacionalnom planu u pojedinim državama. Konstatovano je da je došlo do smanjenja smrtnosti dece, iskorenjivanja dečije paralize, a putem jodizacije soli svake godine devedeset miliona novorođenje dece zaštićeno je od značajnog gubitka sposobnosti učenja (tač.10 i 11). Međutim, iako su postignuti značajni rezultati, još mnogo problema je ostalo nerešeno: 10 miliona dece umire svake godine, 100 miliona dece, od čega 60% devojčica, ne pohađa školu; 150 miliona dece pati od neuhranjenosti i sl. Takođe je istaknuto da nedostatak efikasne upotrebe resursa može, između ostalog, da oteža nacionalne napore usmerene na borbu protiv siromaštva i obezbeđivanje dobrobiti dece.

Treći deo dokumenta "Plan akcije" sadrži četiri dela: A. **Stvoriti svet po meri dece**; B. **Ciljevi, strategije i delovanje**; C. **Mobilizacija resursa**; D. **Dalje akcije i procena**.

- Stvaranje sveta po meri dece znači da svako dete ima najbolje polazne osnove za svoj razvoj. U tom cilju, države treba da postave kao prioritet unapređenje ukupnog razvoja deteta i to:
- u pogledu obrazovanja (14): sva deca treba da imaju najbolji mogući pristup kvalitetnom obrazovanju;
- u okviru porodice kao osnovne jedinice društva (15): briga o zaštiti, vaspitanju i razvoju dece; pomoć svih institucija društva u ostvarivanju prava deteta od strane roditelja, zakonskih staratelja i negovatelja, da bi deca mogla da rastu i da se razvijaju u bezbednom i stabilnom okruženju; briga o deci bez roditeljskog staranja (16); usavršavanje pristupa informacijama i uslužnim delatnostima od strane roditelja, porodica, zakonskih staratelja, negovatelja i same dece;
- u pogledu smanjenja siromaštva (18), koje predstavlja najveću prepreku u zadovoljavanju potreba, zaštiti i unapređenju prava deteta: pružanju osnovnih socijalnih usluga, kreiranju mogućnosti za zapošljavanje, dostupnosti mikrokredita, ulaganje u

u infrastrukturu, rasterećivanje dugova itd.

- u okviru međunarodne ekonomske saradnje: globalizacija treba da se sprovodi uz poštovanje jednakosti i odsustvo diskriminacije uz otvoreni, ravnopravni, zasnovan na pravilima, predvidljiv i nediskriminatoran multilateralni sistem finansija i trgovine (19,20);
- u pogledu obezbeđenja jednakog uživanja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda (21,22): jednak pristup zdravstvenim, obrazovnim i rekreativnim službama za decu sa smetnjama u razvoju; posebnu podršku i ravnopravan pristup uslugama domorodačkoj deci i deci koja pripadaju manjinama i ugroženim grupama;
- u pogledu ravnopravnosti polova i jednakih mogućnosti za devojčice i dečake (24,25) unapređivanje zajedničke odgovornosti oba roditelja u obrazovanju i vaspitanju ženske i muške dece bez obzira na rasu, boju kože, na to da li žive u selu ili gradu, da li imaju smetnje u razvoju, da li su bogati ili siromašni i sl.;
- u pogledu zdrave životne sredine (26, 27) mora biti rešeno niz problema, a najvažniji su globalno zagrevanje, smanjenje ozonskog omotača, zagađenje vazduha, opasni otpad, izlaganje štetnim hemikalijama i pesticidima, neadekvatni sanitarni uslovi, slaba higijena, neispravna voda za piće, neodgovarajući stambeni prostor;
- korišćenje prirodnih resursa (28),
- poštovanje relevantnog međunarodnog prava: Konvencije o pravima deteta i Fakultativnog protokola, kao i niza drugih međunarodnih dokumenata relevantnih za decu.

Sve navedene polazne osnove mogu se ostvariti jedino obezbeđivanjem efektivnog pravnog sistema, politike, plana akcije, kao i posebnih sredstava za obezbeđivanje ostvarivanja prava deteta; uspostavljanjem i jačanjem nacionalnih tela (ombudsman za decu) i drugih institucija za unapređenje i zaštitu prava deteta; razvojem nacionalnog monitoringa i sistema evaluacije i jačanjem svesti o razumevanju prava deteta.

Za ostvarivanje Plana akcije značajno je obezbediti partnerstvo i učešće velikog broja aktera (32) koji će uticati na ostvarenje zajedničkog cilja dobrobiti dece i unapređenje i zaštita njihovih prava. Pored dece i mladih osoba, kojima mora biti omogućeno da slobodno izraze svoje mišljenje u skladu sa svojim razvojnim mogućnostima, značajnu ulogu imaju: roditelji, porodice i staratelji; lokalne vlasti (gradonačelnici i lokalni lideri mogu značajno da poboljšaju materijalni status dece stvaranjem gradova bez sirotinjskih naselja); članovi parlamenta ili predstavnici pravosudnog sistema; nevladine organizacije i organizacije u lokalnoj zajednici; privatni sektor i preduzeća; verske, duhovne, kulturne i domorodačke vođe; sredstva javnog informisanja; regionalne i međunarodne organizacije i profesionalci koji direktno rade sa decom.

U drugom delu Plana akcije („Ciljevi, strategije i delovanje”) naglašena je obaveza država da do 2010. godine, u okviru šireg cilja do 2015. godine (33,34), uz prilagođavanje specifičnim uslovima života u svakoj državi i regionu, formulišu strategije i preduzmu odgovarajuće mere u pogledu:

- unapređenja zdravog života (35-37), posebno smanjenja smrtnosti odojčadi i dece mlađe od pet godina, smanjenja smrtnosti majki, smanjenja neuhranjenosti dece, smanjenja broja domaćinstava koja nemaju higijenske, sanitarne uslove i pijaću vodu i sl.;

- obezbeđivanja kvalitetnog obrazovanja kao ključnog faktora u smanjenju siromaštva, staranje o tome da sva deca imaju pristup i da završe osnovnu školu, da obrazovne potrebe svih mladih ljudi budu zadovoljene kroz dostupnost odgovarajućih programa za učenje i životne veštine, da se, zajedno sa decom, stvori okruženje za učenje koje je prilagođeno deci i u kome se ona osećaju bezbedno i zaštićeno od zlostavljanja, nasilja i diskriminacije;

- zaštita od zlostavljanja, iskorišćavanja i nasilja, posledica oružanih sukoba, svih oblika seksualnog iskorišćavanja, uključujući pedofiliju, trgovinu decom i otmicu, preduzimanje hitnih i delotvornih mera za eliminaciju najtežih oblika dečjeg rada koji je u suprotnosti sa standardima ustanovljenim na međunarodnom planu (41-43);

- posebne oblasti zaštite (44) odnose se na:

a. opštu zaštitu (obezbeđivanje prava na ime i sticanje državljanstva; unapređivanje programa za zaštitu dece od svih oblika nasilja; usvajanje posebnih mera za ukidanje diskriminacije nad decom; ukidanje nekažnjivosti za sva krivična dela protiv dece; promovisanje preventivnih službi i službi podrške, pravosudnih sistema posebno namenjenih deci; zaštita dece od torture i drugih nečovečnih postupaka; ukidanje štetne tradicije ili običaja, kao što su rani i nametnuti brak i sakaćenje ženskih genitalija; zaštiti decu od ilegalnih usvojenja, otmice od strane jednog roditelja, upotrebe u ilegalnoj proizvodnji i trgovini narkoticima i psihotropnim supstancama; zaštita i pomoć izbeglim i interno raseljenim licima; pravovremena pomoć deci stradaloj u prirodnim katastrofama; zaštita od nasilnih i štetnih internet prezentacija i kompjuterskih programa i igara),

b. zaštitu od oružanog sukoba;

c. suzbijanje dečjeg rada;

d. ukidanje trgovine decom i seksualnog iskorišćavanja dece.

- borba protiv HIV/side (45-47).

Treći deo Plana akcije posvećen je mobilizaciji resursa (48-58). Naglašeno je da je prvenstvena odgovornost za primenu Plana akcije i obezbeđivanje podsticajnog okruženja za osiguranje dobrobiti dece na svakoj pojedinoj državi (49). Nesumnjivo je da sprovođenje Plana akcije zahteva izdvajanje značajnih dodatnih ljudskih, finansijskih i materijalnih resursa na nacionalnom i međunarodnom nivou (51). Shodno tome, predviđeno je:

- da sve razvijene države, koje to nisu učinile, nastoje da dostignu ciljeve dogovorene na međunarodnom nivou o izdvajanju 0,7% bruto nacionalnog dohotka,
- da se dogovori otpis svih bilateralnih zvaničnih dugova prezađuženih siromašnih zemalja, s tim da se ove zemlje jasno opredele za iskorenjivanje siromaštva,
- da se poveća i unapredi pristup proizvoda i usluga zemalja u razvoju međunarodnim tržištima,
- da se osigura u najvećoj meri da društvena davanja od koristi za decu budu zaštićena i imaju prioritet u kratkoročnim, ali i dugoročnim ekonomskim i finansijskim krizama,
- da se istraže novi načini stvaranja javnih i privatnih finansijskih sredstava,
- da se posveti posebna pažnja zadovoljenju potreba najugroženije dece na svetu u zemljama u razvoju, naročito u nerazvijenim zemljama i supsaharskoj Africi (53).
- da se podstiče društvena odgovornost preduzeća promocijom jačanja svesti o međuzavisnosti društvenog i ekonomskog razvitka; obezbeđivanjem pravnog i ekonomskog okvira i okvira socijalne politike za inicijativu privatnog sektora u ostvarenju postavljenih ciljeva.

Dalje akcije i evaluacija u okviru Plana akcije usmerene su na razvijanje i jačanje nacionalnih i regionalnih planova akcije s nizom specifičnih ciljeva i zadataka koji su merljivi i vezani rokom (59). Države su se obavezale da jačaju nacionalno planiranje i obezbede potrebnu koordinaciju, primenu i resurse imajući u vidu postavljene ciljeve i najbolje interese deteta (59, 60). Na kraju, države su se obavezale da neće štedeti napore u ostvarivanju sveta po meri deteta i da će na ovaj način učestvovati u ostvarivanju ciljeva svetskog pokreta za decu (62).

”Kvalitetno obrazovanje za sve” (EFA) predstavlja globalni program koji ima za cilj da osigura kvalitetno obrazovanje za svu decu u svetu. Nosioci programa su UNESCO, kao koordinator programa, UNICEF, Svetska banka i UNDP. Prvi program je usvojen na specijalnom zasjedanju UN u Džomtijenu (Jomtijenu, Tajland) 1990. godine. U ovom dokumentu, koji je bio osnova za kasnije donet Okvirni program akcije (Dakar), definisano je osnovno obrazovanje kao „esencijalna sredstva za učenje (kao što su pismenost, usmeno izražavanje i rešavanje zadataka) i osnovni sadržaj učenja (kao što su znanje, veštine, vrednosti i vladanje) koja su potrebna ljudskim bićima za preživljavanje, za potpuni razvoj njihovih sposobnosti, za dostojanstveni život i rad, za potpuno sudelovanje u razvoju, za poboljšanje kvaliteta života, za donošenje pravilnih odluka i nastavak učenja”.⁷

Dokument ”Okvir za akciju ”(ED-200/CONF/211/1), usvojen na

Svetskom forumu za edukaciju (World Education Forum) održanom 26.-28.4.2000. godine u Dakaru (Senegal), kada je sprovedeno najobuhvatnije vrednovanje u oblasti obrazovanja, promoviše dostupnost, ravnopravnost, kvalitet i efikasnost obrazovanja. Forumu su prisustvovali predstavnici 164 zemlje i 150 građanskih organizacija, uključujući i nevladine organizacije.⁸ Konstatovano je da učenje predstavlja „unutrašnje blago”, produkt otvorenog i višestranog pristupa znanju i iskustvu i da su jednake mogućnosti učenja neophodne da bi razvoj bio svuda jednako proširen i održiv i da bi se izbegli ogromni budući troškovi za one kojima nisu pružene iste mogućnosti. Takođe, konstatovano je da je međunarodna zajednica na velikom broju globalnih konferencija odredila iskorenjivanje siromaštva kao najvažniji prioritet i kao osnovni uslov za željeni budući razvoj, zajedno sa obrazovanjem, koje predstavlja primarno sredstvo za ostvarenje ovog cilja.

Konkretizacija programa postavljena je kroz tzv. **Okvirni program akcije iz Dakara**⁹ u kome se jasno definišu ciljevi programa razvoja kvalitetnog obrazovanja do 2015. godine. Plan delovanja sadrži jednostavno tvrđenje: politika kvalitetnog osnovnog obrazovanja predstavlja kamen temeljac celokupnog ljudskog razvoja i mora biti široko podržana odgovarajućim i pravilno upravljanim sredstvima. Osnovni zaključak, formulisan kao neophodnost institucionalne podrške punoj primeni prava na obrazovanje kao osnovnog ljudskog prava, istovremeno predstavlja ključ održivog razvoja mira i stabilnosti i vrlo bitno sredstvo za efektivno učešće u celokupnom društvu i ekonomijama XXI veka, koji se nalaze pred brzom globalizacijom. U Dakarskom programu navedeni su operativni ciljevi i strateški zadaci. Operativni ciljevi su:

- proširivanje i poboljšanje sveobuhvatne brige o deci u ranom detinjstvu kao i o njihovom obrazovanju, posebno za najugroženiju i ranjivu kategoriju dece;
- univerzalan i slobodan pristup osnovnom obrazovanju svoj deci, posebno onoj iz zapostavljenih grupa;
- nastojanje da do 2015 - godine sva deca, posebno devojčice, deca koja žive u teškim okolnostima i deca koja pripadaju etničkim manjinama, imaju pristup besplatnom završetku osnovne škole, koje je pritom i kvalitetno;
- udovoljavanje potrebama svih mladih i odraslih osoba kroz omogućavanje nepristrasnog pristupa odgovarajućim programima savlađivanja životnih veština;
- postizanje napretka od 50% na nivou pismenosti odraslih osoba do 2015. godine, posebno osoba ženskog pola, kao i omogućavanje osnovnog i kontinuiranog obrazovanja za sve odrasle osobe;

⁷ www.hzpou.hr/stranice/3/20-100.pdf pristup 27.10.2009.

⁸ Državna zajednica Srbija i Crna Gora posebnom izjavom prihvatila je ovaj program nacionalni plan akcije za decu, www.unicef.org/serbia/NPAfinalSerb.pdf, pristup 24.10.2009 –

⁹ www.unesco.org/education pristup 27.10.2009.

-uklanjanje nejednakosti među polovima u osnovnom i srednjem obrazovanju do 2015. godine i postizanje rodne jednakosti u obrazovanju do 2015. godine, s posebnim fokusom na to da se devojčicama obezbedi pun i jednak pristup kvalitetnom osnovnom obrazovanju;

-unapređenje svih aspekata kvalitetnog obrazovanja na taj način što bi se utvrdili prepoznatljivi i merljivi rezultati učenja i obrazovanja, koji bi se posebno ogledali u povećanju pismenosti i unapređenju osposobljenosti za život.

Da bi se postavljeni ciljevi ostvarili, postavljeni su sledeći strateški zadaci:

-da vlade, organizacije, grupe i udruženja, koji imaju predstavnika u svetskom obrazovnom forumu, preuzmu obaveze da mobilišu jake nacionalne i međunarodne resurse;

-da razviju nacionalne planove akcija i značajno poboljšaju (povećaju) ulaganje u osnovno školsko obrazovanje u svim oblastima (javnoj, privatnoj, lokalnoj, državnoj, međunarodnoj)

-da se osnovno obrazovanje uklopi u širi kontekst socijalnog razvoja i strategija za borbu protiv siromaštva.

U međunarodnim okvirima predviđeno je ustanovljavanje kolektivne obaveze, koja treba da pokrene globalnu inicijativu za stvaranje i razvijanje strategija i obezbeđivanje sredstava za pružanje pomoći nacionalnim inicijativama. Zbog toga je neophodno, kako se navodi u Dokumentu, da se: poboljšaju spoljni izvori finansiranja obrazovanja, posebno osnovnoškolskog; da se poveća predvidljivost; ojača saradnja između različitih sektora i sl.

U domenu zdravlja dece posebna značaj ima **Strategija svetske zdravstvene organizacije „Zdravlje za sve politika za XXI vek”**. Svetska zdravstvena organizacija (SZO)¹⁰ donela je 1977. godine rezoluciju „Zdravlje za sve”, koja je imala za cilj postizanje takvog nivoa zdravlja ljudi koji će svakom stanovniku sveta omogućiti da vodi socijalno i ekonomski produktivan život. Kasnije, 1988. godine donet je u Rigi dokument u kome je izvršena evaluacija o ostvarivanju Deklaracije o primarnoj zdravstvenoj zaštiti, dok je 1993. godine razmatran drugi izveštaj o ostvarivanju Globalne strategije. S obzirom na to da je početkom devedesetih godina XX veka došlo do značajnih društvenih promena u svetu (povećanje siromaštva i nejednakosti, urbanizacija, demografske promene i promene u životnoj sredini), trebalo je izvršiti inovaciju prihvaćene zdravstvene politike, odrediti nove ciljeve i

¹⁰ Svetska zdravstvena organizacija (engl. World Health Organization, WHO) predstavlja posebnu organizaciju UN, koja je osnovana 1948. godine sa sedištem u Ženevi i deluje kao koordinirajuće telo međunarodnog javnog zdravstva. Bavi se unapređenjem i očuvanjem zdravlja ljudi u svetu. <http://www.who.int/about/en/>

¹¹ Vlada Republike Srbije je 2002. godine usvojila dokument „Zdravstvena politika Republike Srbije” polazeći od stanovišta da je zdravlje naroda od opšteg društvenog interesa i najznačajniji resurs za razvoj. Time počinje proces zalaganja za zdravlje, u skladu sa strategijama Evropske unije u ovoj oblasti. Videti opširnije: Strategija javnog zdravlja Republike Srbije („Službeni glasnik RS“ br.55/05, 71/05-ispisanka, 101/07 i 67/08).

definisati pravce razvoja. To je učinjeno 1998. godine kada je usvojen novi dokument „Zdravlje za sve politika za XXI vek” (engl. Health For ALL Policy Framework for the European Region for the 21st century, HFA, EUR/RC48/R5)¹¹.

Strategija SZO Regionalne kancelarije za Evropu „Zdravlje za sve u XXI veku” postavlja kao osnovne ciljeve globalne politike:

-povećanje dužine zdravog života za sve ljude;

-obezbeđivanje pristupa svih adekvatnoj i kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti

-jednakost u zdravlju između zemalja i unutar zemalja.

Pored ovih ciljeva, u Strategiji je navedeno još deset ciljeva za XXI vek:

1. povećati jednakost u zdravstvu,

2. povećati preživljavanje i kvalitet života

3. zaustaviti globalne trendove vodećih pandemija

4. eradicacija i eliminacija određenih bolesti

5. poboljšati pristupačnost vode, sanitacije, hrane, stanovanja

6. unaprediti zdrave stilove života i smanjiti štetne po zdravlje

7. razvoj, implementacija i monitoring nacionalnih politika zdravlja za sve

8. unaprediti pristupačnost esencijalne visoko kvalitetne zdravstvene zaštite

9. implementacija nacionalnih i globalnih zdravstvenih informacija

10. podrška istraživanju za zdravlje.

U Evropskom regionu je saglasno ovim ciljevima, utvrđena politika „21 cilj za XXI vek” sa osnovnim ciljem koji se sastoji u postizanju punog zdravstvenog potencijala za sve putem promocije i zaštite ljudskog zdravlja tokom celog života i redukcije incidence i oboljevanja od vodećih bolesti i povreda. Za Evropski region od velikog je značaja:

- solidarnost između zemalja i snižavanje razlika do 2020. godine u očekivanom trajanju života između evropskih zemalja sa najvišim i zemalja sa najnižim očekivanim trajanjem života za najmanje 30%,

- jednakost u zdravlju unutar zemalja uz osetno smanjenje udela siromašnih i unapređenje socioekonomskih uslova koji utiču na nivo zdravlja (prihod, obrazovanje, dostupnost zapošljavanja),

- zdrav početak života najviše se odnosi na novorođenu decu i predškolsku decu, koja treba da imaju viši nivo zdravlja. Predviđeno je, između ostalog, da smrtnost odojčadi na sme preći 20 na 1000 živorođenih u bilo kojoj zemlji regiona; da smrtnost i invaliditet od nesreća i nasilja kod dece ispod pet godina treba smanjiti za 50%; da udeo dece rođene sa težinom ispod 2500 gr treba spustiti za bar 20% i smanjiti značajno razlike među zemljama u regionu,

- zdravlje mladih osoba do 2020 g. mladi u Regionu bi trebalo da budu zdraviji i više u mogućnosti da ostvare svoju ulogu u društvu,

- unapređenje mentalnog zdravlja,

- redukcija zaraznih bolesti, nezaraznih bolesti i povreda,
 - zdrava i bezbedna fizička sredina i zdraviji život,
 - redukcija upotrebe psihoaktivnih supstanci,
 - razvoj ljudskih resursa za zdravlje,
 - finansiranje zdravstvene zaštite.

Regionalni komitet za Evropski region uz postavljene ciljeve apeluje na zemlje potpisnice da: obnove ili donesu gde je to moguće, zakone, strategije i akcione planove vezane za razvoj zdravlja, uzimajući u obzir dopunjenu Strategiju "Zdravlje za sve politika za XXI vek" (engl. HFA); daju podršku inicijativama koje se odnose na partnerstvo sa lokalnim i vladinim organima, nevladinim organizacijama, drugim delatnostima civilnog društva, uključujući okvirne zdravstvene politike za područje Evrope; naprave bazu informacija koje se odnose na zdravlje, prikupljaju podatke u cilju nadgledanja procesa primene različitih zdravstvenih programa; izveštavaju o iskustvu u realizaciji programa, čime bi se došlo do izdvajanja regionalnih indikatora.¹³

Na Četvrtoj Ministarskoj konferenciji o životnoj sredini i zdravlju koja je održana 2004. godine u Budimpešti u organizaciji Svetske zdravstvene organizacije, ministri zdravlja i životne sredine iz 52 zemlje iz Evrope, Kavkaza i centralne Azije potpisali su Ministarsku deklaraciju "Za budućnost naše dece", koja predstavlja **Akcioni plan za zaštitu životne sredine i zdravlja dece u Evropi** (eng. Children's Environment and Health Action Plan for Europe CEHAPE). Ministri su preporučili razvijanje i početak implementacije Deklaracije u nacionalnim okvirima najkasnije do 2007. godine¹⁴. U Dokumentu CEHAP objašnjeni su osnovni faktori rizika za zdravlje dece u Evropi koji potiču iz okoline. Naglašeno je da deci, kao posebnoj grupi, treba posvetiti mnogo više pažnje i doneti propise u kojima se objašnjava uticaj okoline na zdravlje, posebno zagađenosti čovekove okoline na zdravlje dece. Kao najznačajniji regionalni prioriteti istaknuti su:

- regionalni prioritet I osigurati ispravnu vodu i sanitaciju,
- regionalni prioritet II osigurati zaštitu od udesa i povreda, razvijati fizičku aktivnost,
- regionalni prioritet III osigurati kvalitet vazduha,
- regionalni prioritet IV hemijski, fizički i biološki agensi i zdravlje na radu¹⁵.

Za svaki od ovih regionalnih prioriteti posebno je razmatrana lista indikatora:

I prevencija i značajno smanjenje smrtnosti do koje dolazi usled bolesti digestivnog trakta i ostalih sličnih zdravstvenih stanja, na taj način što bi se za svu decu preduzele odgovarajuće mere da se poboljša dostupnost sigurne i ispravne vode i izvrši adekvatna sanitacija;

II prevencija i stvarno smanjenje zdravstvenih posledica nastalih od nesreća i povreda i smanjenje smrtnosti zbog nedostatka fizičke aktivnosti, promovisanjem sigurnih, bezbednih, humanih naselja za svu decu;

¹³ <http://www.euro.who.int/Governance/resolutions/1998/20030430-9> pristup 30.10.2009.

III prevencija i smanjenje bolesti disajnih puteva i astmatičnih napada do kojih dolazi usled spoljašnjeg zagađenja vazduha i zagađenja vazduha u zatvorenom prostoru, na taj način što će se osigurati da deca mogu da žive u okolini sa čistim, nezagađenim vazduhom;

IV smanjenje rizika od oboljevanja i povreda nastalih usled izlaganja raznim hemikalijama (kao što su teški metali), fizičkim agensima (na primer, nepodnošljiva buka) i biološkim agensima, kao i sprečavanje rada u sredini koja je opasna za vreme trudnoće, detinjstva i adolescencije¹⁶.

U Akcionom planu naglašeno je da su deca posebno osetljiva na štetne efekte okoline jer se njihova tela još uvek razvijaju. Zbog svog ponašanja i specifične psihologije deca su mnogo više nego odrasli izložena štetnom dejstvu okoline, kao što je zagađenje vazduha, vode, soli, hrane. Štetni agensi mogu da uđu u telo deteta na različite načine: preko jela i pića, udisanjem i apsorbovanjem kroz kožu. Prosečno dete uzrasta između jedne i pet godina može da dnevno udahne 40-200 mg štetnih materija zbog toga što se igra van kuće, nema higijenske navike, stavlja ruke u usta. Na decu takođe više nego na odrasle utiče kvalitet vazduha, na primer saobraćajna isparenja mogu da kod dece izazovu mnogo ozbiljnija stanja nego kod odraslih, na primer pojavu novih ili pogoršanje već postojećih bolesti.

Dalje, konstatovano je da se, uglavnom, ne preduzima sve što je potrebno da se sprečilo ili smanjilo izlaganje dece opasnostima okoline, posebno kada se radi o sprečavanju dugoročnih posledica koje ova izlaganja mogu da imaju na zdravlje dece. Na primer, ne znamo kakve posledice po decu ima dugoročno izlaganje uticaju određenih hemikalija, ali znamo da hemikalije postoje u manjim količinama svuda oko nas, pa je važno da ustanovimo koliki je nivo izlaganja hemikalijama. Takođe, veoma ozbiljno mora da se sagledaju efekti koje ima pušenje, život u lošim uslovima, memljive kuće, na pojavu gušenja i astme kod dece. Svaka evropska zemlja, članica Svetske zdravstvene organizacije treba da razvije planove koji se fokusiraju na najrelevantnije prioritete. U svakom slučaju, postavljeni ciljevi na regionalnom nivou treba da doprinesu sprečavanju zdravstvenih poremećaja, kao što su defekti prilikom rođenja, astma, gojaznost i kancer.

Za sagledavanje politike prema deci u međunarodnim okvirima značajno je pomenuti **Konvenciju MOR br.103 o zaštiti materinstva** (doneta 1952. godine, ratifikovana 1955.)¹⁷ i revidiranu **Konvenciju C183 o zaštiti**

¹⁴ Imajući u vidu ovu međunarodnu obavezu, a na osnovu čl.17 st.1 i čl.33 st.2 i 3 Zakona o Vladi („Službeni glasnik RS“ br.55/05, 71/05 ispravka i 191/07) na svojoj sednici održanoj 9.5.2008. godine, Vlada Republike Srbije donela je Odluku o obrazovanju nacionalnog komiteta za životnu sredinu i zdravlje dece, sa zadatkom da izradi Predlog nacionalnog plana akcije za životnu sredinu i zdravlje dece, da predloži aktivnosti i mere u oblasti životne sredine i zdravlja dece i da pokrene inicijativu za saradnju sa drugim organizacijama u oblasti životne sredine i zdravlja dece. <http://www.cehap.gov.rs/> pristup 30.10.2009.

¹⁵ <http://www.euro.who.int/childhealthenv> pristup 30.10.2009.

¹⁶ <http://www.euro.WHO.int:80/childrenshealthenv/ciryinto/ciryinto> pristup

¹⁷ Službeni list FNRJ (dodatak) 9/55. 30.10.2009.

materinstva (doneta 2000. godine, Vlada Republike Srbije usvojila je Predlog Zakona o potvrđivanju Konvencije 17.8.2009.). Ovom Konvencijom pružena je posebna zaštita ženama u periodu trudnoće i ženama koje imaju decu, u vezi sa zapošljavanjem, zdravstvenom zaštitom na radnom mestu, odsustvom zbog bolesti ili nege dece, posebnim uslovima rada za majke koje doje decu, kako bi se unapredila ravnopravnost žena u radnoj snazi, zdravlje i bezbednost majke i deteta. Odredbama Konvencije regulisana je zaštita zdravlja trudnih žena i dojilja na taj način što su oslobođene obavljanja poslova koje je nadležni organ proglasio štetnim po zdravlje majke i deteta. Takođe, regulisano je pitanje porodijskog odsustva imajući u vidu zaštitu majke i deteta; zatim odsustvo u slučaju bolesti ili komplikacija u vezi trudnoće i porođaja, kao i pitanje novčanih naknada ženama koje zbog trudnoće i posle porođaja odsustvuju sa posla, pri čemu je naglašeno da iznos novčane naknade treba da bude takav da obezbedi održavanje dobrog zdravlja žene i deteta uz odgovarajući životni standard.

Odredbe **Haške Konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice dece** (25.10.1980.), koju je SFRJ ratifikovala 20.6.1991. godine¹⁸, primenjuju se u slučaju nezakonitog odvođenja, zadržavanja i nevraćanja dece iz inostranstva, radnji koje se mogu kvalifikovati kao povreda prava na staranje o deci i viđenja dece. Ova Konvencija se odnosila na decu do 16 godina, za razliku od Haške konvencije zaključene 19.10.1996. (stupila na snagu 1.1.2002.g.) koja je obuhvatila decu do 18 godina¹⁹. Cilj ovih Konvencija je da se osigura autoritet sudova u zemljama poslednjeg detetovog prebivališta, kao i da se spreči otmica dece. Kao osnovno pravilo u pogledu nadležnosti suda, predviđeno je pravilo nadležnosti suda prema poslednjem detetovom prebivalištu; uvedeno je novo pravilo o prebacivanju slučaja onom sudu koji ima bolji uvid u interes deteta, kao i omogućavanje detetu da se izjasni u skladu sa čl.12 Konvencije o pravima deteta.

Fakultativni protokol o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji uz Konvenciju o pravima deteta SRJ je ratifikovala 2.7.2002. godine²⁰ s ciljem proširenja mera kojima se obezbeđuju veće garancije zaštite dece od nezakonitog prebacivanja i zadržavanja u inostranstvu i sprečavanja međunarodne trgovine decom, kao i zaštita dece od sve većeg korišćenja dece za dečiju prostituciju i dečiju pornografiju. Protokol se zasniva na nizu drugih međunarodnih dokumenata, pre svega na odredbama Konvencije o pravima deteta, Haških konvencija o zaštiti dece i saradnji u vezi sa međunarodnim usvojenjem, građanskim aspektima međunarodne otmice deteta i jurisdikciji, primenljivom pravu, priznavanju, sprovođenju i saradnji u pogledu roditeljske odgovornosti i mera za zaštitu dece, Programa akcije za

18 „Službeni list SFRJ“ Međunarodni ugovori br.7/1991.

19 <http://www.prvisud.com/into/solo.asp?ID=266> pristup 5.11.2009.,
<http://www.hcch.net/upload/text28hr.doc> pristup 5.11.2009.

20 „Službeni list SRJ“ Međunarodni ugovori br.7/2002.

sprečavanje prodaje dece, dečije prostitucije i dečije pornografije i Deklaracije i Agende za akciju usvojene na Svetskom kongresu protiv komercijalnog seksualnog iskorišćavanja dece (Stokholm, 1996.).

U okviru Protokola definisana je prodaja dece (bilo koja radnja ili transakcija kojom bilo koje lice ili grupa lica prebacuje neko dete nekom drugom za novčanu ili bilo koju drugu naknadu), dečija prostitucija (korišćenje deteta u seksualnim aktivnostima za novčanu ili bilo koju drugu naknadu) i dečija pornografija (bilo kakvo predstavljanje bilo kojim sredstvom nekog deteta uključenog u stvarne ili simulirane eksplicitne seksualne aktivnosti ili bilo kakav prikaz delova tela nekog deteta koji mogu da izazovu seksualno uzbuđenje). Izričito je predviđena obaveza svake države ugovornice da obezbedi kažnjivost za sledeće radnje: "proizvodnju, distribuciju, širenje, uvoz, izvoz, nuđenje, prodaju ili posedovanje dečije pornografije" (čl.3 st.1 (c)). Takođe je ukazano je na potrebu regulisanja određenih radnji i određenih delatnosti u krivičnom zakonodavstvu kao krivičnih dela i na potrebu da države ugovornice preduzmu, zavisno od odredaba krivičnog zakonodavstva svake države, sve mere za utvrđivanje odgovornosti pravnih lica za usvajanje dece protivno međunarodnopravnim instrumentima o usvajanju. Saglasno Protokolu, postoji obaveza država ugovornica da usvoje odgovarajuće mere za zaštitu prava i interesa dece žrtava postupaka zabranjenih Protokolom u svim fazama krivičnog postupka. Pri tome, treba voditi računa o ranjivosti dece žrtava i njihovim posebnim potrebama, posebno ako se deca pojavljuju u ulozi svedoka. Mere za zaštitu prava deteta navedene u Protokolu su: priznavanje posebnih potreba dece kao oštećenih/svedoka u krivičnom postupku; obaveštavanje dece žrtava o pravima koje imaju u toku postupka; obezbeđivanjem odgovarajućih službi podrške deci žrtvama tokom postupka; zaštita privatnosti i identiteta dece žrtava; obezbeđivanje bezbednosti dece žrtava; izbegavanje nepotrebnog odlaganja radnji u toku postupka.

Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja²¹ pojmovno određuje dečiju pornografiju kao svaki pornografski materijal koji vizuelno prikazuje dete koje se stvarno ili simulirano eksplicitno seksualno ponaša ili svaki prikaz detetovih polnih organa za prvenstveno seksualne svrhe (čl. 20 st. 2 Konvencije). U okviru Konvencije predviđena je obaveza država ugovornica da preduzmu neophodne zakonodavne i druge mere za sankcionisanje: dečije pornografije; nuđenja ili stavljanja na raspolaganje dečije pornografije; distribuciju ili prenos dečije pornografije, nabavljanja dečije pornografije za sebe ili drugu osobu; posedovanje dečije pornografije; svesno pribavljanje pristupa dečijoj pornografiji preko informaciono-komunikacionih tehnologija. U **Fakultativnom Protokolu o učešću dece u oružanim sukobima uz Konvenciju o pravima deteta**²² određeno je, pored ostalog, da gornja

21 Ova Konvencija je otvorena za potpise 25.10-2007. godine. Srbija je potpisala Konvenciju i započela proces ratifikacije.

22 „Službeni list SRJ“ Međunarodni ugovori br. 7/2002.

gornja starosna granica za obaveznu regrutaciju iznosi 18 godina. Cilj Protokola je da se, uz uvažavanje posebnih potreba dece koja su zbog svog ekonomskog ili socijalnog statusa ili pola, naročito podložni regrutaciji ili iskorišćavanju u neprijateljstvima, poveća zaštita dece od učestvovanja u oružanim sukobima. Obaveza država ugovornica je da ne dozvole direktno učešće u neprijateljstvima pripadnicima oružanih snaga koji nisu navršili 18 godina. One države, kako se naglašava u Protokolu, koje dozvoljavaju dobrovoljnu regrutaciju u svoje državne oružane snage licima mlađim od 18 godina, moraju da ispune određene minimalne zahteve: postojanje dobrovoljne regrutacije; sprovođenje regrutacije uz izričit pristanak roditelja ili zakonskih staratelja tog lica; potpunu informisanost o obavezama koje proizilaze iz takve vojne službe; postojanje pouzdanog dokaza o godinama lica koje se prima u državnu vojnu službu.

Važan međunarodni ugovor iz koga je Srbija preuzela obaveze je **Konvencija Međunarodne organizacije rada br.182 o najgorim oblicima dečjeg rada** (Ženeva, 1999.)²³ Konvencija ima za cilj eliminisanje najgorih oblika iskorišćavanja dečjeg rada, što zahteva neposrednu i sveobuhvatnu akciju da se deca (osobe mlađe od 18 godina) isključe iz takvih poslova koji po svojoj prirodi i okolnostima pod kojima se obavlja može da ošteti njihovo zdravlje, sigurnost i moral i da se osigura njihova društvena integracija zadovoljavanjem potreba njihovih porodica. U Konvenciji se konstatuje da je dečji rad prouzrokovao u velikoj meri siromaštvom i da je dugoročno rešenje ovog problema vezano za održivi ekonomski rast koji vodi društvenom napretku, ublažavanje siromaštva i razvoj opšteg obrazovanja.

Prema čl. 3 Konvencije najdrastičniji oblici iskorišćavanja dečjeg rada obuhvataju: sve oblike ropstva ili prakse slične ropstvu (prodaja, trgovina decom, dužničko ropstvo i služenje, prinudni ili obavezni rad, prinudno ili obavezno regrutovanje dece za korišćenje u oružanim sukobima); korišćenje, pribavljanje ili nuđenje dece za prostituciju, pornografsku produkciju ili pornografske predstave; korišćenje, pribavljanje ili uvođenje dece u nelegalne aktivnosti (proizvodnja i trgovina drogom); rad koji može po svojoj prirodi i okolnostima u kojima se obavlja štetiti zdravlju, sigurnosti ili moralnim osobinama dece. Svi navedeni oblici iskorišćavanja dečjeg rada treba da budu predviđeni i zabranjeni u nacionalnim propisima država ugovornica uz pravljenje i realizaciju posebnih programa uz konsultaciju sa odgovarajućim vladinim institucijama, organizacijama poslodavaca i radnika. Neophodne mere, koje treba da preduzme svaka država ugovornica u vremenski utvrđenim rokovima radi zaštite dece i eliminisanja najtežih oblika dečjeg rada, navedene su u čl. 7 Konvencije: sprečavanje angažovanja dece za najgore oblike iskorišćavanja dečjeg rada; obezbeđenje neophodne i odgovarajuće

neposredne pomoći prilikom odstranjivanja dece iz najgorih oblika iskorišćavanja dečjeg rada; osiguravanje pristupa besplatnom osnovnom obrazovanju i stručnom osposobljavanju svakog deteta odstranjenog iz najgorih oblika iskorišćavanja dečjeg rada; identifikovanje i dopiranje do dece posebnog rizika i vođenje računa o posebnom stanju devojčica.

Značajan dokument na međunarodnom planu, u domenu pružanja pomoći i zaštite žrtava krivičnih dela koja pripadaju organizovanom kriminalitetu, posebno u slučajevima pretnji odmazdom i zastrašivanjem, su i **Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta i (dopunski) Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom**.²⁴ Svrha Protokola je: prevencija i borba protiv trgovine ljudskim bićima, uz poklanjanje posebne pažnje ženama i deci; zaštita i pomoć žrtvama takve trgovine uz puno poštovanje njihovih ljudskih prava i unapređenje saradnje među državama potpisnicama kako bi se ostvarili ovi ciljevi (čl.2). U Protokolu je objašnjeno korišćenje termina "trgovina ljudima" i "dete" (osoba mlađa od 18 godina) i navedeni su vidovi pomoći žrtvama nelegalne trgovine ljudima, kao i mere za zaštitu žrtava (odgovarajuće stanovanje, davanje saveta i informacija, pružanje lekarske, psihološke i materijalne pomoći, zaposlenja, mogućnosti obrazovanja i obuke). Posebno je naglašeno da će države potpisnice morati da vode računa o specijalnim potrebama dece (čl.6 tač.4). U cilju sprečavanja nelegalne trgovine ljudima Protokolom su predviđeni programi mere radi sprečavanja nelegalne trgovine ljudima i borbe protiv nje radi zaštite žrtava, posebno žena i dece, da ne bi opet postale žrtve ove trgovine (čl.9). Ukazuje se na obavezu država potpisnica da preduzimaju ili jačaju mere putem bilateralne i multilateralne saradnje za ublažavanje delovanja ovih faktora koji čine da lica, posebno žene i deca, budu izložena nelegalnoj trgovini, kao što su: siromaštvo, nedovoljna ekonomska razvijenost, nedostatak jednakih mogućnosti.

Takođe treba pomenuti **Konvenciju Saveta Evrope o visokotehnoškom kriminalitetu**²⁵, koja se ne odnosi isključivo na decu, ali koja predstavlja prvi međunarodni ugovor u kome se eksplicitno dovodi u vezu dečija pornografija i kompjuterski sistem i definišu pojmovi kao što su: "računarski sistem", "računarski podatak", "davalac usluge" itd. Prema tekstu Konvencije treba inkriminisati radnje koje se odnose na proizvodnju dečije pornografije u svrhu distribucije preko računarskog sistema; nuđenje ili činjenje dostupnim dečije pornografije preko računarskog sistema; distribucija ili prenošenje dečije pornografije preko računskog sistema; nabavljanje za sebe ili drugoga dečije pornografije preko računskog sistema; posedovanje

²⁴ „Službeni list SRJ“ Međunarodni ugovori br.6/2001.

²⁵ Zakon o potvrđivanju Konvenciju o visokotehnoškom kriminalitetu Skupština Republike Srbije usvojila je 18.3.2009. godine

sistemu ili na medijumima za čuvanje računskih podataka.

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women CEDAW*) usvojena je i otvorena za potpisivanje i ratifikovanje ili pristupanje na osnovu Rezolucije Generalne skupštine UN br.34/180 od 18.12.1979.g. Stupila je na snagu 3.9.1981.g. Tadašnja SFRJ je potpisala Konvenciju jula 1980. godine i ratifikovala 1981.godine.²⁶ Pored Konvencije, SRJ je postala članica Opcionog protokola uz Konvenciju, koji su UN usvojile oktobra 1999. godine, a koji je stupio na snagu 2000.godine.²⁷ Konvencija se najvećim delom odnosi na ženska ljudska prava i otklanjanje diskriminacije žena u svim oblastima društvenog života zbog čega na međunarodnom planu predstavlja najvažniji pravni izvor za ostvarenje ženskih ljudskih prava u nacionalnim okvirima. Ovaj dokument sadrži izvesne odredbe koje se odnose na decu. U čl.16 Konvencije navedeno je da države članice treba da preduzimaju sve odgovarajuće mere za obezbeđivanje ravnopravnosti muškaraca i žena u pogledu roditeljskih prava i obaveza u odnosu na decu bez obzira na bračni status, pri čemu na prvom mestu treba da budu interesi dece (čl.16 tač. d). Jednaka prava i odgovornosti treba da postoje i u pogledu starateljstva, tutorstva, upravljanja imovinom i usvajanja dece uz puno uvažavanje interesa dece (čl.16 tač. f). O eliminisanju diskriminacije u oblasti obrazovanja, na tržištu rada, u oblasti zdravstva govore čl.10,11, i 12. Odredbe koje se odnose na obrazovanje i izbor poziva od strane devojaka i žena, obavezuju države potpisnice Konvencije da preduzimaju sve potrebne mere za jednake uslove u pogledu mogućnosti za učenje, otklanjanje tradicionalnih shvatanja o ulogama muškaraca i žena na svim stepenima i u svim oblastima obrazovanja, podsticanjem stvaranja mešovitih odeljenja i sl.

26 „Službeni list SFRJ“ Međunarodni ugovori br.11/81.

27 „Službeni list SRJ“ Međunarodni ugovori br.13/2002.

2. Ustavni i zakonski okvir

Osnovni principi i postulati politike prema deci²⁸ u Republici Srbiji sadržani su u **Ustavu Republike Srbije** (“Sl. glasnik RS“ br. 98/2006). Ustav RS, po prvi put u ustavnopravnoj istoriji Srbije, garantuje deci ljudska prava, primereno njihovom uzrastu i duševnoj zrelosti. Izričitim ustavnim normama, svakom detetu priznato je pravo na lično ime, upis u matičnu knjigu rođenih, pravo da sazna svoje poreklo i čuva svoj indentitet, kao i pravo na zaštitu od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja. Pored toga, Ustavom je izjednačen status dece rođene u braku i izvan braka (čl. 64), a roditelji imaju pravo i dužnost da izdržavaju, vaspitavaju i obrazuju svoju decu, u čijem su ispunjavanju ravnopravni, pri čemu im prava mogu biti oduzeta ili ograničena odlukom suda, ako je to u najboljem interesu deteta (čl. 65). Ustavom je predviđena posebna zaštita porodice, majke, samohranog roditelja i deteta, a deo ove zaštite čine: posebna zaštita dece o kojoj se roditelji ne staraju, posebna zaštita dece ometene u psihičkom ili fizičkom razvoju, posebna podrška i zaštita majke pre i posle porođaja, kao i ustavno ograničenje zapošljavanja dece mlađe od 15 godina i rad dece mlađe od 18 godina na poslovima štetnim po njihovo zdravlje ili moral (čl. 66). S aspekta zaštite prava deteta od značaja su i ustavne antidiskriminacione norme, kojima se zabranjuje svaki vid diskriminacije i uspostavlja osnov za preduzimanje posebnih mera radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima (čl. 21), kao i norme o neprikosnovenosti života, nepovredivosti fizičkog i psihičkog integriteta, zabrani ropstva ili položaja sličnog ropstvu, zabrani trgovine ljudima, prinudnog rada, uključujući i seksualno i ekonomsko iskorišćavanje lica koje je u nepovoljnom položaju, koje se smatra prinudnim radom.

Uprkos značajnom pomaku u ustavnom regulisanju statusa i prava deteta, principi Konvencije UN o pravima deteta nisu proklamovani kao ustavni principi.

U periodu od 2002. do 2008. godine ostvaren je najveći napredak u izgradnji celovitog normativnog sistema brige o pravima deteta, čije je težište zaštita prava deteta.²⁹

28 Prema rezultatima popisa stanovništva 2002. godine, u Republici Srbiji, bez podataka za AP Kosovo i Metohija, deca čine 19,6% (1.467.273) ukupne populacije. Devojčice čine 18,5% (714.530) ženske populacije, a dečaci 20,6% (752.743) muške populacije. Deca predškolskog uzrasta (mlađa od sedam godina) čine 6,6% (495.327) populacije Republike Srbije, a deca uzrasta od sedam do 14 godina starosti 9,1% (681.443). Maloletnika je 5,1% (384.862), i to devojčica je 4,9% (187.985), a dečaka je 5,4% (196.877).

29 U ovom periodu, pored Saveta za prava deteta Vlade Srbije, u Narodnoj skupštini Republike Srbije obrazovan je Odbor za zdravlje i porodicu, a 2008 godine izabran je zamenik Zaštitnika građana za prava deteta.

Ključni zakonski okvir prava deteta pruža **Porodični zakon** (2005)³⁰, koji je donet sa ciljem da u oblasti porodičnih odnosa uspostavi porodičnopravni sistem kompatibilan savremenim međunarodnim i evropskim standardima, uz puno uvažavanje novog karaktera porodičnih odnosa i savremenog koncepta prava čoveka, posebno prava deteta. Saglasno tome, PZ je doneo bitne promene i u oblasti prava deteta.³¹ Njegovim donošenjem, po prvi put je u našem zakonodavstvu posebno normativno uređen korpus prava deteta pod roditeljskim staranjem (čl. 59-66), koja su eksplicitno utvrđena kao njegova posebna i samostalna lična prava, a ne kao prava izvedena iz dužnosti roditelja. Posebna pažnja posvećena je pravu deteta na obezbeđivanje najboljih mogućih životnih i zdravstvenih uslova za pravilan i potpun razvoj i utvrđivanju mehanizama za efikasnu realizaciju prava deteta proisteklih iz ratifikovanih konvencija. Porodičnim zakonom utvrđeno je niz posebnih prava deteta, kao što su pravo deteta da živi sa roditeljima i pravo da se roditelji o njemu staraju pre svih drugih (član 60. stav 1.); pravo deteta da održava lične odnose ne samo sa roditeljem sa kojim ne živi, nego i sa drugim srodnicima i licima sa kojima ga vezuje posebna bliskost (član 61. stav 5.); pravo deteta koje je sposobno da formira svoje mišljenje na slobodno izražavanje tog mišljenja i pravo da se samo, odnosno preko nekog drugog lica ili ustanove obrati sudu ili organu uprave i zatraži pomoć u ostvarivanju svog prava na slobodno izražavanje mišljenja (član 65.); pravo deteta da blagovremeno dobije sva obaveštenja koja su mu potrebna da iznese svoje mišljenje i da se njegovom mišljenju posveti dužna pažnja u skladu sa godinama i zrelošću deteta (član 266. st. 3.), pravo deteta da mu bude postavljen kolizioni zastupnik ako postoji sukob interesa između deteta i njegovog zakonskog zastupnika (čl. 266. st. 2). Granice poslovne sposobnosti deteta znatno su proširene priznavanjem novih posebnih poslovnih sposobnosti deteta, kao što je, npr. pravo deteta koje je navršilo 15. godinu života i koje je sposobno za rasuđivanje da odluči kod kog će roditelja živeti (član 60. stav 4.), na koji način će održavati lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi (član 61. stav 4.), koju će školu pohađati (član 63. stav 2.) i dr. Porodičnim zakonom uređen je nadzor nad vršenjem roditeljskog prava, nekoliko posebnih sudskih postupaka za ostvarivanje i zaštitu prava deteta i prava iz sfere porodičnih odnosa, kao što su postupak za zaštitu prava deteta, postupak za lišenje roditeljskog prava, postupak za zaštitu od nasilja u porodici i dr. Regulisano je hraniteljstvo kao oblik zaštite deteta i na nov način uređeno usvojenje deteta.

Uprkos evidentnim pomacima koje je Porodični zakon ostvario u oblasti prava deteta, on nije u potpunosti usklađen sa Konvencijom i međunarodnim dokumentima. Zbog toga je, pored ostalog, potrebno usvojiti sveobuhvatni Zakon o pravima deteta, kojim bi prava deteta bila garantovana u skladu sa međunarodnim i evropskim standardima.

30 „Sl. glasnik RS“, 18/2005 od 17. 02. 2005.

31 Videti Obrazloženje Predloga porodičnog zakona.

Zakonom o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica³² (2005, u primeni od 1. januara 2006), kojim je po prvi put u istoriji krivičnog prava Srbije uspostavljeno autonomno maloletničko krivično zakonodavstvo, regulisan je krivičnopravni položaj maloletnika, kao posebne kategorije učinilaca krivičnih dela, kao i krivičnopravna zaštita maloletnih lica koja se pojavljuju kao oštećeni, odnosno svedoci pojedinih krivičnih dela³³. Zakon isključuje bilo kakav krivični postupak i primenu krivičnih sankcija prema deci (lica koja nisu navršila 14 godina) i zadržava dosadašnje starosne granice relevantne u krivičnom pravu (14-18 godina), praveći i dalje razliku između mlađih i starijih maloletnika (14-16 godina, odnosno 16-18 godina). Pored navedenih, zadržana je i kategorija mlađih punoletnika (pod izvesnim uslovima lica od 18 do 21 godinu).

Zakon polazi od načela supsidijarnosti primene krivične sankcije i daje prednost izvansudskim oblicima intervenisanja, proširujući mogućnost primene diverzionih postupaka i mera i skretanje sa klasične krivične procedure. Pored toga, Zakon maksimalno afirmiše načelo vaspitavanja u odnosu na kažnjavanje. Saglasno tome, uvedene su nove vaspitne mere, a u pogledu mera institucionalnog karaktera, istaknut je princip da su one poslednje sredstvo kojem se pribegava i smanjeno je vreme njihovog trajanja, što je učinjeno i u pogledu kazne maloletničkog zatvora, a kod vaspitnih mera institucionalnog karaktera proširene su mogućnosti uslovnog otpusta. Za suđenje maloletnim okrivljenim stvarno su nadležni okružni sudovi, a u okviru sudije za maloletnike i veća za maloletnike.

Radi sprovođenja ovog zakona, usvojen je Pravilnik o primeni vaspitnih naloga. Pravilnikom se preciziraju normativne osnove, kojima se određuju organi nadležni za sprovođenje izvršenja posebnih obaveza, uređuju međusobni odnosi tih organa i utvrđuju druga pravila od značaja za ostvarivanje svrhe vaspitnih mera.

Zakonom je predviđena specijalizacija najvažnijih učesnika u postupku, a odgovarajuće izmene učinjene su u samom postupku. Zakon sadrži posebne odredbe o zaštiti maloletnih lica koja se nalaze u ulozi žrtve krivičnog dela, koje u svojoj ukupnosti predstavljaju začetak buduće reforme kojom bi se ova oblast obogatila i drugim oblicima zaštite maloletnih lica koja nisu učinioi krivičnih dela, ali se nalaze u opasnosti da to budu. Zakon određuje da će prilikom vođenja krivičnog postupka za krivična dela učinjena na štetu maloletnika, javni tužilac, istražni sudija i sudije u veću za maloletnike

31 Čl. 150 Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica („Sl. glasnik RS“ br.85 od 6.10.2005.) predviđa zaštitu maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku kod velikog broja krivičnih dela, na primer: teškog ubistva čl.114, teška telesna povreda čl. 121, nedozvoljene polne radnje čl. 182, zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica čl. 193, trgovina maloletnim licima radi usvojenja (čl.174 st.1 Zakona o izmenama i dopunama KZ „Službeni glasnik RS“ br.72/09 umesto terminina „deca“ kako je predviđao KZ u nazivu ovog člana koristi terminin „maloletna lica“) itd.

32 Videti Obrazloženje Predloga Porodičnog zakona.

maloletnike voditi računa o njegovom uzrastu, svojstvima ličnosti, obrazovanju i prilikama u kojima živi, sa ciljem da se izbegnu moguće štetne posledice krivičnog postupka po njegovu ličnost i razvoj (čl.152 st.1). Dalja zaštita maloletnih lica ogleda se u tome što se maloletna lica oštećena krivičnim delom mogu saslušati najviše dva puta, a ako je neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka da bude saslušan više puta, sudija je dužan da posebno vodi računa o zaštiti ličnosti i razvoju maloletnog lica. Saslušanje maloletnog lica upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka može se obaviti ukoliko to sudija odluči s obzirom na osobenosti krivičnog dela i svojstvima maloletnog lica. Saslušanje maloletnog lica se u tom slučaju sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika postupka, a stranke postavljaju pitanja posredstvom sudije, psihologa, pedagoga, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica.

Kaznenim odredbama Zakona predviđene su novčane kazne za prekršaj roditelja, usvojlaca, staralaca i drugih lica koja se brinu o maloletniku, ukoliko bez opravdanja ne postupe po odluci suda ili uputstvu stručnog lica određenog od strane organa starateljstva, kao i upravnika zavoda i ustanove ukoliko neopravdano ne primi na izvršenje zavodske vaspitne mere maloletnika upućenog od strane nadležnog organa ili ukoliko bez odluke nadležnog organa otpusti maloletnika koji se nalazi na izvršenju zavodske vaspitne mere (čl.158). Zakonom je ustanovljen Savet za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima, koji osniva Ministarstvo nadležno za pravosuđe i Vrhovni sud Srbije (čl.166).

Krivičnopravna zaštita maloletnika ostvarena je i kroz odredbe **Krivičnog zakonika**³⁴ i **Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika**³⁵ inkriminisanjem dela koja se vrše na štetu maloletnika i određivanjem sankcija za one oblike ponašanja kojima se povređuje fizički integritet i vaspitanje deteta i onih kojima se ugrožava polna sloboda i seksualni integritet, psihičko zdravlje i moralni razvoj. Pojedini oblici krivičnih dela predviđeni su kao teži (kvalifikovani) ukoliko je oštećeni maloletno lice do 18 godina ili dete do 14 godina. Tako, na primer, jedan oblik krivičnog dela teškog ubistva je lišenje života deteta (čl.114 tač.9), kod teške telesne povrede (čl.121 KZ), ako je teško telesno povređeno ili je zdravlje teško narušeno maloletnom licu (čl.21 Zakona o izmenama i dopunama KZ), predviđeno je strože kažnjavanje za sve oblike teške telesne povrede; teži oblik krivičnog dela nasilja u porodici postoji ukoliko je ovo krivično delo izvršeno prema maloletnim licu i sankcionisano je kaznom zatvora od 2-10 godina (čl.194 st. 3 i čl. 60 st.3 Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika). U okviru

34 „Službeni glasnik RS“, br.85/2005 i 88 od 14.10.2005.

35 „Službeni glasnik RS“, br.72/09.

Glave XVIII (*Krivična dela protiv polne slobode*) dela seksualne zloupotrebe dece inkriminisana su većim brojem odredbi, od kojih neke ustanovljavaju posebnu težu odgovornost roditelja i drugih osoba kojima je povereno staranje o maloletniku/ci prema kojima je maloletnik/ca u odnosu zavisnosti.

Zakonom o izmenama i dopunama KZ (čl.55), radi usklađivanja sa Konvencijama Saveta Evrope (Konvencija o visokotehnološkom kriminalu i Konvencija o zaštiti dece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja) izvršene su izmene zakonskog opisa krivičnog dela i na taj način je upotpunjena krivičnopravna zaštita maloletnika u domenu polne slobode. Uvedene su dve nove inkriminacije: prva je „*navođenje maloletnog lica na prisustvovanje polnim radnjama*“ (čl.185a), a druga „*iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu*“ (čl.185b). Strože kažnjavanje i potpuna zaštita maloletnih lica predviđena je kod krivičnog dela koje nosi naziv: *prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju* (čl.185 KZ RS).U opisu ovog krivičnog dela naznačeno je četiri oblika: 1) prvi oblik dela postoji kada se maloletniku proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učine dostupnim: tekstovi, slike, audiovizuelni ili drugi predmete pornografske sadržine ili mu se prikaže pornografska predstava (novčana kazna ili kazna zatvora do šest meseci); 2) drugi oblik postoji kada se maloletnik iskoristi za proizvodnju slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine ili za pornografsku predstavu (kažnjavanje je zatvor od šest meseci do pet godina); 3) treći oblik je kvalifikovani oblik ako je delo izvršeno prema detetu (kažnjavanje za prvi oblik je kazna zatvora od 6 meseci do tri godine, za drugi oblik kazna zatvora od jedne do osam godina); 4) četvrti oblik je opisan kao prodaja, pribavljanje za sebe ili drugog, posedovanje, javno izlaganje ili elektronski ili na drugi način činjenje dostupnim slike, audiovizuelnog ili drugog predmeta pornografske sadržine nastale iskorišćavanjem maloletnog lica (kazna je od tri meseca do 3 godine).

Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2009)³⁶ po prvi put je sistemski i jedinstveno uredio predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i vaspitanje. Novim Zakonom utvrđeni su kognitivni i intelektualni ciljevi obrazovanja i vaspitanja i njegovi temeljni principi. Predviđeno da sistem obrazovanja i vaspitanja mora svoj deci da obezbedi jednako pravo i dostupnost obrazovanja i vaspitanja, bez diskriminacije, kao i kvalitetno i uravnoteženo obrazovanje i vaspitanje, zasnovano na tekovinama i dostignućima savremene nauke i prilagođeno uzrasnim i ličnim obrazovnim potrebama deteta. Predviđeno je, takođe, da se obrazovanje i vaspitanje ostvarivati u demokratski uređenoj i socijalno odgovornoj ustanovi u kojoj se

36 "Sl. glasnik RS", br. 72/2009.

neguju otvorenost, saradnja, tolerancija, svest o kulturnoj i civilizacijskoj povezanosti u svetu, posvećenost osnovnim moralnim vrednostima, vrednostima pravde, istine, solidarnosti, slobode, poštenja i odgovornosti i u kojoj je osigurano puno poštovanje prava deteta. U zakonu je predviđena usmerenost obrazovanja i vaspitanja na dete kroz raznovrsne oblike nastave, učenja i ocenjivanja kojima se izlazi u susret različitim potrebama deteta, razvija motivacija za učenje i podiže kvalitet postignuća.

Prema Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, novi sistem obrazovanja i vaspitanja treba da obezbedi efikasnu saradnju sa porodicom uključivanjem roditelja, odnosno staratelja, raznovrsne oblike saradnje sa lokalnom zajednicom i širom društvenom sredinom kako bi se postigao pun sklad između individualnog i društvenog interesa u obrazovanju i vaspitanju, efikasnost, ekonomičnost i fleksibilnost organizacije sistema radi postizanja što boljeg učinka, otvorenost prema pedagoškim i organizacionim inovacijama. Posebna pažnja posvećena je pravovremenom uključivanju u predškolsko vaspitanje i obrazovanje i adekvatnoj pripremljenosti za školsko učenje i za prelazak na više nivoe obrazovanja, kao i stvaranju adekvatnih uslova obrazovanja i vaspitanja talentovanih i obdarenih učenika i učenika sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, pri čemu je predviđeno da lica smeštena u ustanove socijalne zaštite, bolesna deca i učenici ostvaruju pravo na obrazovanje za vreme smeštaja u ustanovi i tokom bolničkog i kućnog lečenja.

Zakonom su, po prvi put, predviđeni opšti ishodi i standardi obrazovanja i vaspitanja, predviđeno je osnivanje tela za razvoj, praćenje i unapređivanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, uslovi za osnivanje i rad obrazovnih i vaspitnih ustanova i pravila ponašanja u ustanovi. Od posebnog značaja su odredbe kojima su utvrđena prava deteta i učenika, kao i njihove obaveze i odgovornosti.

Zakon o zaštiti od diskriminacije (2006)³⁷ je opšti antidiskriminacioni zakon kojim se uspostavlja normativni i institucionalni okvir za zaštitu od diskriminacije i preduzimanje afirmativnih akcija u cilju ostvarivanja ustavnog principa jednakih mogućnosti. Ovim zakonom utvrđena je opšta definicija diskriminacije i afirmativne akcije, date su definicije diskriminacije prema određenim kategorijama lica i u određenim slučajevima, predviđeni su oblici diskriminacije, predviđen je poseban organ koji koordinira akcije u vezi sa zabranom diskriminacije i koje ima različite ingerencije u odnosu na organe i lica koje krše zabranu diskriminacije. Pored toga, zakonom je uređen poseban građanski postupak za zaštitu od diskriminacije, utvrđena je prekršajna odgovornost za diskriminatorno ponašanje, regulisana je poseban sudski postupak za zaštitu od diskriminacije i uređena druga pitanja koja pružaju institucionalne garancije za sprečavanje diskriminacije.

37 "Sl. glasnik RS", 22/2009.

Zakonom o zaštiti od diskriminacije osoba sa invaliditetom (2006)³⁸ uređen je opšti režim zabrane diskriminacije po osnovu invalidnosti, posebni slučajevi diskriminacije osoba sa invaliditetom, postupak zaštite osoba izloženih diskriminaciji, kao i mere koje država preduzima radi podsticanja ravnopravnosti i socijalne uključenosti osoba sa invaliditetom. Zakonom su definisani pojmovi "osoba sa invaliditetom", "diskriminacija" (posredna i neposredna), kao i "diskriminatorno postupanje". Propisana je opšta zabrana neposredna i posredna diskriminacija, naročito teški slučajevi diskriminacije, pomaganje u diskriminatornom postupanju, pozivanje i navođenje na diskriminaciju i povreda načela jednakih prava i obaveza. Posebno je značajna odredba kojom je predviđeno da se ne smatraju diskriminacijom propisi, odluke ili posebne mere, donete u cilju poboljšanja položaja osoba sa invaliditetom, članova njihovih porodica i udruženja osoba sa invaliditetom, kao ni donošenje odnosno zadržavanje postojećih akata i mera čiji je cilj otklanjanje ili popravljavanje nepovoljnog položaja osoba sa invaliditetom, članova njihovih porodica i udruženja osoba sa invaliditetom kojima se pruža posebna podrška. Zakon sadrži norme o posebnim slučajevima diskriminacije osoba sa invaliditetom, set mera za podsticanje ravnopravnosti osoba sa invaliditetom koje su organi državne uprave, teritorijalne autonomije i lokalne samouprave, kao i drugi organi javne vlasti dužni da preduzimaju. Zakonom je regulisana sudska zaštita osobama koje trpe diskriminaciju kroz propisivanje posebnog parničnog postupka za zaštitu od diskriminacije zbog invalidnosti.

Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana³⁹ je osnovni zakon u oblasti socijalne zaštite kojim se uređuje pružanje pomoći građanima i njihovim porodicama kada dođu u stanje socijalne potrebe i preduzimanje mera radi sprečavanja nastajanja i otklanjanja posledica takvog stanja. Ovim zakonom regulisana su prava u socijalnoj zaštiti i socijalnog sigurnosti i način njihovog ostvarivanja; pravo na materijalno obezbeđenje, dodatak za pomoć i negu drugog lica, pomoć za osposobljavanje za rad, pomoć u kući, dnevni boravak, privremeni smeštaj u prihvatilište i prihvatnu stanicu, smeštaj u ustanovu ili smeštaj u drugu porodicu, usluge socijalnog rada, oprema korisnika za smeštaj u ustanovu socijalne zaštite ili drugu porodicu i jednokratna pomoć.

Na osnovu ovog Zakona, doneto je niz podzakonskih akata kojima je bliže regulisana delatnost u oblasti socijalne zaštite, kao što su: *Pravilnik o bližim uslovima za početak rada i obavljanje delatnosti ustanova za decu*⁴⁰,

38 "Sl. glasnik RS", 33/2006.

39 "Sl. glasnik RS", 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/2001, 84/2004, 101/2005 - dr. zakon i 115/2005.

40 "Sl. glasnik RS", 50/94 i 6/96.

*Pravilnik o bližim uslovima za početak rada i obavljanje delatnosti i normativima i standardima za obavljanje delatnosti ustanova socijalne zaštite za smeštaj dece i omladine ometene u razvoju*⁴¹, *Pravilnik o hraniteljstvu*⁴² i dr. Budući da je Zakon u neskladu sa strateškim opredeljenjima države u oblasti socijalne zaštite, u pripremi je novi zakon o socijalnoj zaštiti, kojim će se ova oblast urediti u skladu sa savremenim principima u ovoj oblasti.

Zakon o društvenoj brizi o deci⁴³, čiji je najveći deo odredbi prestao da važi donošenjem drugih zakona, reguliše odmor i rekreaciju dece do 15 godina starosti u dečijem odmaralištu, regresiranje troškova boravka dece u predškolskim ustanovama i ustanovama za odmor i rekreaciju dece, kao i način finansiranja rada ovih ustanova i način ostvarivanja prava na boravak u ovim ustanovama. Ostvarivanje zakonom priznatih prava regulisano je *Pravilnikom o bližim uslovima i načinu ostvarivanja prava od opšteg interesa u oblasti društvene brige o deci*⁴⁴. *Uredbom o kriterijumima za utvrđivanje mreže ustanova za decu*⁴⁵ utvrđeni su kriterijumi na osnovu kojih opština utvrđuje mrežu ustanova za decu: predškolskih ustanova i dečjih odmarališta, među kojima su iskazane potrebe za celodnevnom boravkom dece, s tim da prvenstveno treba obezbediti: boravak dece zaposlenih roditelja, samohranih roditelja, dece čiji je jedan roditelj zaposlen a drugi nezaposlen i nije u mogućnosti da brine o detetu, dece iz porodice koje žive u nepovoljnim stambenim uslovima, dece teško obolelih roditelja, dece za koju centar za socijalni rad utvrdi da je potrebno da se zbrinu i dr.

Zakonom o finansijskoj podršci porodici sa decom⁴⁶ uređena je finansijska podrška porodici sa decom, koja obuhvata: poboljšanje uslova za zadovoljavanje osnovnih potreba dece; poseban podsticaj rađanju dece; i podršku materijalno ugroženim porodicama sa decom, porodicama sa decom ometenom u razvoju i deci bez roditeljskog staranja. Zakonom je utvrđeno nekoliko prava na finansijsku podršku porodici sa decom i uslovi pod kojima se ona ostvaruju: naknada zarade za vreme porodijskog odsustva, odsustva sa rada radi nege deteta i odsustva sa rada radi posebne nege deteta; roditeljski dodatak; dečiji dodatak; naknada troškova boravka u predškolskoj ustanovi za decu bez roditeljskog staranja; naknada troškova boravka u predškolskoj ustanovi za decu ometenu u razvoju; i regresiranje troškova boravka u predškolskoj ustanovi dece iz materijalno ugroženih porodica. Za obezbeđivanje pojedinih ovih prava nadležna je Republika, izuzev prava na boravak u predškolskoj ustanovi dece iz materijalno ugroženih porodica, koje

41 „Sl. glasnik RS“, 88/93.

42 Broj: 110-00-00032/08-20, od 3. aprila 2008. godine.

43 „Sl. glasnik RS“, 49/92, 29/93, 53/93, 67/93, 28/94, 47/94, 48/94, 25/96, 29/2001, 16/2002 - dr. zakon, 62/2003 - dr. zakon, 64/2003 - ispr. dr. zakona i 101/2005 - dr. Zakon.

44 „Sl. glasnik RS“, 66/92, 69/92 - ispr., 1/93, 107/93, 67/94, 12/96, 30/96, 13/98, 38/2001, 67/2001, 12/2002 i 29/2002 - dr. Pravilnik.

45 „Sl. glasnik RS“, br. 75/92.

46 „Sl. glasnik RS“, 6/2002 i 115/2005.

obezbeđuje opština, odnosno grad. Naknadu zarade za vreme porodijskog odsustva, odsustva sa rada radi nege deteta i odsustva sa rada radi posebne nege deteta, po ovom Zakonu, ostvaruju: zaposleni kod pravnih i fizičkih lica (u daljem tekstu: zaposleni kod poslodavca) i lica koja samostalno obavljaju delatnost. Zakonom su detaljno regulisani uslovi za roditeljski i dečiji dodatak, kao pravo na naknada ukupnih ili dela troškova boravka u predškolskoj ustanovi za decu ometenu u razvoju. Pored toga, Zakonom je detaljno regulisan i postupak za ostvarivanje svakog od priznatih prava. Na osnovu ovog zakona donet je *Pravilnik o bližim uslovima i načinu ostvarivanja prava na finansijsku podršku porodici sa decom*⁴⁷.

Osnovni zakon u oblasti zdravstvene zaštite jeste **Zakon o zdravstvenoj zaštiti**⁴⁸, kojim je uređen sistem zdravstvene zaštite, organizacija zdravstvene službe, društvena briga za zdravlje stanovništva, opšti interes u zdravstvenoj zaštiti, prava i obaveze pacijenata, zdravstvena zaštita stranaca i druga pitanja od značaja za organizaciju i sprovođenje zdravstvene zaštite. Da bi se ostvarila jednakost u zdravstvenoj zaštiti, ovim zakonom je pojedinim grupacijama stanovništva, među kojima su i deca do navršanih 15 godina života i školska deca, predviđeno obavezno zdravstveno osiguranje. Zakonom je definisan način finansiranja zdravstvene zaštite na nivou Republike, autonomne pokrajine, gradova, opština i poslodavca. Jedan od relevantnih opštih akata, s aspekta zdravstvene zaštite dece, jeste i **Uredba o nacionalnom programu zdravstvene zaštite žena, dece i omladine**⁴⁹. Uredbom je, pored ostalog, utvrđeno da su zdravlje dece, omladine i žena tokom trudnoće, porođaja i materinstva prioriteta sistema zdravstvene zaštite Republike Srbije, a da se briga o majci i detetu i mere u korist ovih populacionih grupa ostvaruju saradnjom sektora zdravlja, obrazovanja i socijalne zaštite.⁵⁰ Ključni principi Nacionalnog programa su: praćenje životnog toka; jednakost i pristupačnost; uzrasno i rodno senzitivni (orijentisani) pristup u pružanju zdravstvene zaštite; zaštita ljudskih prava; briga za osetljive grupacije;

47 „Sl. glasnik RS“, 29/2002, 80/2004, 123/2004, 17/2006 i 107/2006.

48 „Sl. glasnik RS“, 107/2005 i 72/2009 - dr. Zakon.

49 „Sl. glasnik RS“, 28/2009. Nacionalni program se oslanja na nekoliko važnih međunarodnih i nacionalnih dokumenata, kao što su: Evropska strategija za zdravlje i razvoj dece i adolescenata Svetske zdravstvene organizacije, sa pratećim dokumentima (2005), Program akcije Pete svetske konferencije o stanovništvu i razvoju, Konvencija o pravima deteta, "Svet po meri dece", "Zdravlje za sve u 21. veku - Politika za 21 vek", "Zdravlje 21 - 21 cilj za 21 vek", Uredba o zdravstvenoj zaštiti žena, dece, školske dece i studenata iz 1995. godine, sa istoimenim Programom i Stručno-metodološkim uputstvom za njegovo sprovođenje i Studija zdravstvenog stanja i zdravstvene zaštite žena, dece i omladine u Republici Srbiji, 1991-2007. Konvencija o pravima deteta, usvojena u Generalnoj skupštini UN (1989); Deklaracija o opstanku, zaštiti i razvoju dece i Plan akcije za sprovođenje ove deklaracije (Svetski samit za decu, 1990); Zdravlje za sve u 21. veku - okvir za Evropski region (1999); Evropska strategija SZO "Regionalno zdravlje - 21 cilj za 21. vek" (1999); Milenijumska deklaracija sa milenijumskim ciljevima razvoja UN (2000) i dr.

50 Značajna je uloga Republička stručne komisija za zdravstvenu zaštitu žena, dece i omladine, obrazovana 2008. godine.

učešće zajednice; učešće pojedinaca; partnerstvo za zdravlje (međusektorska saradnja); kvalitet rada službi za zdravstvenu zaštitu žena, dece i omladine i jedinstven zdravstveni informacijski sistem⁵¹.

Na osnovu Zakona o zdravstvenoj zaštiti (čl.49 st.3 i čl.58 st.2) Ministar zdravlja je doneo 15.5.2006. godine Pravilnik o bližim uslovima za obavljanje zdravstvene delatnosti u zdravstvenim ustanovama, kojim je predviđeno, pored ostalog, da se u opštinama sa najmanje 7.000 školske dece uzrasta od 10 do 18 godina može organizovati Savetovalište za mlade. U Savetovalištu treba da radi jedan doktor medicine specijalista pedijatrije i jedna viša medicinska sestra i po jedan psiholog, zatim doktor medicine specijalista ginekologije sa polovinom radnog vremena i po potrebi doktor medicine druge specijalnosti i socijalni radnik.⁵²

Zakon o učenikom i studentskom standardu⁵³ uređena je organizovana delatnost kojom se stvaraju materijalni i drugi uslovi za sticanje obrazovanja, radi obezbeđivanja kadrovskih potreba društva, kao i prava učenika i studenata i opšti interes u oblasti učenikog i studentskog standarda. Učenicima srednjih škola priznata su prava na: smeštaj i ishranu u ustanovi za smeštaj i ishranu, vaspitni rad, učenčki kredit, učenčku stipendiju, kulturno-zabavne i sportsko-rekreativne aktivnosti i povlastice za prevoz u međumesečnom saobraćaju.

Zakon o povlasticama u unutrašnjem putničkom saobraćaju invalidnih lica⁵⁴ predviđa i uređuje pravo na povlastice u unutrašnjem putničkom saobraćaju slepih osoba i osoba obolelih od distrofije i srodnih mišićnih i neuromišićnih bolesti, plegija, cerebralne i dečje paralize i multipleks skleroze, sa prebivalištem u Republici Srbiji, kao i pravo njihovih pratilaca, po uslovom da ovo pravo nije ostvareno po drugim propisima. Ostvarivanje prava na povlastice uređeno je *Pravilnikom o načinu ostvarivanja prava invalidnih lica na povlastice u unutrašnjem putničkom saobraćaju*⁵⁵.

Zakon o pravima civilnih invalida rata⁵⁶ uređuje prava civilnih osoba sa invaliditetom koji je ogleda u telesnom oštećenju od najmanje 50% usled rane, povrede ili ozlede koje su ostavile vidne tragove, zadobijene zlostavljanjem ili lišenjem slobode od strane neprijatelja za vreme rata, izvođenja ratnih operacija, od zaostalog ratnog materijala ili neprijateljskih diverzantskih, odnosno terorističkih akcija. Ovim osobama, uključujući i decu,

51 <http://www.imd.org.rs/uredba.html>

52 http://www.lks.org.rs/zakoni_uredbe/PravilnikOBližimUslovimaZaObavljanjeZdravstveneDelatnosti.pdf pristup 23.11.2009.

53 "Sl. glasnik RS", br. 81/92, 49/93, 53/93, 67/93, 48/94 i 101/2005 - dr. Zakon.

54 "Sl. glasnik RS", 22/93, 25/93 - ispr. i 101/2005 - dr. Zakon.

55 Prečišćen tekst: "Sl. glasnik RS", 38/94.

56 "Sl. glasnik RS", 52/96.

porodica i članovima porodica civilnih žrtava rata, pripadaju zakonom utvrđena prava. Zakonom su utvrđena sledeća prava: lična invalidnina, dodatak za negu i pomoć od strane drugog lica; ortopedski dodatak; zdravstvena zaštita i novčane naknade u vezi sa ostvarivanjem zdravstvene zaštite; besplatna i povlašćena vožnja; naknada za ishranu i smeštaj za vreme putovanja i boravka u drugom mestu po pozivu nadležnog organa; mesečno novčano primanje i naknada pogrebnih troškova.

Zakon o budžetu Republike Srbije za 2009. godinu Budući da se budžetske alokacije u Republici Srbiji izdvajaju sektorski, otežano je utvrđivanje visine sredstava koja su opredeljena za decu, kao i njihovo usmeravanje ka određenim potrebama dece. Najveći deo novca za potrebe dece Vlada Srbije usmerava preko ministarstava zaduženih za socijalnu politiku i za obrazovanje. U 2009. u okviru stavke Porodica i deca, za naknade za socijalnu zaštitu iz budžeta opredeljeno je 16.100.000.000 dinara. Iako su deca korisnici dela tih sredstava, njihova visina nije određena. Procenjuje se da je procenat BDP-a koji odlazi na socijalne transfere je konstantno oko 1,4% i takođe je najniži u regionu. Deca su korisnici i dela budžeta namenjenog obrazovanju, za koje se izdvaja između 3,5 i 3,8% BDP-a što je najniža stopa izdvajanja za obrazovanje u Evropi, kao i dela budžeta namenjenog zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi i drugim društvenim delatnostima, ali se iz budžeta ne može utvrditi koji je deo sredstava namenjen deci.

Zakon o finansiranju lokalne samouprave u čl. 42 predviđa da se način utvrđivanja visine opšteg transfera po pojedinim jedinicama lokalne samouprave vrši na osnovu jedinstvenih kriterijuma. Kada je u pitanju osnovno obrazovanje, 4,56% ukupnog iznosa sredstava za opšti transfer deli se prema broju odeljenja u osnovnom obrazovanju, a 1,14% se deli prema broju objekata u osnovnom obrazovanju, pri čemu se visina transfera po jednom odeljenju izračunava tako što se iznos opšteg transfera namenjen za raspodelu prema broju odeljenja u osnovnom obrazovanju, podeli sa ukupnim brojem odeljenja prema podatku ministarstva nadležnog za poslove prosvete.

Što se tiče srednjeg obrazovanja, 2,0% se deli prema broju odeljenja u srednjem obrazovanju, a 0,5% se deli prema broju objekata u srednjem obrazovanju, pri čemu se visina transfera po jednom objektu izračunava tako što se iznos opšteg transfera namenjen za raspodelu prema broju objekata u srednjem obrazovanju, podeli sa ukupnim brojem objekata prema podatku ministarstva nadležnog za poslove prosvete.

U oblasti dečije zaštite, 6,0% se deli prema broju dece obuhvaćene neposrednom dečijom zaštitom i to posebno za decu u celodnevnom, odnosno poludnevnom boravku, pri čemu se ukupan iznos transfera namenjen

57 "Sl. glasnik RS", 120/2008 i 31/2009.

58 "Službeni glasnik RS" 62/2006.

finansiranju dece obuhvaćene neposrednom dečijom zaštitom deli na dva dela: deo za finansiranje boravka dece u celodnevnom, odnosno poludnevnom boravku, u srazmeri sa cenom koštanja u ova dva vida boravka, a visina transfera po jednom detetu u celodnevnom, odnosno poludnevnom boravku, utvrđuje se tako što se pripadajući deo transfera podeli sa ukupnim brojem dece u celodnevnom, odnosno poludnevnom boravku, prema podacima jedinica lokalne samouprave. Prema broju objekata u dečijoj zaštiti deli se 1,5%, pri čemu se visina transfera po jednom objektu izračunava tako što se iznos opšteg transfera namenjen za raspodelu prema broju objekata u dečijoj zaštiti, podeli ukupnim brojem objekata prema podatku nadležnog ministarstva.

3. Strateška dokumenta

Za unapređenje društvenog položaja dece i ostvarivanja njihovih prava poseban značaj imaju strateška dokumenta koje je Srbija usvojila u poslednjih nekoliko godina, tokom procesa pravne tranzicije i usaglašavanja sa međunarodnim i evropskim standardima. Od važnosti su dve grupe strateških dokumenata: strateški dokumenti koji su fokusirani na decu i zaštitu pojedinih prava dece i opšti strateški dokumenti koji se odnose na humani razvoj celokupne populacije, a koji su u celini ili u pojedinim svojim delovima od značaja za unapređenje društvenog, ekonomskog i pravnog položaja dece.

“Dobra politika, ciljne intervencije, multisektoralna povezanost i osnaživanje same dece su osnove na kojima mogu da se ostvaruju promene i napredak u ovoj oblasti” (Svet po meri dece, str. 14). Svet po meri dece je “onaj u kome svako dete ima najbolje polazne osnove za ukupan razvoj”.

Naša država kao potpisnica dokumenta Svet po meri dece obavezala se da sačini i sprovede Nacionalni plan akcije, tako što će obezbediti:

1. Postojanje efektivnog pravnog sistema, politike i plana akcije, kao i obezbeđivanje posebnih sredstava radi ostvarivanja prava i dobrobiti deteta.
2. Uspostavljanje i jačanje nacionalnih tela, poput ombudsmana za decu ili drugih institucija za unapređenje i zaštitu prava deteta.
3. Razvoj nacionalnog monitoringa i sistema evaluacije.
4. Jačanje svesti i razumevanja prava deteta.
5. Borba protiv HIV/SIDE.

Naša zemlja se takođe obavezala da do 2010 formuliše strategije i preduzme mere za:

- Unapređenje zdravog života.
- Obebebeđenje kvalitetnog zdravlja.
- Zaštitu od zlostavljanja, eksploatacije i nasilja.

Posebne oblasti zaštite se odnose na:

1. opšte mere zaštite;
2. zaštitu od oružanih sukoba;
3. borbu protiv dečije rada;
4. ukidanje prometa i seksualne eksploatacije dece.

Država se obavezala da će do kraja 2003. godine razviti Nacionalni plan akcije u skladu sa nacionalnim pravom, verskim, etičkim i kulturnim vrednostima svoje sredine, uz poštovanje najboljeg interesa deteta. Primena Deklaracije Svet po meri dece i Plana akcije zahteva ne samo obnovljenu

Siromaštvo i društvena isključenost i dalje je najveća prepreka u zaštiti i unapređenju prava deteta. Siromaštvo najteže pogađa decu zato što ugrožava same korene njihovog potencijala za razvoj. Iskorenjivanje siromaštva i smanjivanje razlika, stoga, mora biti glavni cilj razvojnih aktivnosti. Ciljevi i strategije dogovoreni na značajnijim konferencijama Ujedinjenih nacija i na njihovim pratećim aktivnostima, naročito na Milenijumskom samitu, obezbeđuju međunarodni okvir za nacionalne strategije smanjenja siromaštva radi ostvarivanja i zaštite prava deteta i unapređenja dobrobiti dece.

Svet po meri dece jeste takav svet u kom sva deca imaju najbolji mogući početak u životu uključujući osnovno obrazovanje koje je kvalitetno i besplatno za svakoga. Ovakav pristup obrazovanju daje višestruke mogućnosti za razvoj individualnih sposobnosti fizičkih, psihičkih, duhovnih, društvenih, emocionalnih, kognitivnih, što se može smatrati pitanjem od prioritetnog nacionalnog značaja.

Nacionalni plan akcije za decu

Problemi položaja mlade generacije u našoj zemlji posebno su narasli u periodu krize i tranzicije. Posebno se ističu problemi koji bi trebalo da imaju prioritet u strateškim nacionalnim dokumentima: značajan deo populacije dece koji živi u siromaštvu; pogoršanje dostupnosti, kvaliteta i efikasnosti javnih službi za decu u oblasti zaštite zdravlja dece, obrazovanja, kulture, socijalne zaštite; porast društvenih anomalija kod dece (maloletničko prestupništvo, narkomanija i alkoholizam, polno prenosive bolesti, razni oblici nasilja itd).

U suočavanju sa tako ozbiljnim i nacionalno važnim problemima naše društvo nije izgradilo systemske preduslove za rešavanje tih problema. Društvu u celini na ovim prostorima nedostaju: svest o značaju navedenih problema kod svih partnera (Vlada, Narodna skupština, lokalna samouprava, političke stranke, javno mnjenje, udruženja građana, javni i privatni sektor); institucije koje bi se sistematski i dugoročno bavile rešavanjem tih problema; nacionalna baza podataka osetljiva za decu i mlade (kao deo populacije posebno važan za budućnost zemlje), tj. sistem prikupljanja podataka o deci, njihove obrade, pravljenja izveštaja i korišćenja tih podataka kao osnove za donošenje odluka i mera za poboljšanje položaja dece; opšta i celovita politika prema deci kao važnom delu politike razvoja zemlje.

Nacionalni plan akcije za decu treba da predstavlja prekretnicu u odnosu društva prema mladoj generaciji, kao i u proširivanju politike razvoja zemlje, tako da obavezno uključuje i politiku prema deci kao svoj integralni deo.

U tom smislu Nacionalni plan akcije treba da posluži kao instrument za mobilizaciju svih socijalnih partnera u rešavanju problema dece: Vlade, Skupštine, lokalne samouprave, građana i udruženja građana, medija, porodica i roditelja, stručnih institucija i pojedinačnih stručnjaka koji se bave decom.

Nacionalni plan akcije za decu⁵⁹, usvojen je 2004. godine (u daljem tekstu: NPA za decu⁶⁰), kojim je definisana opšta politika države prema deci za period do 2015. godine. Ovaj dokument sadrži plan prioriternih mera, aktivnosti i programa koje treba preduzeti u cilju stvaranja što povoljnijih uslova za život dece, njihovo odrastanje i uključivanje u društvo. NPA za decu obezbeđuje celovitu i koherentnu politiku države prema deci, tj. usklađivanje akcija i mera u različitim oblastima i u različitim javnim službama koje se bave decom. Prioriteti u ostvarivanju politike prema deci su: 1. Smanjenje siromaštva dece, 2. Kvalitetno obrazovanje za svu decu, 3. Bolje zdravlje za svu decu, 4. Unapređenje položaja i prava dece ometene u razvoju, 5. Zaštita prava dece bez roditeljskog staranja, 6. Zaštita dece od zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja, i 7. Jačanje kapaciteta zemlje za rešavanje problema dece. Implementacija NPA prema deci treba svoj deci da obezbedi, bez ikakve diskriminacije i izuzetka, dostupnost, kvalitet i efikasnost svih javnih službi u oblasti zdravlja, obrazovanja, socijalne zaštite, kulture, pravne i sudske zaštite.

59 Osnovni međunarodni dokumenti na kojima se zasniva NPA - Konvencija o pravima deteta UN, usvojena 1989. godine, ratifikovana od strane SFRJ 1990. godine. Ovom Konvencijom definiše se širok spektar prava deteta. **Milenijumski ciljevi razvoja UN** usvojeni na Milenijumskom samitu Ujedinjenih nacija septembra 2002. godine od strane svih 189 zemalja članica UN. Ovaj dokument predstavlja skup merljivih i vremenski određenih ciljeva za suzbijanje siromaštva, gladi, bolesti, nepismenosti, ekološkog zagađanja i diskriminacije žena do 2015. godina. **Svet po meri dece** usvojen maja 2002. godine u Njujorku kao završni dokument Specijalnog zasedanja Generalne skupštine UN o deci: istovremeno predstavlja i ključnu vezu sa Milenijumskim ciljevima razvoja UN. Ovim dokumentom se definišu prioriteti za razvoj dece kao što su: promocija zdravih načina života, omogućavanje kvalitetnog obrazovanja, zaštita od zloupotrebe, eksploatacije i nasilja, borba protiv HIV-a/SIDE. . **Kvalitetno obrazovanje za sve** Ovo je globalni program koji ima za cilj da osigura kvalitetno obrazovanje za svu decu. Globalni nosioci ovog programa su UNESKO, UNICEF, Svetska banka, UNDP. Koordinator programa je UNESKO. Ovaj program je konkretizovan u tzv. *Okviru za program akcija iz Dakara* koji jasnije definiše ciljeve programa *Kvalitetno obrazovanje za sve*. Državna zajednica Srbija i Crna Gora prihvatila je ovaj program posebnom izjavom. **Zdravlje za sve u 21. Veku** Zdravstvena politika, Ženeva, SZO, 1998. godine **Zdravlje 21, Zdravlje za sve strateške okvire za SZO evropski region**. Kopenhagen, 1999. Godine **Akcioni plan za životnu sredinu i zdravlje dece u Evropi, Children's Environment and Health Action Plan for Europe (CEHAPE)**, SZO evropski region, 2004. godine

60 NPA za decu pripremio je Savet za prava deteta Vlade Srbije, savetodavno telo Vlade Srbije koje je formirano odlukom Vlade Srbije 16. maja 2002. godine. Savet čine predstavnici ministarstava Vlade Srbije i predstavnici nevladinog sektora, stručnjaci koji se profesionalno bave različitim problemima dece.

Ovi prioriteti su utvrđeni sagledavanjem realnih problema sa kojima se deca u Srbiji suočavaju, i bazirani su na rezultatima nekoliko sveobuhvatnih istraživanja.

NPA za decu integriše osnovne postulate sadržane u ***Deklaraciji Svet po meri deteta***, kojom je iskorenjivanje siromaštva i ulaganje u decu jedan od prioriteta zahteva. Deklaracijom su definisani prioriteti za razvoj dece, kao što su: promocija zdravih načina života, omogućavanje kvalitetnog obrazovanja, zaštita od zloupotrebe, eksploatacije i nasilja i borba protiv HIV/AIDS. Pored toga, NPA za decu zasnovan je na programu *Kvalitetno obrazovanje za sve*, koji treba da obezbedi kvalitetno obrazovanje za svu decu, a čiji su nosioci UNESCO, UNICEF, Svetska banka i UNDP.

Prema navodima u Nacionalnom planu akcije za decu, u našoj zemlji ne postoji savremen sistem informacija o položaju dece, pogotovu takav koji bi davao podatke o položaju pojedinih kategorija dece po raznim obeležjima, kao što su geografski raspored, dimenzija selograd, uzrast, pol, etnička i nacionalna pripadnost, socijalni ili obrazovni status porodice, kategorije dece sa smetnjama u razvoju. Takođe, ne postoji sistematska evidencija posebno ugrožene dece (deca bez porodice, deca ulice, deca žrtve nasilja, deca pogođena narkomanijom ili alkoholizmom, deca koja iz bilo kojih razloga napuštaju školu, deca o kojoj ne postoji nikakva evidencija).

Očigledan je nedostatak potrebnih podataka, posebno konkretnih i kvantitativnih podataka o ostvarivanju pojedinih prava dece i o položaju pojedinih kategorija dece, posebno onih kategorija čija su prava u većoj meri ugrožena, kao i one dece koja su isključena iz društva i iz društvenih službi za decu. Jedan od planiranih ishoda NPA⁶¹ predstavlja razvoj mehanizma za prikupljanje pouzdanih podataka na osnovu ovih parametara.

Smanjenje siromaštva dece kao značajan strateški cilj u Nacionalnom planu akcije za decu i trebalo bi da se realizuje kroz sledeće opšte ciljeve:

1. Obezbeđivanje pomoći pojedinoj deci i porodicama u situaciji siromaštva.

2. Prevenciju efekata siromaštva intervencijama u sredinama koje zbog siromaštva deluju kao generator transgeneracijskog prenošenja siromaštva.

61 Nacionalni plan akcije za decu

Da bi se ostvarili postavljeni prioriteti planirano je da se deluje klasičnim merama socijalne zaštite, razna socijalna davanja (dečiji dodatak, socijalna pomoć), ažuriranje evidencije o novim oblicima siromaštva, porodice i deca koja dospevaju u situaciju siromaštva kao žrtve strukturalne privrede i privatizacije). Ove mere su uglavnom u nadležnosti Ministarstva socijalne zaštite.

Istaknuto mesto u Nacionalnom planu akcije za decu dobilo je i nastojanje da se poboljša dostupnost, kvalitet i efikasnost društvenih službi za decu. Takođe planirane su i mere zdravstvene politike u oblasti primarne zdravstvene zaštite majki i dece. Ove mere bi trebalo u većoj meri da budu prilagođene specifičnim potrebama dece iz siromašnih sredina, pre svega kroz vođenje računa o specifičnoj strukturi obolevanja te dece, preventivne mere zdravstvenog prosvetavanja, mere povećanja dostupnosti zdravstvene zaštite deci.

Mere prosvetne politike trebalo bi da poboljšaju uslove za obrazovanje i razvoj siromašne dece (besplatan prevoz do škole, besplatni udžbenici, internatski smeštaj u određenim uslovima, besplatna dodatna pomoć u učenju, pomoć za školske ekskurzije). Potrebno je osnovati fondove za stipendiranje precizno definisanih kategorija dece. Ove aktivnosti bi trebalo da nosi Ministarstvo prosvete. No kvalitetno obrazovanje za sve je skopčano sa velikim troškovima, a u Srbiji za potrebe obrazovanja se izdvaja veoma mali postotak iz nacionalnog dohotka. Sada je najniža stopa izdvajanja u regionu.

Za 50% školskih zgrada potrebna je temeljna rekonstrukcija, a školska oprema i didaktička sredstva se ne obnavljaju odgovarajućim tempom. Kada je u pitanju obuhvat dece, u prvi razred je upisano 97% dece, ali se do kraja osnovne škole osipa oko 15% generacije, dok se oko 7% osipa prilikom prelaska u srednju školu (prema podacima u NPA). Ipak sistematski podaci ne postoje, naročito za pojedine socijalne i etničke kategorije. Obuhvat predškolskim obrazovanjem je skromniji, naročito kada su u pitanju seoska deca, Romi, deca sa poremećajima u razvoju.

Jedan od važnih prioriteta ciljeva NPA bio je da se do 2007. godine obezbedi 80% obuhvat dece u predškolskim vaspitanje, a 2010 obuhvat dece kvalitetnim predškolskim vaspitanjem godinu dana pre polaska u školu bi trebalo da bude približno 100%. Podaci iz Izveštaja o realizaciji pripremnog predškolskog programa u radnoj 2006/2007. i radnoj 2007/2008. godini kojim raspolaže Ministarstvo prosvete ukazuju na veoma visok obuhvat dece. Podaci koji su prikazani u tabeli, preuzeti iz publikacije *Obrazovanjem protiv siromaštva: analiza uticaja uvođenja pripremnog predškolskog programa u Srbiji, autora Ane Pešikan i Ivana Ivića, Beograd 2009*

Tabela 1. Obuhvat dece pripremnim predškolskim programom u dve školske godine

Pokazatelji	2006/2007	2007/2008
Ukupan broj dece uzrasta 5,5-6,5 godina	76.158	78.477
Broj dece obuhvaćen PPP	76.208	78.177
%obuhvata za celu Srbiju	100%	99,6%

Ipak, treba naglasiti da prema autorima studije postoje značajne razlike u pogledu evidencije dece obuhvaćene pripremnim predškolskim programom recimo od strane Ministarstva prosvete i Republičkog zavoda za statistiku. Razlozi leže u evidencijama koje se vode na različit način. Republički zavod za statistiku po svoj prilici ne uključuje decu koja su obuhvaćena PPP u organizaciji osnovnih škola, jer oni prate samo stanje u predškolskim ustanovama, dok u Ministarstvu prosvete evidentiraju i jedne i druge institucije

Takođe predviđena je i posebna razrada obuhvata dece sa sela, romske dece i dece sa smetnjama u razvoju, što bi obezbedilo adekvatnije obezbeđivanje prava dece iz ovih kategorija, a u skladu sa Konvencijom o pravima deteta i dokumentom Svet po meri dece, kako bi tokom 2007. godine imali potpun obuhvat i ovih kategorija dece. To svakako uključuje i posebnu obuku za rad sa decom iz specifičnih kulturnih i socijalnih grupa.

U analizi *Obrazovanjem protiv siromaštva: analiza uticaja uvođenja pripremnog predškolskog programa u Srbiji*, zaključeno je da nema sigurnih i direktnih podatak o obuhvatu seoske dece pripremnim predškolskim programom, ali da je svakako daleko manji nego u gradskoj sredini. Pri tom je i kvalitet tog programa daleko lošiji. Takođe kada je reč o deci koja pripadaju najsiromašnijim slojevima, skoro polovina nije obuhvaćena ovim programom. O broju romske dece ne postoje pouzdani podaci uopšte, čak ni na nivou lokalne zajednice, pa samim tim ni o broju romske dece obuhvaćene pripremnim predškolskim programom. Prema nekim podacima, dobijenim anketom o životnom standardu, obuhvat ove dece je 45%. Najnepovoljnija situacija je sa obuhvatom dece na bolničkom lečenju i dece sa smetnjama u razvoju. Obuhvat ove dece je ispod 10%, što govori da su ova deca u najvećoj meri zapostavljena. Predškolske institucije i kadar u njima nisu pripremljeni i osposobljeni za rad sa ovom decom.

Izgradnja škola kao prijateljskog ambijenta za dete treba da pruži fizički bezbedni ambijent, ambijent bez nasilja u kome se poštuju prava deteta u kome ono ostvaruje raznovrsne aktivnosti. Projektovano je da se aktivnosti na postizanju ovih ciljeva realizuju do 2010.

Bolje zdravlje za svu decu. Prosečna stopa smrtnosti odojčadi dvostruko je veća od proseka za zemlje Evropske unije. Osnovni uzroci umiranja jesu: respiratorni distres, urođene anomalije i ostala perinatalna stanja. Smanjenje stope smrtnosti odojčadi, smanjenje incidencije

pedijatrijskog HIV-a/SIDE sa majke na dete ispod 2%, obezbediti jednakost dece u dostupnosti i korišćenju zdravstvene zaštite, poboljšati ishranu dece, stvaranje bezbedne i nenasilne životne sredine za odrastanje dece, samo su neki istaknuti ciljevi Nacionalnog plana akcije za decu.

Posebno mesto je dato unapređenju položaja i prava dece ometene u razvoju. Senzibilisanje javnosti, stvaranje mehanizama za sistematsko registrovanje podataka o deci ometenoj u razvoju, njihovom broju, uzrastu, težini ometenosti i socijalnom položaju, omogućavanje deci iz ove kategorije da uživaju sve pogodnosti obrazovnog i zdravstvenog sistema, što podrazumeva niz mera i koraka kako bi se ovi ciljevi ostvarili. Podrška porodicama u integraciji dece ometene u razvoju u sve oblike života zajednice (obrazovanje, kultura, sport) od strane društvenih institucija, obrazovnog, zdravstvenog sistema i sistema socijalne zaštite je neophodna. Posebna podrška i pomoć porodicama da se staraju o detetu sa teškim oblikom ometenosti u razvoju (kućna nega, dnevni boravci, kratkotrajni smeštaj/briga o detetu radi odmora roditelja, klubovi roditelja i sl). Podrška procesu deinstitucionalizacije odnosno smanjivanja broja dece ometene u razvoju u stacionarnim ustanovama/domovima i snažna podrška razvoju alternativnih oblika zbrinjavanja dece u porodičnim uslovima (podršku za povratak deteta u primarnu porodicu ili smeštaj u hraniteljsku porodicu).

Zatim, podrška poboljšanju položaja dece ometene u razvoju koja se zasada, u toku procesa transformacije institucija i razvoja alternativnih oblika zbrinjavanja, nalaze u stacionarnim institucijama, kao i podrška aktivnostima udruženja i asocijacija koje značajno doprinose poboljšanju položaja dece ometene u razvoju. Stimulisanje učešća dece ometene u razvoju u kulturnim, sportskim i rekreativnim programima zajedno sa decom opšte populacije. Prilagođavanje infrastrukture lokalne zajednice potrebama dece ometene u razvoju (ukloniti fizičke prepreke, prilagoditi prevoz). Propisivanje zakonske obaveze za sve javne ustanove (sportski i kulturni objekti, zdravstvene i obrazovne ustanove, aerodromi, hoteli, banke, javni prevoz itd.) da obezbede fizički pristup i korišćenje osobama u kolicima.

Takođe se predviđa i zaštita prava dece bez roditeljskog staranja. Takve dece je u aktuelnom sistemu socijalne zaštite prema podacima Nacionalnog plana akcije iz 2004 godine oko 7500. Od tog broja 2 500 dece je u domovima za decu, a ostatak su smešteni u hraniteljske porodice (oko 2000), a ostala su pod starateljstvom nekog od srodnika. Prema podacima iz projekta *Deci je mesto u porodici* koji finansira Evropska Unija, a sprovodi ga UNICEF u partnerstvu sa Ministarstvom rada i socijalne politike Republike Srbije (2008-2010) u domovima u Srbiji danas ima oko 2000 dece i mladih, od čega 1.200 sa smetnjama u razvoju. Gotovo 4.000 dece je zbrinuto u hraniteljskim porodicama.

Deinstitucionalizacija zaštite dece podrazumeva život dece u porodičnom okruženju i unapređenje usvajanja kao oblika zaštite dece bez roditeljskog staranja, kao i razvoj mreže hraniteljskih porodica i prevalentan obuhvat ukupnog broja dece bez roditeljskog staranja smeštajem u hraniteljske porodice.

U odnosu na decu bez roditeljskog staranja i decu odvojenu od porodica odlukom Ministarstva rada i socijalne politike sprovedene su aktivnosti usmerene ka unapređenju kvaliteta života dece na smeštaju u ustanovama socijalne zaštite ali i unapređenju vaninstitucionalnih mera zaštite. Ova pitanja uređena su opštim aktima ministarstva nadležnog za pitanja socijalne zaštite kojima se centri za socijalni rad obavezuju na korišćenje drugih resursa u zajednici (npr. hraniteljskih porodica i usluga podrške primarnoj porodici deteta i detetu), pre smeštaja deteta u ustanovu socijalne zaštite, ali i onemogućavaju smeštaj deteta u ustanovu socijalne zaštite bez saglasnosti Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike.

Broj zlostavljane i zanemarene dece evidentirane u centrima za socijalni rad naglo raste. Nedovoljna je „vidljivost” zlostavljane/zanemarene dece u sistemu brige o deci, a saradnja u procesu zaštite dece između institucija, službi i stručnjaka nedovoljna je i nekoordinisana. Efikasnost pravosudnog sistema u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja nije zadovoljavajuća. Neophodno je uspostaviti obuhvatni sistem za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, koji će obezbeđivati zaštitu dece u skladu sa načelima Konvencije o pravima deteta i poštovati princip najboljeg interesa deteta.

Iako je, po Zakonu o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana, lokalna samouprava dužna da osnuje i finansira prihvatilišta za urgentnu zaštitu zlostavljane i zanemarene dece, prethodnih godina je zanemarljiv broj opština to obezbedio, a u jednom broju opština prihvatilišta su finansirana u okviru projekata i iz donatorskih sredstava.

Socijalna zaštita još uvek ne raspolaže dovoljnim stručnim kapacitetima i modalitetima privremenog zbrinjavanja žrtava nasilja u porodici, a funkcionisanje sigurnih kuća i drugih usluga podrške u nevladinom sektoru, nije na adekvatan način umreženo i finansijski podržano od države.

Za unapređenje društvenog i ekonomskog položaja dece od značaja su **Nacionalni milenijumski ciljevi razvoja u Republici Srbiji** (2006), kojim su utvrđeni ciljevi, ključni politički činioci i parametri za merenje napretka u podršci humanom razvoju i smanjenju siromaštva. Među utvrđenim ciljevima posebno značajni su, s aspekta unapređenja ekonomskog statusa dece, sledeći ciljevi: 1. Iskoreniti krajnje siromaštvo i glad, 2. Postići univerzalnost osnovnog obrazovanja, 4. Smanjiti smrtnost dece i 5. Poboljšati zdravlje majki.

Politika države prema deci određena je i **Strategijom za smanjivanje siromaštva** (2003), koja je bazirana na rezultatima Ankete o životnom standardu stanovništva, sprovedene 2002. godine na velikom uzorku domaćinstava na teritoriji Srbije bez Kosova, kao i na drugim istraživanjima⁶². Kad je u pitanju siromaštvo dece, ona se nalaze u kategoriji sa natprosečnim rizikom siromaštva: - 12,7% ove starosne grupe bilo je siromašno, njihov relativni rizik siromaštva bio je za 20% veći u odnosu na prosek populacije, a njihovo siromaštvo bilo je relativno duboko u odnosu na druge starosne grupe. U odnosu na poboljšanje ekonomskog položaja dece posebno je važan treći strateški pravac SSS, koji se ogleda u efikasnoj primeni postojećih i definisanja novih programa, mera i aktivnosti direktno usmerenih na najsiromašnije i socijalno ugrožene grupe, među kojima su i deca, naročito u najmanje razvijenim područjima.

Siromaštvo direktno za sobom povlači i društvenu isključenost.

Evropska komisija za društvenu uključenost 2004. godine definiše društvenu isključenost na sledeći način:

62 Anketa je pokazala da se 10.6% stanovništva nalazi ispod linije siromaštva određene na nivou potrošnje od 2.4\$ po osobi dnevno. Međutim, samo malo pomeranje iznosa dnevne potrošnje na 2.9\$ povećava broj siromašnih na 20% (ili 1.600.000 stanovnika). Anketa je pokazala da se deca nalaze u kategoriji sa natprosečnim rizikom siromaštva. Siromaštvom su najviše pogođena deca uzrasta 7 -14 godina (12,7% siromašnih) i deca 15 -18 godina (10,7%), i to najviše iz višeporodičnih domaćinstava (16% siromašnih) i iz porodica nezaposlenih roditelja (21,3%). Zbog sastava uzorka koji je obuhvaćen anketom i zbog nedovoljne raščlanjenosti podataka siromaštvo nekih kategorija dece (romske, iz jednoroditeljskih porodica, izbeglica itd) verovatno je skriveno. Izraženo brojkama oko 200.000 dece bilo je ispod linije siromaštva, a pod realnim rizikom da «skliznu» ispod te linije, nalazilo se još 200.000. Ako se tome dodaju deca ugrožena nerazvijenosti sredine («siromaštvom sredine») procenjeno je da je oko 1/3 od 2 miliona dece u Srbiji na različite načine pogođeno siromaštvom. Prema rezultatima Ankete, poseban oblik siromaštva dece predstavlja siromaštvo sredine, tj. odsustvo socijalno-kulturne infrastrukture, koje se ogleda i u nedostupnosti društvenih službi (zdravstvene usluge, socijalna zaštita, obrazovanje, kultura za decu itd. Kvalitativno participativno istraživanje siromaštva dece, koje je UNICEF realizovao u saradnji sa lokalnim nevladinim organizacijama, pokazalo je da postoji značajno kršenje dečijih prava kao posledica siromaštva: prava na obrazovanje, prava na preživljavanje i razvoj, prava na učešće i odlučivanje, prava na igru, kao i da je veoma raširena pojava dečijeg rada i diskriminacije. Veoma značajan nalaz ovog istraživanja jeste da deca opažaju i određuju siromaštvo drugačije od odraslih, da ih pre svega pogađa kulturna i socijalna deprivacija, kao posledica materijalnog siromaštva njihovih porodica i sredine u kojoj odrastaju. Utvrđeno je, takođe, da postoje određene grupe dece koje su posebno izložene siromaštvu, kao i porodice gde se siromaštvo transgeneracijski prenosi: deca iz porodica etničkih manjina (posebno romska) i deca iz jednoroditeljskih porodica, sa niskim obrazovanjem i malom zaposlenošću roditelja. Identifikovani su specifični oblici “novog” siromaštva, koji se javljaju pored navedenih oblika “starog siromaštva”, a to je siromaštvo porodica i sredine, koje nastaje kao posledica restrukturacije privrede (porast nezaposlenosti, osiromašenje određenih društvenih grupa i regiona, fenomen gradova koji odumiru zbog propadanja privrede i sl.) i kao posledica turbulentnih društvenih promena (prisustvo brojne populacije izbeglica i raseljenih lica, porast broja jednoroditeljskih porodica i sl.).

Društvena isključenost je proces u kojem su određene grupe stanovništva gurnute na marginu društva i nemogućnost njihovog potpunog učešća u društvu je posledica siromaštva, neadekvatnog obrazovanja ili drugih znanja, ili je rezultat diskriminacije. Ovo ih sprečava da sebi obezbede posao, prihode ili obrazovanje, kao i da budu deo mreža i aktivnosti u društvu i zajednici. Njihov pristup vlasti i telima koja donose odluke je ograničen, zbog čega se osećaju nemoćnim da vrše kontrolu nad odlukama koje utiču na njihov svakodnevni život. Socijalna isključenost može nastati pod određenim okolnostima tokom života, ali može nastati i rođenjem. Dolazak na svet u siromaštvu ili kod roditelja niskog obrazovanja ima glavni uticaj na buduće mogućnosti u životu.

Struktura obrazovnog sistema može značajno da doprinosi jednakosti šansi i otklanjati socijalne nejednakosti, ali isto tako može predstavljati značajan faktor reprodukcije socijalnih nejednakosti u slučaju da obrazovni sistem stvara formalne i suštinske prepreke za decu slabijeg socio-ekonomskog položaja.

Ovi problemi reprodukcije siromaštva kroz obrazovni sistem mogu se ublažiti ili ukloniti sistemskim merama Vlade, putem unapređenja mera sistema transfera ugroženim grupama stanovništva, ili reformom obrazovnog sistema i uklanjanjem sistemskih nedostataka, kao što je npr. sistem upisa u srednju školu i na visoko obrazovanje. Sve analize upisne politike na ovim nivoima školovanja ukazuju na određene elemente u kojima socio-ekonomski položaj može uticati na dostupnost upisa narednog obrazovnog ciklusa (pravila polaganja i način generisanja bodova). Zastupljenost roditelja koji imaju manje od srednjeg obrazovanja najveća je među učenicima trogodišnjih škola, nešto niža među učenicima četvrogodišnjih stručnih škola i najniža među učenicima gimnazija. Postignuće učenika dosledno raste što je viši nivo obrazovanja roditelja bilo da se radi o školskom uspehu, kvalifikacionom ispitu ili rezultatima PISA testa. Podaci Republičkog zavoda za statistiku za septembar 2008. godine ukazuju na razlike u prosečnim primanjima u odnosu na nivo obrazovanja, gde je prosečna zarada osobe sa visokim obrazovanjem skoro tri puta veća od zarade osobe koja ima samo osnovnu školu ili manje od toga.

Analize socio-ekonomskih i demografskih korelata učešća u srednjoškolskom obrazovanju, prema dokumentu Analiza karakteristika siromaštva u Srbiji pokazale su da nema polnih razlika u učestalosti nepohađanja škola. Ono što su rezultati analize pokazali je polna tipiziranost izbora škole, pri tom devojke nešto češće biraju četvrogodišnje stručne škole i gimnazije u odnosu na mladiće. Nalaz se može interpretirati kao veća zainteresovanost devojaka za obrazovanje, veća sklonost socijalne okoline da im preporučuje nastavak obrazovanja, ali i kao veća prilagođenost trogodišnjeg profila oblastima koje su tradicionlano bliže "muškim"

interesovanjima (npr. tehnika, tehnologija). Intersantno je da je približno trećina dece srednjoškolskog uzrasta iz domaćinstava u kojima je potrošnja ispod linije siromaštva ne pohađa srednju školu (34,3%). U ostatku populacije nepohađanje škole je približno 6 puta manje (5,8%). Siromašni se najčešće opredeljuju za jednogodišnje, dvogodišnje i trogodišnje srednje obrazovanje. Nepohađanje nastave, ukoliko posmatramo regione, najviše je izraženo u Vojvodini (13,1%), zatim Šumadiji (8,1%) i jugoistočnoj Srbiji (7,1%). Najbolji obuhvata učenika zabeležen je u zapadnoj Srbiji, samo 3,8% učenika izostaje, odmah sledi istočna Srbija gde izostaje 4,3% učenika. Najugroženiji su siromašni mladi iz Vojvodine, od kojih 76,5% ne pohađa školu. Interesantan je podatak da visoka stopa nepohađanja škole postoji i u Beogradu (40%). Pretpostavlja se da neke suptilnije kulturne razlike ili neujednačenosti u vaspitno-obrazovnim praksama, jesu relevante za neujednačenost u pohađanju nastave među regionima. Analize su pokazale da bilo koje mere i strategije ukoliko se nastoje primeniti moraju biti usmerene pre svega na niže nivoe školovanja, jer se na višim nivoima problemi nejednakosti multiplikuju. Izbor srednje škole uslovljen je uspehom u osnovnoj školi. Socijalne nejednakosti u srednjoj školi postaju još vidljivije.

Analize rodnog aspekta siromaštva pokazale su da je siromaštvo približno podjednako rasprostranjeno među muškarcima i ženama. Ekonomska diskriminacija žena u odnosu na muškarce nije ispoljena kod najsiromašnijih delova populacije, ali neki drugi pokazatelji govore u prilog nepovoljnijeg ekonomskog i ukupnog položaja žena.

Sve analize ukazuju da udeo siromaštva opada sa nivoom obrazovanja. Najveći rizik siromaštva imaju osobe sa osnovnom školom. Rizik siromaštva kod ovih osoba je dva puta veći od proseka populacije. Kategorije stanovništva koje su u Srbiji najviše izložene riziku siromaštva su iz 2003. godine prema dokumentu Strategije za smanjenje siromaštva:

1. neobrazovano stanovništvo;
2. nezaposlena i izdržavana lica;
3. stara lica (65+) i deca;
4. domaćinstva sa 5 i više članova;
5. staračka jednočlana i dvočlana domaćinstva posebno u ruralnim područjima;
6. zemljoradnički penzioneri;
7. stanovnici ruralnih područja jugoistočne i zapadne Srbije;
8. Romi, interno raseljena lica i izbeglice, osobe sa invaliditetom.

U dokumentu objavljenom 2007. godine, Drugi izveštaj o implementaciji strategije za smanjenje siromaštva, konstatuje se da i pored činjenice da je broj nepismenih od jednog do drugog popisa prepolovljen, i da iznosi

3,4%, kao i da postoji trend značajnog smanjivanja broja nepismenih mladih uzrasta od 15 do 24 godine, ukupna obrazovna struktura stanovništva i dalje je nepovoljna. Posebno je nepovoljan obrazovni nivo žena sa sela i naročito romske populacije. Po prvi put je u obrazovni sistem Republike Srbije uveden Pripremni predškolski program (PPP)⁶³, kao obavezan i besplatan program za svu decu u godini pred polazak u školu. Programom je obuhvaćeno oko 78000 dece, ali nažalost, nema podataka o učešću dece iz osetljivih grupa. Obuhvat dece ukupnim predškolskim vaspitanjem i dalje je mali, i predstavljaće jedan od ozbiljnih izazova u narednom periodu. Obuhvaćeno je samo 14,4% seoske dece; 7% najsiromašnijih i 3,9% dece iz romskih naselja, uzrasta od tri do pet godina⁶⁴. Mreža predškolskih ustanova je neravnomerno teritorijalno raspoređena i nedovoljna za potrebe zemlje. I pored zakonom zagarantovanog obaveznog, univerzalnog, besplatnog, osnovnog obrazovanja, u osnovnu školu se ne upisuju oko 5% dece odgovarajućeg uzrasta. Kod romske populacije, samo se 66% dece upisuje na vreme, a prema procenama, samo je 30% i završava. Stopa osipanja je i za ostale osetljive grupe velika, te je potrebno razviti mehanizme koji će sprečavati osipanje dece i omogućiti njihovo vraćanje u redovan školski sistem. Obuhvat mladih uzrasta od 15 do 18 godina srednjom školom je između 76% i 86%. Značajno je manji obuhvat dece iz osetljivih grupa, naročito mladih iz populacije najsiromašnijih i onih koji žive u romskim naseljima. Od posebnog značaja za Strategiju za smanjenje siromaštva, u cilju stvaranja uslova za produktivno zapošljavanje, jeste usvajanje Strategije razvoja srednjeg stručnog obrazovanja u Republici Srbiji i Strategije razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji usvojena krajem 2006. godine. Nastavlja sa uvođenjem novih obrazovnih profila u srednje stručne škole. Stvorena je mogućnost akreditacije škola za sprovođenje programa obrazovanja odraslih i oformljeno pet regionalnih centara za kontinuirano obrazovanje. Neformalni sistem obrazovanja je i dalje nedovoljno prepoznat, nije dovoljno povezan sa formalnim obrazovnim sistemom i ne koriste se njegove mogućnosti. **Strategija razvoja socijalne zaštite (2006-2009)** je ključni reformski dokumenat u oblasti socijalne zaštite, koji treba da obezbedi efikasnu socijalnu zaštitu kroz: razvoj programa koji preveniraju nastanak i generacijski prenos socijalnih problema; sprovođenje mere, usluge i aktivnosti koje su

63 Na osnovu zakonskih odredbi nacionalni prosvetni saveta je u oktobru 2006. godine usvojio Pravilnik o Opštim osnovama predškolskog programa. To je podzakonski akt čiji je sastavni deo i Pripremni predškolski program

64 Postoje razlike u podacima ako se razmotri publikacija *Obrazovanjem protiv siromaštva: analiza uvođenja pripremnog predškolskog programa u Srbiji*, A. Pešikan, I. Ivić, iz 2009. godine zbog različitih izvora odakle su prikupljani podaci, kao i zbog datuma kada su prikupljani podaci. Reč je naime o dva dokumanta koja su pripremana i objavljena u različito vreme

posebno usmerene na pojedinca, porodice u riziku i marginalizovane grupe, njihovo osposobljavanje za produktivan život u zajednici, odgovorno roditeljstvo i predupređenje zavisnosti od socijalnih službi; sprovođenje mera i aktivnosti za grupe kojima je potrebna posebna podrška, uključujući decu bez roditeljskog staranja, decu u sukobu sa zakonom, decu žrtve nasilja, zanemarivanja i eksploatacije. Na osnovu ovog akta Vlade, odvijaju se aktivnosti koje su usmerene na izgradnju nove politike i zakonodavne aktivnosti, decentralizaciju sistema socijalne zaštite, obezbeđivanje efikasnijih materijalnih usluga u socijalnoj zaštiti, obezbeđivanje kvalitetnih usluga u socijalnoj zaštiti, kao i na jačanje profesionalnih kapaciteta zaposlenih u socijalnoj zaštiti.

Strategija za borbu protiv droga u Republici Srbiji za period od 2009. do 2013. godine (2009) je strateški dokument Vlade⁶⁵ usvojen sa ciljem da njegovo sprovođenje doprinese unapređenju i očuvanju zdravlja stanovništva smanjenjem korišćenja droga⁶⁶ i štetnih posledica prouzrokovanih zloupotrebom droga. Strategija obuhvata sledeća područja delovanja: koordinaciju svih odgovarajućih službi, institucija i organizacija na nacionalnom i lokalnom nivou, kao preduslov za efektivno i efikasno delovanje društva u borbi protiv droga, aktivnosti na smanjenje ponude droga, aktivnosti na smanjenju potražnje droga kroz primarnu prevenciju, rano otkrivanje i ranu intervenciju, lečenje, rehabilitaciju i socijalnu reintegraciju i adekvatne programe smanjenja štetnih posledica korišćenja droga, aktivnosti u cilju informisanja, istraživanje i evaluaciju. Posebno su značajne aktivnosti u okviru primarne prevencije koje su usmerene ka deci, a koje treba da doprinesu usvajanju odgovornog ponašanja u vezi sa zdravljem dece u cilju poboljšanja njihovog zdravstvenog stanja, promovisanje zdravih stilova života, kao i podizanje nivoa znanja i svesti kod dece i školske dece o štetnom uticaju droga;

65 <http://www.srbija.gov.rs>.

66 Rat u okruženju, raspad bivše države, dolazak oko 400.000 izbeglica i interno raseljenih lica, međunarodne ekonomske sankcije, NATO bombardovanje, problemi uslovljeni tranzicijom i socijalno-ekonomskom krizom doprineli su da zloupotreba droga bude sve zastupljenija pojava i postane značajan društveno-medicinski problem. Geostrateški položaj Republike Srbije i njeno mesto na međunarodnom putu droge koji spaja istok sa zapadom („Balkanska ruta“) doprinose da velike količine droge prolaze, ali se i zadržavaju u našoj zemlji. Procesi dezintegracije prethodnog društvenog sistema sa uspostavljanjem novog, zajedno sa porastom organizovanog kriminala, prostitucije, trgovine ljudima i generalno osiromašenje, doprineli su intenziviranju problema vezanog za droge. Ekonomski gubici zbog trgovine drogama, ilegalnih tokova novca i transakcija su ogromni (prema nezvaničnim procenama u Republici Srbiji na ilegalnom tržištu droge dnevno cirkuliše milion evra). Takođe su veliki i troškovi lečenja, socijalne zaštite, pravosuđa i dr. Samo u periodu od 2000. do 2008. godine došlo je do dramatičnog povećanja prometa droga. Na teritoriji Republike Srbije zaplenjeno je 2,43 tona heroina, 15,9 tona marihuane, 71,6 kg kokaina, 90,8 kg hašiša i 2,14 miliona tableta ekstazija. (Strategija, str. 1-5)

Određeni značaj, s aspekta unapređenja ekonomskog položaja dece, ima i **Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji (2007)**⁶⁷ čijom se implementacijom doprinosi unapređenju položaja ne samo osoba sa invaliditetom, već i drugih osetljivih grupa, među kojima su i deca.

U okviru unapređenja položaja osoba sa invaliditetom učinjen je napredak, ali mnogo toga još nije unapređeno do zadovoljavajućeg nivoa npr. zapošljavanje osoba sa invaliditetom, uklanjanje arhitektonskih barijera ili postavljanje adekvatnih rampi za osobe sa invaliditetom, koje koriste kolica i dr. Nedostaju usluge podrške, sistemski uređene i usmerene ka inkluziji, kao npr. personalna asistencija (PA) i stanovanje u zajednici uz podršku (SUP), do sada su obezbeđivane u okviru pilot projekata (npr. preko Vlade Republike Irske i FSI), ali još nisu ušle u sistem socijalne zaštite.

Iz budžetskog fonda za programe zaštite i unapređenja položaja osoba sa invaliditetom isplaćuju se sredstva na ime finansiranja: programa edukacija u cilju unapređenja položaja i poboljšanja zaštite osoba sa invaliditetom, troškovi adaptacija prostora organizacija osoba sa invaliditetom, troškovi štampanja publikacija, seminari, konferencije, međunarodne aktivnosti, troškovi distribucije i dostave humanitarne pomoći. Napredak u vaninstitucionalnim oblicima zaštite osoba sa invaliditetom i dece sa smetnjama u razvoju, postignut je i putem finansiranja dnevnih aktivnosti u zaštićenim uslovima, savetodavnog i terapijskog rada, samostalnog stanovanja uz podršku (7 projekata).

Jedan od važnih strateških dokumenata jeste i **Strategija za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji**, koja je usvojena 2009⁶⁸. godine. Iako ovaj dokument nije fokusiran isključivo na decu, očekuje se da njegova implementacija doprinese unapređenju položaja romske dece, među kojima je skoro 70% siromašno, preko 60% živi u domaćinstvima koja su ispod granice siromaštva, a preko 90% živi u domaćinstvima koja se smatraju siromašnim. U dokumentu je, kao jedan od prioriteta, utvrđeno pravovremeno i efikasno uključivanje romske dece u predškolsko i osnovno obrazovanje, kao i adekvatno rešavanje problema stanovanja i integrisanja romskih naselja, zapošljavanja, pristupa ličnim dokumentima, prijave prebivališta i dr.

U posebno teškom položaju su deca u izbegličkog populaciji i među interno raseljenim licima. Prema podacima UNHCR, na osnovu popisa iz 2000. godine, deca čine više od četvrtine ukupne populacije izbeglih i raseljenih lica, od čega je 3,65% u uzrastu do devet godina starosti⁶⁹.

67 "Sl. glasnik RS", br. 1/2007

68 Na usvajanje ove Strategije uticalo je potpisivanje *Deklaracije Dekade inkluzije Roma 2005-2015*. 2005. godine, čime je započela realizacija inicijative *Dekada inkluzije Roma 2005-2015*.

Nacionalnom strategijom za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica, od 2002. godine⁷⁰ utvrđena su dva pravca delovanja: obezbeđenje uslova za povratak izbeglih i interno raseljenih lica, i obezbeđenje uslova za lokalnu integraciju rešavanjem osnovnih životnih problema izbeglih i interno raseljenih lica i njihovih porodica. Osnovni cilj lokalne integracije je njihovo osposobljavanje za samostalan i, u odnosu na ostale građane, ekonomski i socijalno ravnopravan život. I jedan i drugi pravac delovanja imaju pozitivan uticaj na položaj dece.

Na položaj dece u Srbiji u velikoj meri utiče velika rasprostranjenost različitih oblika nasilja nad decom, uključujući i vršnjačko nasilje, koje izaziva patnju dece, ozbiljno ugrožava njihov razvoj, dobrobit, pa i sam život, a čije su posledice teške i dugotrajne.⁷¹ Mere i aktivnosti usmerene ka rešavanju ovog problema utvrđene su **Nacionalnom strategijom za prevenciju i zaštitu dece od nasilja** (2008). Ovaj dokument, koji je zasnovan na četiri rukovodna principa (pravo deteta na život, opstanak i razvoj; nediskriminacija; najbolji interes deteta i participacija deteta), predviđa dva opšta strateška cilja: 1) Razvoj bezbednog okruženja u kome će biti ostvareno pravo svakog deteta da bude zaštićeno od svih oblika nasilja, i 2. Uspostavljanje nacionalnog sistema prevencije i zaštite dece od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja i iskorišćavanja, kao i niz posebnih i specifičnih ciljeva, radi čijeg su ostvarivanja predviđene raznovrsne mere i aktivnosti.⁷²

Nacionalni plan akcije za decu predvideo je da je, u cilju realizacije postavljenih ciljeva, neophodno izraditi **Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja**⁷³ (u daljem tekstu Opšti protokol), koji bi,

69 Stanje i potrebe izbegličke populacije u Republici Srbiji, Republika Srbija, Komesarijat za izbeglice, 2008. (<http://www.kirs.gov.rs/docs/StanjeIPotrebeIzbeglickePopulacije.pdf>).

70 <http://www.zavodsz.gov.rs>.

71 Prema podacima centara za socijalni rad u Republici Srbiji, broj zlostavljane i zanemarene dece koja se evidentiraju u sistemu socijalne zaštite se značajno povećava. U 2005. godini evidentirano je za 2.000 više dece nego u 2001. godini, što predstavlja desetostruko povećanje broja zlostavljane i zanemarene dece koja su prepoznata i evidentirana u sistemu socijalne zaštite. U centrima za socijalni rad u 2005. godini evidentirano je 2.275 dece žrtava zlostavljanja, a u 2006. godini 2.771, što je povećanje za 22%.

72 http://www.cpd.org.rs/Prikaz_nacionalne_strategije_za_prevenciju_i_zastitu_dece_od_nasilja.

73 Definisane posebne pravila postupanja u situacijama nasilja postoji u praksi reagovanja na porodično nasilje. U pojedinim zemljama (Velika Britanija, SAD, Austrija i dr.) u sklopu reagovanja policije na nasilje u porodici postoje posebni protokoli, čija primena obezbeđuje da policijska intervencija bude efikasna i delotvorna i da ne izazove neželjene posledice. Videti: Konstantinović-Vilić, S. Petrušić, N.: Reagovanje policije na nasilje u porodici teorijski okvir i strana iskustva, Temida, Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2005., s.9;

Minesota Center Against Violence and Abuse, Family Violence Protocol Development, <http://www.mincava.umn.edu/documents/welprac2/welprac2.html>

U izradi Opšteg protokola učestvovala su ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike, pravde, prosvete i unutrašnjih poslova, nevladin sektor i nezavisni konsultanti. Opšti protokol, koji daje osnovne smernice sa ciljem razjašnjenja uloge svih aktera u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja i definisanja osnovnih koraka u postupku zaštite, Vlada Republike Srbije je usvojila avgusta 2005. godine⁷⁵.

U Uvodu Opšteg protokola, pored ostalog, naglašena je ključna uloga centara za socijalni rad u poboljšanju prijavljivanja i registrovanja svih vidova zloupotrebe i zanemarivanja dece. Predviđeno je da sve prijave o sumnji na zlostavljanje i zanemarivanje dece treba da budu usmeravane ka centrima za socijalni rad koji treba da organizuju službu za brzu procenu/trijažu primljenih prijava o sumnji na zlostavljanje i zanemarivanje deteta i za odgovarajuće intervencije.

Pored Uvoda, Opšti protokol sadrži nekoliko glavnih delova:

1. Osnovni principi i ciljevi Opšteg protokola i posebni protokoli,
2. Definicije zlostavljanja i zanemarivanja dece,
3. Proces zaštite deteta,
4. Neodložna intervencija i
5. Praćenje i evaluacija deteta i porodice.

U Opšti protokol su ugrađeni osnovni principi iz Konvencije UN o pravima deteta i Nacionalnog plana akcije (pravo deteta na život, opstanak i razvoj; nediskriminacija; najbolji interes deteta; participacija deteta), te se stoga ističe da se Opšti protokol odnosi na svu decu bez diskriminacija po bilo kom osnovu, zatim na decu čija je dobrobit ugrožena neposrednom opasnošću od zlostavljanja i zanemarivanja ili su pod rizikom od zlostavljanja i zanemarivanja, kao i na decu u svim situacijama: u porodici (biološkoj, hraniteljskoj, usvojiteljskoj) i van porodice, odnosno u ustanovama gde deca borave privremeno ili trajno (škole, predškolske ustanove, letovališta, dnevni boravci, domovi za decu, odnosno druge ustanove socijalne zaštite i dr.). Naglašeno je da se najbolji interes deteta prioritetan u svakoj situaciji i ima prednost nad interesom roditelja, staratelja, ustanove ili zajednice, a da se participacija deteta obezbeđuje na taj način što deca treba da budu pitana, da dobiju adekvatne informacije i mogućnost da izraze svoje želje, stavove i mišljenja o svim pitanjima koja ih se tiču i u svim fazama procesa zaštite na način koji odgovara njihovom uzrastu i razumevanju situacije.

Ciljevi Opšteg protokola formulisani su kao osnovni i specifični. Osnovni ciljevi se odnose na unapređenje dobrobiti dece kroz sprečavanje zlostavljanja i zanemarivanja, obezbeđenje da svi preduzeti postupci i odluke tokom celog procesa budu u najboljem interesu deteta i nastojanje da budu

74 Tekst Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja nalazi se na sajtu: <http://www.minrzs.gov.rs/>

budu ostvareni ciljevi Nacionalnog plana akcije za decu i Nacionalne strategije protiv zlostavljanja. Specifični ciljevi se odnose na informisanje stručnjaka koji rade sa decom kako postupiti u slučaju sumnje na zlostavljanje i uspostavljanje saradnje među stručnjacima iz raznih oblasti koji rade sa decom i za decu, kao i šire javnosti, uključujući i decu i postupanje u slučaju sumnje da je dete žrtva zlostavljanja i zanemarivanja ili da to može postati. Pored ovog specifičnog cilja, predviđeno je uspostavljanje efikasne i operativne procedure, brzog i kordinisanog postupka ukoliko dođe do zlostavljanja i zanemarivanja i obezbeđivanje odgovarajuće pomoći detetu i porodici.

Pored izrade Opšteg protokola, Nacionalnim planom akcije predviđena je i izrada posebnih protokola postupanja u slučajevima sumnje na zlostavljanje i zanemarivanje dece koji će se razvijati za pojedine sisteme (zdravstvo, obrazovanje i sl.) u skladu sa osnovnim principima i smernicama iz Opšteg protokola. Posebnim protokolima bi trebalo da se urede interni postupci unutar sistema i pojedinih službi i ustanova i koje imaju zadatak pružanja zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja.

S obzirom da je policija jedna od najznačajnijih službi u sistemu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja, donošenje posebnog protokola o postupanju policijskih službenika je veoma važno i neophodno za obezbeđivanje profesionalnog, etičnog i na zakonu zasnovanog postupanja službenika policije u procesu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja.

U skladu sa Nacionalnim planom akcije i Opštim protokolom, 11.10.2006. godine usvojen je **Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja**⁷⁵ (u daljem tekstu Posebni protokol), koji je sačinjen u skladu sa odredbama Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Uputstva o policijskoj etici i načinu obavljanja poslova policije, Evropskog kodeksa policijske etike Preporukama (2001)10 Komiteta ministara saveta Evrope. Kako je naglašeno u Uvodu Posebnog protokola, Posebnim protokolom je prihvaćena definicija deteta u skladu sa Konvencijom UN o pravima deteta (dete i maloletnik), odredbom čl. 112 Krivičnog zakonika RS i odredbom čl. 2 i 3 Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, maloletna lica su prihvaćena kao građani sa pravom na zaštitu koju obezbeđuju krivično, prekršajno i porodično zakonodavstvo, u okviru dužnosti i odgovornosti policije da istražuje slučajeve zlostavljanja i zanemarivanja maloletnih lica. Takođe je predviđeno da se Posebnim protokolom, koji je obavezujući za sve policijske službenike MUP-a Srbije, uređuju procedure pri postupanju policijskih službenika Ministarstva unutrašnjih poslova RS prema maloletnim licima kao učinocima, očevicima, svedocima ili oštećenima krivičnim delima i prekršajima. Na taj način Posebni

75 Tekst Posebnog protokola o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja nalazi se na sajtu: <http://www.mup.gov.rs/>

protokol pruža okvir za dobru praksu i vodi ka unapređenju standarda zaštite prava maloletnih lica uvažavajući međunarodne norme i standarde.

Ministarstvo prosvete Republike Srbije izradilo je i usvojilo 2007. godine **Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u vaspitno-obrazovnom sistemu**, a 2008. godine Okvirni akcioni plan za prevenciju nasilja, kojim su pokrenuti i osnaženi sistemski mehanizmi za podršku i praćenje rezultata u školama. Posebni protokol detaljnije razrađuje interni postupak u situacijama sumnje ili dešavanja nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja i na taj način pruža okvir za preventivne aktivnosti i vodi ka unapređenju standarda za zaštitu dece/učenika. On je obavezujući za sve koji učestvuju u životu i radu obrazovno-vaspitne ustanove i doma učenika i namenjen je deci, učenicima, vaspitačima, nastavnicima, direktorima, stručnim saradnicima, pomoćnom i administrativnom osoblju, roditeljima/starateljima i predstavnicima lokalne zajednice. Naglašeno je da je opšti cilj Posebnog protokola unapređivanje kvaliteta života dece/učenika primenom mera prevencije za stvaranje bezbedne sredine za život i rad dece/učenika i mera intervencije u situacijama kada se javlja nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje u ustanovama⁷⁶.

Treći značajan protokol je **Posebni protokol za zaštitu dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja**⁷⁷. Ovaj Protokol se odnosi na svu decu u institucijama socijalne zaštite, bez diskriminacije, odnosno bez obzira na porodični status, etničko poreklo i bilo koje druge socijalne ili individualne karakteristike deteta (rasu, boju, pol, jezik, veroispovest, nacionalnost, mentalne, fizičke ili druge specifičnosti deteta). Osnovni ciljevi Posebnog protokola formulisani su kao: unapređenje dobrobiti dece u ustanovama socijalne zaštite kroz sprečavanje i zaštitu od zlostavljanja i zanemarivanja; obezbeđivanje da svi preduzeti postupci i odluke, tokom celog procesa, budu u najboljem interesu deteta; obezbeđivanje podrške stručnjacima u sprovođenju postupka sprečavanja i zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja u ustanovama socijalne zaštite; ostvarivanje ciljeva Opšteg protokola.

Specifični ciljevi Protokola određeni su kao: informisanje zaposlenih u ustanovama socijalne zaštite, uključujući i decu, kako postupati u slučaju sumnje da je dete žrtva zlostavljanja i zanemarivanja ili to može postati; uspostavljanje efikasne operativne procedure koja će osigurati da, kada do zlostavljanja i zanemarivanja dođe, postoji brz i koordinisan postupak koji štiti

⁷⁶ Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama, Ministarstvo prosvete Republike Srbije, Građanske inicijativne, UNICEF, Beograd, 2007.

⁷⁷ Posebni protokol za zaštitu dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, Save the Children, Beograd, februar 2006.

dete od daljeg zlostavljanja i zanemarivanja i obezbeđuje odgovarajuću pomoć detetu; jedinstveno evidentiranje informacija o slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja dece u ustanovama socijalne zaštite i obezbeđivanje njihove poverljivosti. Za primenu Protokola neophodna je kontinuirana edukacija stručnjaka i ona je u Protokolu određena na dva nivoa: osnovna edukacija za sticanje minimuma znanja i veština neophodnih za prevenciju, prepoznavanje, procenu i reagovanje na zlostavljanje i zanemarivanje dece i viši nivo edukacije koji treba da obuhvati stručnjake Internog tima za zaštitu dece u ustanovi i da im obezbedi detaljno poznavanje postupaka u okviru procesa zaštite deteta.

U oblasti zdravstva marta 2009. godine donet je **Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja**.⁷⁸

Veliki značaj ima i **Strategija borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji** za period 2009-2013, budući da fenomen trgovine ljudima posebno pogađa žene i decu. Ovim dokumentom definisano je nekoliko ciljeva koji se tiču unapređenja institucionalnog okvira borbe protiv trgovine ljudima, prevencije, pomoći, zaštite i reintegracije žrtava, saradnje i praćenja rezultata. U pogledu pomoći i podrške deci žrtvama trgovine ljudima Strategija se oslanja na Smernice za zaštitu prava dece žrtava trgovine decom u jugoistočnoj Evropi⁷⁹ i UNHCHR Principe i smernice o ljudskim pravima i trgovini ljudima.⁸⁰

Na osnovu Ministarske deklaracije „Za budućnost naše dece“ (2004.g) Vlada Republike Srbije je na sednici održanoj 9.5.2008. godine donela Odluku o obrazovanju Nacionalnog komiteta za životnu sredinu i zdravlje dece, sa zadatkom da izradi **Predlog nacionalnog plana akcije za životnu sredinu i zdravlje dece**, da predloži aktivnosti i mere u oblasti životne sredine i zdravlja dece i da pokrene inicijativu za saradnju sa drugim organizacijama u oblasti životne sredine i zdravlja dece. Plan akcije za životnu sredinu i zdravlje dece u Republici Srbiji od 2009-2010. predstavlja poseban oblik plana kojim se za nadležne organe uprave, jedinice lokalne samouprave i udruženja, konkretizuju ciljevi i mere navedeni u relevantnim strategijama koje je usvojila Vlada Republike Srbije (Strategija održivog razvoja, strategija javnog zdravlja i dr.) i nacionalnim dokumentima koji se odnose na unapređenje životne sredine i dečijeg zdravlja. U Planu akcije su navedeni kao najznačajniji sledeći ciljevi: koordinacija svih relevantnih aktivnosti vezanih za smanjenje i prevenciju oštećenja dečijeg zdravlja prouzrokovanih uticajima iz životne

⁷⁸ http://www.cpd.org.rs/Images/News/news_win.htm pristup 23.11.2009.

⁷⁹ Guidelines for Protection of the Rights of Children Victims of Trafficking in Southeastern Europe, Dostupno na sajtu Human Rights Library of University of Minnesota na: <http://www.umn.edu/humanrts/instree/UnicefGuidelines2004.doc>

⁸⁰ United Nations High Commissioner For Human Rights Principles and Guidelines

posebno nevladinog sektora, u aktivnosti vezane za uticaje životne sredine na zdravlje dece i unapređenje dečijeg zdravlja kroz unapređenje kvaliteta životne sredine. S obzirom na to da su pravo na zdravlje i pravo na zdravu životnu sredinu koja će doprineti očuvanju zdravlja, osnovna ljudska prava, u Planu akcije je istaknuta obaveza na nivou lokalnih samouprava da se razvijaju aktivnosti za unapređenje životne sredine i očuvanje zdravlja dece kao najosetljivijeg dela populacije na ove uticaje. Takođe, u Planu akcije je istaknuto da je za njegovo sprovođenje neophodno jačanje institucionalnih, zakonodavnih i finansijskih okvira koji treba da omoguće njegovo sprovođenje⁸¹.

Kada je u pitanju zdravlje dece, kao jednu od značajnih strategija treba pomenuti **Strategiju razvoja zdravlja mladih u Republici Srbiji**⁸², koja predstavlja deo strategije celokupnog zdravstvenog sistema i bazira se na osnovnim principima i vrednostima istaknutim u međunarodnim dokumentima u oblasti javnog zdravlja i unapređenja zdravlja dece i mladih⁸⁴. Glavni principi Strategije su: uspostavljanje nacionalnih prioriteta u oblasti zdravlja mladih; kreiranje aktivnosti u oblasti promocije zdravlja, posebno onih čiji su nosioci mladi; pomeranje težišta aktivnosti sa bolesti na determinante zdravlja i faktore rizika kao uzroke oboljevanja i prevremene smrtnosti; unapređenje i podrška individualnim i kolektivnim zdravim uslovima života, adekvatnim zdravstvenim i socijalnim uslugama i efektivnom korišćenju zdravstvene službe; razvijanje partnerstva sa mladima; definisanje indikatora za praćenje determinanti zdravlja i faktora rizika vezanih za zdravlje mladih. U grupe mladih koji, prema Strategiji, imaju posebne probleme u zadovoljavanju svojih specifičnih potreba, svrstavaju se: a) mladi sa invaliditetom, b) posebno osetljive marginalizovane i socijalno ugrožene grupe mladih (mladi bez roditeljskog staranja, beskućnici, siromašni, izbegla i raseljena lica itd.). Najaktuelniji zdravstveni problemi u populaciji mladih navedeni u Strategiji, zahtevaju organizovanu i kontinuiranu akciju u cilju njihovog rešavanja. Ovi Ovi problemi se grupišu kao: razvojno-psihološki problemi; problemi

[http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/caf3deb2b05d4f35c1256bf30051a003/\\$FILE/N0240168.pdf](http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/caf3deb2b05d4f35c1256bf30051a003/$FILE/N0240168.pdf)

⁸¹ <http://www.ceph.gov.rs/>, pristup 30.10.2009. Treba pomenuti značajnu zakonodavnu aktivnost u domenu ekologije i zaštite od delovanja štetnih materija, „zeleni paket“ šesnaest zakona donet je 11.5.2009., a stupio je na snagu 25.5.2009. Odnosi se, pored ostalog, na zaštitu od upotrebe hemijskog oružja, jonizujućeg zračenja, hemikalija, biocidnih proizvoda, otpada.

⁸²

http://www.mos.gov.rs/upload/dl/OMLADINA/Strategije/nacionalna_strategija_za_mlade0081_cyr.pdf pristup 30.10.2009.

⁸³ Prema podacima SZO i Strategiji razvoja mladih u Republici Srbiji pod adolescentima se podrazumevaju osobe uzrasta od 10 do 19 godina, mladi se grupišu u uzrastu od 15 do 24, znači kompleksna grupacija je od 10-24. godine. www.srbia.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678

reproduktivnog zdravlja; seksualno prenosive infekcije; bolesti zavisnosti; zlostavljanje i zanemarivanje; povrede; fizička neaktivnost; nepravilna ishrana i faktori iz okruženja.

Glavni strateški ciljevi postavljeni u Strategiji su: promocija zdravih uslova življenja; očuvanje i unapređenje zdravlja mladih; postizanje jednakosti mladih u zdravlju, bez obzira na razlike prema polu, zdravstvenom stanju, socioekonomskom statusu, etničkoj, religijskoj ili drugoj pripadnosti; preusmeravanje zdravstvene zaštite od kliničkog pristupa prema promociji zdravlja, intersektorskoj saradnji, uključivanju zajednice, aktivnom učešću mladih i razvoju individualne odgovornosti za zdravlje. Strategija takođe predviđa veliki broj zadataka i aktivnosti za ostvarenje osnovnih ciljeva. Iako u Strategiji izričito nije naglašeno, jasno je da je za ostvarenje postavljenih zadataka i aktivnosti potrebno izdvojiti odgovarajuća finansijska sredstva na republičkom i lokalnom nivou. Možemo da konstatujemo da u sadašnjoj situaciji postoje razlike između pojedinih zakona i podzakonskih akata u pogledu podele odgovornosti i određivanja ko šta treba da uradi i da finansira. Nedostaje intersektorski prilaz zdravlju mladih, kao i aktivna participacija mladih prilikom pripreme i donošenja zakonske regulative koja se odnosi na njih.

Određeni značaj za unapređenje društvenog položaja dece ima i **Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period 2008-2014. godina**, kojim je definisana politika jednakih mogućnosti, utvrđeni ciljevi, mere i plan aktivnosti radi poboljšanja društvenog položaja žena i unapređivanja rodne ravnopravnosti, kao i **Nacrt Polaznog okvira Nacionalne strategije prevencije i zaštite od nasilja u porodici i nasilja nad ženama** (2005), koji je baziran na preporukama Saveta Evrope i Komiteta Ujedinjenih nacija za eliminaciju diskriminacije žena.

Umesto zaključka Izgubljeno vreme za decu

Vlada Srbije nastoji da ispuni sve svoje međunarodne obaveze koje proističu iz ratifikacije *Konvencije UN o pravima deteta* i obaveza ko je proističu iz nekih drugih dokumenata UN kao što su *Milenijumski ciljevi razvoja UN* i *Svet po meri dece*. Zasnivajući se na definiciji deteta iz *Konvencije UN o pravima deteta* koja kaže da se „detetom smatra svako ljudsko biće ko je nije navršilo osamnaest godina života”, Nacionalni plan akcije za decu je osmišljen tako da u potpunosti poštuje četiri osnovna principa iz kojih proističu svi članovi Konvencije:

1. Nediskriminacija;
2. Najbolji interes deteta;
3. Pravo na život, opstanak i razvoj;
4. Participacija dece.

Studija koju smo realizovali je pokušaj izdvajanja najznačajnijih segmenata zakonskih i strateških dokumenata koja se bave razmatranjem obrazovnih, zdravstvenih, ekonomskih uslova neophodnih za pravilan psihofizički rast i razvoj dece.

Bez obzira na proklamovane ciljeve, njihovu sve veću prisutnost u funkcionisanju obrazovnog i zdravstvenog sistema, podaci iz oblasti socijalne zaštite nas demantuju u pogledu stepena praktične primene proklamovanih načela, a naročito u našoj sredini koja je već dugo opterećena brojnim ekonomskim problemima.

Koliko je realno očekivati u tom kontekstu doslednu primenu planiranih strateških ciljeva izdvojenih u obilju dokumanta? Čemu dati prioritet? Ako je najčešće izdvojen **uzrok siromaštva** i niskog socijalnog statusa **obrazovni nivo**, onda svakako obrazovni sistem treba učini dostupnim, dostižnim svoj dece i bezbednim, tako da učenici nerado napuštaju školu, da ona bude drugi dom, jednako prijatan i bezbedan kao porodica, a da pri tom još podstiče i radoznalost.

Siromaštvo u porodici i najbližem društvenom okruženju predstavlja ozbiljan problem koji usporava i otežava psihofizički razvoj. Siromaštvo ugrožava porodicu, iscrpljuje roditeljske resurse i njihovo osećanje kompetentnosti, a često je uzrok porodičnih sukoba. Osim indirektnog delovanja na razvoj deteta preko roditelja, siromaštvo deluje i direktno kroz ograničene i stereotipne vidove stimulacije u okruženju, nemogućnost školovanja i nabavke školskog pribora, socijalno povlačenje i degradaciju.

U većini studija koje se bave razvojem dece, možemo se sresti sa nabranjem razvojnih zadataka koje dete treba da dosegne da bi se razvijalo optimalno. Postoje i periodi u kojima ti zadaci treba da budu ispunjeni, da bi se razvoj smatrao normalnim. Ti periodi nisu fiksirani za tačno određeni uzrast, ali

imaju određeni vremenski raspon koji predstavlja izvesnu razvojnu normu i većina dece trebalo bi da na određenom uzrastu dosegne te razvojne zadatke. Ako dete ne ispuni određeni razvojni zadatak u predviđenom uzrastu, onda se pretpostavlja da ga nešto ometa u razvoju. **Vreme koje je proteklo, je vreme koje je za decu izgubljeno.**

Propušteno u toku ranog razvoja deteta sve teže se nadoknađuje i kompenzuje u kasnijem periodu. Zato je veoma bitno da sva deca na ranom uzrastu (naravno i kasnije) imaju jednake prilike i da porodice sa decom imaju adekvatnu podršku društva.

Zapuštenost i zanemarivanje dece u razvoju prepoznaju se na različite načine. Posledice života u siromaštvu, nepodsticajnoj životnoj sredini ostavljaju svoje posledice na rani razvoj deteta. Jedan od načina prepoznavanja posledica je praćenje razvojnih miljokaza⁸⁴. Svakako su miljokazi razvoja govora i odstupanje od njih, važan znak ometajućeg delovanja zapuštenosti i zanemarivanja, kao i života dece u siromaštvu. Deca koja potiču iz razvijenog društvenog i porodičnog miljea imaju znatno bogatiji govor u odnosu na decu iz zaostalog socijalnog i porodičnog miljea. Rečnik je bogatiji, struktura rečenice složenija, što je pokazatelj raznovrsnih jezičkih sadržaja s kojima se deca susreću u svojoj okolini. Deca iz razvijenijeg miljea prosečno su u razvoju govora ispred dece iz zaostalog 9 do 12 meseci, a kada govorimo o razvoju rečenica, to je približno 4 meseca (Žlebnik, 1972). Raznovrstan rečnik pomaže u razvoju pojmovnog mišljenja i često je dobar prediktor uspeha u školi, a kasnije i bolje društvene integracije. Deca čiji je govor manje razvijen, a obično je to karakteristika dece koja potiču iz siromašnijih društvenih slojeva, iz porodica u kojima su psihološki zanemareni zbog često narušenih porodičnih odnosa, postižu slabiji uspeh u školi, njihova samoprocena opada, kao i motivacija za školu i učenje. Polako sve više gube interesovanje da nastave školovanje. Takva deca često izostaju iz škole, pridružuju se socijalno marginalizovanim grupama, postepeno razvijaju negativan identitet i sve češće umesto da se integrišu u društvo, postaju marginalci, otuđeni od društva, sa osećanjem da je zapravo društvo njih odbacilo.

Simptomi emocionalnih teškoća i nesposobnost da se bude u školi je prvi opasan simptom poremećenog ponašanja na kasnijem uzrastu. Među nesrećnom, uznemirenom, pobunjenički raspoloženom decom u školi, jesu potencijalno emocionalno loše adaptirani mladi...

84 Norme su nastale posmatranjem i praćenjem dece. Sam koncept razvojnih zadataka govori o tome da se razvijamo prema određenom redosledu, kako fizički tako i psihološki. Određena ponašanja i veštine kojima dete ovlada, smatraju se pokazateljima da je razvojni zadatak ispunjen i nazivaju se "razvojni miljokazi". Miljokazi su znaci koji pokazuju pređeni put do cilja, tj. oni govore o tome da je određeni razvojni zadatak ispunjen. on Human Rights and Trafficking, E/2002/68/Add.1 (2002).

BUDŽET

Projekat Za smanjenje siromaštva: Civilno društvo i odgovorna vlada je projekat finansiran od strane Norveške Vlade - Ministarstva inostranih poslova koji za cilj ima povećanje odgovornosti Vlade RS i lokalnih samouprava u ostvarivanju prioriteta građana kroz transparentne i inkluzivne procese planiranja, budžetiranja i primenu mera i aktivnosti predviđenih zakonskim i strateškim okvirom.

Društvo za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja dece i omladine kao jedna od sedam organizacija uključenih u rad na projektu je u prethodnom periodu bilo angažovano na sagledavanju i analizi planiranja, budžetiranja i izvršenja sredstava usmerenih ka deci i porodici.

Sagledavanje i analiza zakonskog i strateškog okvira politike prema deci bilo je polazna osnova i pretpostavka za analizu i sagledavanje da li država Srbija i u kojoj meri izvršava svoje zakonske obaveze i u praksi sprovodi strateška opredeljenja, a u vezi sa decom i njihova zakonom garantovana prava.

Godine 2006. usvojen je Ustav Srbije koji prvi put u ustavnopravnoj istoriji Srbije izričito govori o pravima deteta tako što sadrži odredbu pod naslovom Prava deteta. Ustav Srbije propisuje da se prava deteta uređuju zakonom (Porodični zakon, Zakon o finansijskoj podršci porodici s decom, Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o zaštiti od diskriminacije osoba sa invaliditetom...)

Republika Srbija/SCG/SRJ ugovornica je Konvencije o pravima deteta i njenih protokola. Republika Srbija je preuzela obavezu da podnosi inicijalni i periodične izveštaje o primeni Konvencije i poštovanju zagarantovanih prava deteta. Godine 2007. Srbija je Komitetu za prava deteta podnela Inicijalni izveštaj o primeni Konvencije o pravima deteta za period 1992-2005 god. U cilju ispunjenja međunarodnih obaveza koje proističu iz ratifikacije Konvencije UN o pravima deteta i obaveza koje proističu iz nekih drugih dokumenata UN kao što su Milenijumski ciljevi razvoja UN i Svet po meri deteta (dokument usvojen na Specijalnom zasedanju Generalne skupštine UN posvećenom deci) Republika Srbija je usvojila Nacionalni plan akcije za decu kao strateški plan u kome se definiše opšta kratkoročna, srednjoročna i dugoročna politika prema deci za period 2004-2015 godine. Osim toga, i proces uključivanja u evropske integracije zahteva da se ispune međunarodni standardi u ostvarivanju i zaštiti prava deteta.

Nacionalni plan akcije za decu (NPA) je plan prioriternih mera, aktivnosti i programa koje treba preduzeti u periodu 2004-2015 u cilju stvaranja što povoljnijih uslova za život dece, njihovo odrastanje, razvoj i

uključivanje u društvo. NPA je plan akcije za SVU decu, posebno za decu koja su ranjiva (deca koja žive u otežanim okolnostima, koja pripadaju društveno marginalizovanim grupama, koja imaju probleme u razvoju).

Usvajanje NPA za decu predstavljalo je strateško opredeljenje države Srbije i Vlade da se pozabavi decom koja su prepoznata kao najznačajniji dugoročni faktor razvoja. Cilj je da se obezbedi poboljšanje stanja prava deteta i najbolji interes dece tako što će se obezbediti ravnopravnost, dostupnost, kvalitet i efikasnost svih javnih službi za decu (u oblasti zdravlja, obrazovanja, socijalne zaštite, kulture, pravne i sudske zaštite). **Za postizanje ovako definisanog cilja, a realizacijom planiranih mera, aktivnosti i programa potrebna su finansijska sredstva.** Osnovna pretpostavka za primenu NPA za decu je planiranje, budžetiranje i distribucija sredstava za finansiranje potreba dece, a time i rešavanje mnogobrojnih problema dece i porodice.

Po podacima Ankete o životnom standardu u 2007. godini 6,6% stanovništva Srbije je bilo siromašno, s obzirom da je njihova potrošnja po potrošačkoj jedinici u proseku bila niža od linije siromaštva. Linija siromaštva u 2007. godini bila je 8.883 dinara mesečno po potrošačkoj jedinici.

Broj siromašnih u Srbiji je u periodu od 2002. do 2007. godine, smanjen za više od 500.000. U 2002. godini 14% ili oko milion ljudi je bilo siromašno, a u 2007. godini 6,6% ili oko 490.000

Podaci Ankete o potrošnji domaćinstva za 2008. godinu pokazuju da je ispod apsolutne linije siromaštva u 2008. godini živelo 7,9% stanovnika. U odnosu na podatke Ankete o potrošnji domaćinstva (APD) za 2007. godinu beleži se porast siromaštva od 0,2 procentna poena.

Po Anketi o potrošnji domaćinstva 2008. godine, siromašna su bila sva domaćinstva u kojima je potrošnja bila ispod 7.937 dinara po potrošačkoj jedinici. Linija siromaštva za tročlanu porodicu je u 2008. godini iznosila 18.652 dinara na mesečnom nivou. Relativna linija siromaštva, koja se određuje kao 60% medijane lične potrošnje po potrošačkoj jedinici, pokazuje da je u Srbiji bilo siromašno 13,2% stanovništva⁸⁵.

Siromaštvo u Srbiji, 2002. i 2007, u %

	2002	2007
Procenat siromašnih, ukupno	14,0	6,6
Procenat siromašne dece 0-5 godina	12,5	8,7
Procenat siromašne dece 6-14 godina	14,3	9,5
Procenat siromašnih starih 65+	19,9	9,6

Izvor: AŽS 2002. i 2007.

Domaćinstva bez male dece ili sa jednim malim detetom (0-6 godina) imala su ispodprosečan indeks siromaštva, domaćinstva s dvoje male dece indeks siromaštva skoro dva puta veći od prosečnog (12,7% prema 6,6%), a domaćinstva s troje i više male dece imala su indeks siromaštva od čak 30,5%. Siromaštvo dece bitno je smanjeno tokom poslednjih godina: 2002. godine bilo je siromašno svako sedmo tj. osmo dete, a 2007. godine je u siromaštvu živelo svako jedanaesto. Osnovni uzrok: rast dohodaka roditelja i socijalna davanja.

Ipak, deca do 14 godina su 2007. godine imala sporije smanjenje siromaštva nego druge starosne grupe dakle siromašnija su u odnosu na prosek, dok su 2002. bile na samom proseku. Ova kategorija stanovništva ima natprosečan indeks siromaštva u 2007. godini 9,5% (deca od 6-14) i 8,7% (deca do 4 godine) i činila je 13,9% ukupnog i 19,5% siromašnog stanovništva⁸⁶.

Najveći deo sredstava/novca za potrebe dece Vlada Srbije usmerava preko ministarstava nadležnih za obrazovanje i socijalnu zaštitu.

Osnovni podaci o Srbiji, broju stanovnika, BDP, spoljnom dugu, deviznim rezervama⁸⁷.

Srbija (bez Kosova i Metohije) 2009:

Površina: 88 361 km²

Broj stanovnika: 7.334.935 - procena RZS za 2008 7.498.001 - popis 2002

Broj dece: 1.563.279 od 0 do 19 godina - procena RZS za 2008 je 21,27%
802.214 dečaka, 761.065 devojčica

Broj zaposlenih: 1.889.000

Broj nezaposlenih: 812.000

BDP: 31.511.000.000 EUR

BDP, per capita: 4.304 EUR

BDP, realni rast: -3,5 %

Spoljni dug: 22.787.000.000 EUR

Devizne rezerve NBS: 10.602.000.000 EUR

Inflacija: 6,6%

Prosečna neto mesečna zarada u 2009: 31.733 RSD (decembar 2010. 36.789 RSD)

Plate i dodaci zaposlenih u državnoj upravi i javnim službama: 146 milijardi dinara

Plate i dodaci zaposlenih u državnoj upravi i javnim službama: 146 milijardi dinara

U 2009. godini ostvaren je pad BDP od 3,5% i pad industrijske proizvodnje od 12,1 %

Gde se Srbija nalazi kada je reč o budžetskom procesu, njegovoj transparentnosti i načinu trošenja javnih sredstava?

Istraživanje o otvorenosti/transparentnosti budžeta sprovedeno u 85 zemalja, a koje je u fokusu imalo 2007. godinu pokazalo je da je Srbija sa 45 procentnih poena od mogućih 100 ostvarila nezadovoljavajući plasman. Srbija je po otvorenosti budžeta na 37 mestu u društvu sa Gvatemalom i Kostarikom, nešto bolja od Albanije i BiH, a lošije plasirana od Hrvatske (21), Bugarske (24) i Makedonije (27) i znatno lošije plasirana od Slovenije koja je sa 73 procentnih poena zauzela deveto mesto. U fokusu ovog istraživanja je bio broj dostupnih budžetskih informacija, tj. kvantitet i vrste informacija koje su dostupne javnosti u ključnim dokumentima koji se odnose na pripremu, izvršenje i kontrolu državnog budžeta.

Nezadovoljavajući plasman za 2007. godinu je uzrokovan činjenicom da Srbija nije imala praksu provere i usvajanja završnog računa budžeta i da se budžet delimično pravi po programima tek od 2008. godine.

Rok za prelazak na programski budžet je novim Zakonom o budžetskom sistemu (2009) pomeren na 2015. godinu, što znači da će i narednih godina javnost podataka o načinu trošenja novca poreskih obveznika biti na ne baš zadovoljavajućem nivou. Uključenost javnosti, građana u procese kreiranja budžeta je na izuzetno niskom nivou. Zakonom o budžetskom sistemu proklamovan je princip javnosti kao jedan od osnovnih budžetskih principa, ali nije i precizirana zakonska obaveza da se organizuju javne rasprave, a nakon blagovremenog prezentovanja predloga budžeta široj javnosti.

Izvestan napredak je ostvaren činjenicom da Državna revizorska institucija počinje da funkcioniše i da se stvaraju preduslovi za kontrolu i usvajanje Završnog računa budžeta RS. Srbija je zemlja u kojoj se godinama unazad ne usvaja završni račun budžeta.

U Republici Srbiji se od 2000. godine do danas nije usvajao završni račun budžeta. Državna revizorska institucija je podnela izveštaj o reviziji završnog računa budžeta za 2008. godinu, a Vlada RS je iz skupštinske procedure povukla Predlog zakona o završnom računu budžeta za 2008. godinu. U izveštaju o reviziji konstatovane su mnogobrojne nepravilnosti, s tim da se Državna revizorska institucija ogradila i nije dala mišljenje o završnom računu pravdajući se nedostatkom kadrova i vremena.

85 www.inkluzija.gov.rs

86 Anketa o životnom standard, 2007

87 Bilten javnih finansija za decembar 2009.

Republički i budžeti lokalnih samouprava su najvažniji godišnji dokumenti od kojih ključno zavisi kvalitet života građana, a time i kvalitet života dece i nivo ostvarenja njihovih prava. Budžet je zakon koji budžetskim korisnicima daje ovlašćenje za trošenje javnih sredstava. Zakon o budžetskom sistemu precizira na koji način godišnji budžet mora biti pripremljen, usvojen, izvršen i revidiran. Čitav budžetski proces bi morao da funkcioniše u najboljem interesu javnosti, što znači da bi morao biti transparentan, kako bi omogućio učešće javnosti, te u potpunosti odgovoran prema javnosti, kroz redovno izveštavanje javnosti.

Osnovni cilj Društva za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja dece i omladine u okviru angažmana na projektu Smanjenje siromaštva: Civilno društvo i odgovorna vlada je praćenje i analiza izdvajanja iz budžeta za decu i ispitivanje koliko su budžet Republike Srbije i budžeti pet lokalnih samouprava osetljivi/transparentni.

Budžet Republike Srbije

U okviru analize republičkog budžeta urađen je uporedni pregled budžeta Republike Srbije za 2008. i 2009. Sagledana su primanja i izdaci u 2008. i 2009. iskazani Zakonom o budžetu Republike Srbije za 2008. i 2009.god., Zakonom o izmenama i dopunama zakona o budžetu Republike Srbije za 2008. i 2009. god. i Predlogom Završnog računa budžeta Republike Srbije za 2008.

Sagledan je OPŠTI deo republičkog budžeta, trend kretanja deficita budžeta i urađen uporedni pregled prihoda i rashoda u budžetu uz izračunavanje procentualnog učešća rashoda u ukupnim izdacima/primanjima budžeta Republike Srbije za:

- ▣ rashode za zaposlene i rashode po osnovu transfera Republičkom fondu za penzijsko i invalidsko osiguranje
- ▣ socijalnu zaštitu
- ▣ dečju zaštitu i učenički standard

Sagledana je i urađena uporedna analiza rashoda u okviru POSEBNOG dela budžeta, sagledavanjem strukture izdvajanja po razdelima / direktnim korisnicima budžeta.

Detalnije je sagledana struktura rashoda za Ministarstvo rada i socijalne politike i Ministarstvo prosvete, a koja su prepoznata kao ministarstva kroz koja se izvršava najveći deo ukupnih rashoda usmerenih ka deci kao ciljnoj grupi čije interese zastupa i nastoji da štiti naša organizacija.

Iz prethodno navedenih pregleda i analiza može se videti i zaključiti:

- **izražen (zabrinjavajući) trend porasta deficita budžeta RS**, a koji se pravda padom prihoda usled posledica svetske ekonomske krize i tezom da je deficitarni budžet podsticaj za razvoj privrede. Zakonom o budžetu RS za 2008. godinu planiran je deficit od 14.828.874.227 RSD, a ostvaren je deficit od 40.508.470.783 RSD što je bilo 1,45 % BDP. Zakonom o budžetu RS za 2009. godinu planiran je deficit od 49.896.703.100 RSD. Deficit budžeta za 2009. god po usvojenom decembarskom rebalanu iznosi 104.867.171.800 RSD ili 3,5 % BDP i finansiran je privatizacionim prihodima, dodatnim zaduživanjem (domaći bankarski zajmovi i inostrano zaduživanje) i prodajom finansijske imovine. Zakonom o budžetu RS za 2010. planiran je deficit budžeta u iznosu od 107.000.000.000 RSD. Trend kretanja deficita budžeta RS u poslednje dve godine možete videti u sledećoj Tabeli 1.

Uporedni pregled budžeta RS	Zakon o budžetu 2008	Rebalans 2008	Predlog Završnog 2008	Zakon o budžetu 2009	Rebalans1 2009	Rebalans2 2009
Primanja budžeta	639.600.298,635	650.174.345,330	626.137.849,990	698.756.200,000	649.357.997,000	614.986.971.200
Izdaci budžeta	654.429.163,862	695.959.075,793	666.646.320,773	748.652.903,100	719.854.143,000	719.854.143,000
Budžetski suficit/deficit	-14.828.874,227	-45.784.730,463	-40.508.470,783	-49.896.703,100	-70.496.146,000	-104.867.171,800

- analizom budžeta dolazi se do zaključka da je 80-90% tekućih rashoda zakonom definisano (mandatni rashodi). To su plate, penzije, transferi, socijalna zaštita. Rashodi diskrecionog karaktera kreću se u rasponu od 10-20% i to su rashodi za nabavku roba i usluga, subvencije, kapitalni rashodi. Može se zaključiti da je gotovo 80% budžeta po postojećoj zakonskoj regulativi.

- zapaža se da je izuzetno visok udeo rashoda za zaposlene u javnom sektoru i transfera Republičkom Fondu za penzijsko i invalidsko osiguranje i on se kreće od 43,53% po Zakonu o budžetu RS za 2008. god. do čak 64,05% učešća u ukupnim primanjima budžeta po poslednjem decembarskom rebalansu za 2009. god.

- Udeo izdvajanja za socijalnu zaštitu iz budžeta u odnosu na ukupne izdatke države kreće se oko 10%.

- Udeo izdvajanja za dečju zaštitu i učenički standard kreće se oko 4% u ukupnim izdacima budžeta.

- Udeo rashoda za prosvetu se kreće u rasponu od 14% do 16% u odnosu na ukupne izdatke budžeta RS, a udeo rashoda za zaposlene u

- prosveti u ukupnim rashodima Ministarstva prosvete je dosta visok i kreće se oko 90%.
- Zapaženo je nepoštovanje budžetskog kalendara, a koji je ustanovljen Zakonom o budžetskom sistemu RS. Vlada nije ispoštovala rok za upućivanje predloga Zakona o budžetu RS za 2010. Narodnoj skupštini na usvajanje. Nije ispoštovan rok za usvajanje Zakona o budžetu RS.

Socijalna zaštita - Ministarstvo rada i socijalne politike

Prava u oblasti socijalne zaštite regulisana su Zakonom o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana 1991. U pripremi je novi zakon o socijalnoj zaštiti.

Prava iz oblasti socijalne zaštite u smislu postojećeg zakona su:

- 1) Materijalno obezbeđenje
- 2) Dodatak za pomoć i negu drugog lica
- 3) Pomoć za osposobljavanje za rad
- 4) Pomoć u kući, dnevni boravak, privremeni smeštaj u prihvatilište i prihvatnu stanicu, smeštaj u ustanovu ili smeštaj u drugu porodicu
- 5) Usluge socijalnog rada
- 6) Oprema korisnika za smeštaj u ustanovu socijalne zaštite ili drugu porodicu
- 7) Jednokratne pomoći

Prava na materijalno obezbeđenje, dodatak za pomoć i negu drugog lica, pomoć za osposobljavanje za rad, smeštaj u ustanovu socijalne zaštite ili drugu porodicu i usluge socijalnog rada u vršenju javnih ovlašćenja, poverenih ovim zakonom, su prava od opšteg interesa i o njihovom obezbeđivanju stara se Republika.

O obezbeđivanju prava na pomoć u kući, dnevni boravak, privremeni smeštaj u prihvatilište i prihvatnu stanicu, opremu korisnika za smeštaj u ustanovu socijalne zaštite ili drugu porodicu, jednokratna pomoć i drugih usluga socijalnog rada stara se opština, odnosno grad u skladu sa ovim zakonom.

struktura rashoda u okviru Ministarstva rada i socijalne politike

(u tabeli su prikazana sredstva iz budžeta)

MINISTARSTVO RADA I SOCIJALNE POLITIKE					
	Budžet 08	Rebalans 08	Završni 08(predlog)	Budžet 09	Rebalans 09
Ukupni izdaci budžeta za MRSP	79,983,484,000	82,763,400,925	82,497,232,626	87,522,410,800	87,106,965,000
Udeo u ukupnim izdacima budžeta	12.22%	11.89%	12.37%	11.69%	12.10%

SOCIJALNA ZAŠTITA					
	Budžet 08	Rebalans 08	Završni 08(predlog)	Budžet 09	Rebalans 09
Socijalna zaštita ukupni izdaci budžeta	66,703,211,000	68,119,321,000	67,395,591,465	72,226,192,000	69,763,000,000
Udeo socijalne zaštite u ukupnim izdacima budžeta	10,19%	9,79%	10,11%	9,65%	9,69%

DEČJA ZAŠTITA + UČENIČKI STANDARD					
	Budžet 08	Rebalans 08	Završni 08(predlog)	Budžet 09	Rebalans 09
Dečja zaštita + učenički standard ukupni izdaci budžeta	26,710,500,000	27,208,658,000	27,064,496,224	29,367,943,000	29,367,943,000
Udeo u ukupnim izdacima budžeta	4,08%	3,91%	4,06%	3,92%	4,08%

U 2008. godini na socijalnu zaštitu (po predlogu završnog računa) potrošeno je 2,4% BDP (uključeni su i učenički i studentski standard, fond za mlade talente, sportske stipendije)

U 2009. godini (po rebalansu) na socijalnu zaštitu je utrošeno je 2,36 BDP (uključeni su i učenički i studentski standard, fond za mlade talente, sportske stipendije)

Ukupno gledano, Srbija relativno malo troši na socijalnu pomoć. Potrošnja u celini je u proseku bila manja od 2% BDP-a u periodu 2005.-2009. god. Kao udeo u BDP-u, to je manje nego prosečna potrošnja u zemljama OECD-a (2,5% 2006.) i EU (2,6% 2006.), a uporedivo je sa potrošnjom u zemljama Evrope i centralne Azije na sličnom nivou ekonomskog razvoja. U poređenju sa zemljama bivše Jugoslavije, u kojima beneficije bez doprinosa imaju sličnu strukturu i ciljeve, Srbija troši nešto više od Makedonije i Hrvatske, a manje od BiH. Potrošnja za programe usmerene na siromašne je izuzetno niska. Od 2008. god, samo 7% socijalne potrošnje je usmereno na MOP a blizu 16% na program dečjih dodataka. Zajedno, potrošnja za ova dva programa iznosi samo 0,44% BDP-a, što je daleko niže od iznosa u zemljama Evrope i centralne Azije. Mada su javni izdaci za programe socijalne pomoći u celini povećani kao udeo u BDP-u sa 1,3% BDP-a 2006. god. na 1,8% 2008. god, izdvajanja za MOP i dečje dodatke su opala. Potrošnja za dečje dodatke je smanjena sa 0,42% BDP-a (2005.) na 0,3% BDP-a (2008.), a potrošnja za MOP sa 0,16% na 0,14% BDP-a u istom periodu.

- Naročita pažnja posvećena je sagledavanju rashoda/izdvajanja koja su usmerena ka deci, a koja su iskazana u okviru funkcije 40 - Porodica i deca i ekonomske klasifikacije 472 - naknade za socijalnu zaštitu iz budžeta. Rashodi su sagledani tako što su analizirani finansijski planovi i izveštaji, periodični i godišnji, o radu ministarstva s obzirom da su sredstva koja se izdvajaju za decu u okviru ovog ministarstva iskazana sintetički, u zbirnom iznosu i da je na osnovu samo uvida u budžet nemoguće sagledavanje njihove strukture. Uvid u budžet ne daje informaciju o konkretnim politikama i oblastima izdvajanja. Analizom finansijskog plana Ministarstva za 2009. godinu i izmena i dopuna finansijskog plana i izveštaja o radu sagledana su prava koja se po osnovu Zakona o finansijskoj podršci porodici s decom finansiraju iz budžeta, kao i broj korisnika pojedinačnih prava.

Iz budžeta RS se kroz f-ju 40 Porodica i deca i ekonomsku klasifikaciju 472 finansiraju sledeća prava u ukupnom iznosu po rebalansu 2009 od 27.600.000.000:

▣ **Naknade zarada za vreme porodijskog** (30.568 korisnika prosečno mesečno, isplaćeno 18.034.390.399 dinara, planirano 27.500 korisnika i 14.945.400.000 dinara) Naknade zarada za vreme porodijskog odsustva, odsustva sa rada radi nege deteta i odsustva sa rada radi posebne nege deteta ostvaruju zaposlena lica. Ukoliko lice ima neprekidan radni staž duži od šest meseci ostvaruje nadoknadu od 100 % zarade.

▣ **Roditeljski dodatak** za prvo, drugo, treće i četvrto dete (6.000 porodilja mesečno u proseku po finansijskom planu, u izveštaju o radu 61.406 **za godinu**, isplaćeno 4.246.213.848) Roditeljski dodatak za svu prvorodenu decu isplaćuje se jednokratno. Roditeljski dodatak za drugo, treće i četvrto dete isplaćuje se u 24 jednake mesečne rate. Roditeljski dodatak je mera podsticanja rađanja i zamenio je veći broj pronatalitetnih mera koje su bile predviđene ranijim zakonskim rešenjima. Izmenama i dopunama Zakona o finansijskoj podršci porodici sa decom (2005. godine) uveden je i roditeljski dodatak za prvo dete u porodici, a dodatak za decu višeg reda je počeo da se isplaćuje u ratama umesto jednokratno, kako bi se stvorio prostor za nove korisnike (roditelje prvog deteta).

Roditeljski dodaci: za prvo dete 27.135,90, drugo 106.111,60 (24 rate po 4.421,32), treće 190.992,16 (24 rate po 7.958,01), četvero 254.653,53 (24 rate po 10.610,56).

Dečiji dodatak za prvo, drugo, treće i četvrto dete u zavisnosti od materijalnog položaja porodice (izmenom finansijskog plana planirano je prosečno mesečno 480.000 dece, a u izveštaju o radu se navodi da je dečiji dodatak prosečno mesečno primalo 386.465 dece i da je isplaćeno ukupno 8.222.541.306 dinara, 7.436.138.934 iz sredstava ministarstva i 787.402.372,00 iz budžetskog fonda (izmenom finansijskog. plana bilo je predviđeno 480.000 dece prosečno mesečno i 8.243.400.000 dinara). Visina dečjeg dodatka je oko 20€ po detetu na mesečnom nivou. Pravo na dečiji dodatak imaju deca do 19 god. života ukoliko su na redovnom školovanju. Za decu bez roditeljskog staranja, samohrane roditelje, hranitelje, staratelje i roditelje dece ometene u razvoju dečiji dodatak je uvećan za 30%, a cenzus je viši za 20 %. Deca sa smetnjama u razvoju mogu ostvariti produženo pravo na dečiji dodatak do 26. godine, ukoliko su obuhvaćena obrazovnim programima ili osposobljavanjem za rad. Uvidom u finansijske planove ministarstva i izveštaje nije moguće videti koliko dece prima uvećani dečiji dodatak. U novembru 2007. godine približno 63.000 dece primalo je uvećani dečiji dodatak, pri čemu u ovoj grupi korisnika dominiraju deca samohranih roditelja

88,3%), dok je udeo dece sa smetnjama u razvoju 8,7%. Cenzusi i iznosi prava su jednaki na celoj teritoriji zemlje i za svu decu, a što pre 2002. godine nije bio slučaj. Od 2002. godine dečiji dodatak je formulisan kao novčano davanje koje je usmereno na siromašne porodice sa decom, čime je prestao da bude instrument populacione politike ukinuto je univerzalno pravo bez materijalnog cenzusa na dečiji dodatak za decu višeg reda i izjednačen je iznos dodatka za svu decu. Cenzus kao linija siromaštva za ostvarivanje prava na dečiji dodatak je viši no što je cenzus za MOP i to je posledica stava da porodice sa decom treba da imaju viši nivo podrške i time budu bolje zaštićene. Država uz pomoć dva različita instrumenta, materijalnog obezbeđenja porodice i dečijeg dodatka natproporcionalno štiti porodice sa decom.

Iznos dečjeg dodatka:

1-4 deteta 1.896, 58 RSD, uvećan 2.465, 55 RSD

cenzus 5.838, 65 RSD, uvećan : 7.006,38 RSD

Dečiji dodaci pokrivaju skroman deo potrošnje siromašnih, ali da ne postoji program dečijih dodataka u Srbiji bilo bi više siromašnih za 8%⁸⁹ U vezi sa dečijim dodacima postoji problem nedovoljno dobre targetiranosti: veliki broj domaćinstava koja nisu siromašna prima dečije dodatke. Od ukupnog broja domaćinstava koja ih primaju čak 84 % ne pripada kategoriji siromašnih, dok tek 16% pripada. Nesiromašnima odlazi 81% ukupno potrošenih sredstava za dečije dodatke, a siromašnima tek 19%. Dečiji dodaci su samim tim neefikasan sistem pomoći siromašnima, jer država treba da investira pet dinara da bi siromašni dobili jedan. Kod MOP-a je odnos bio tri prema jedan. Razlog zbog koga se ostvaruje ta transformacija programa namenjenog siromašnima (MOP) u program šireg obuhvata je, po svemu sudeći, njegova slaba administracija⁹⁰.

4.Naknade troškova boravka dece u predškolskoj ustanovi za decu bez roditeljskog staranja i decu ometenu u razvoju (prosečno mesечно 300 korisnika, isplaćeno 11.895.780)

5.Pomoć majkama izbeglicama sa decom do jedne godine (prosečno mesečno 30 majki, 400.000 dinara ukupno)

Ukupno odobrena/planirana/izvršena sredstva na ekonomskoj klasifikaciji 472 - naknade za socijalnu zaštitu iz budžeta u okviru f-je 40 porodica i deca su prikazana u uporednom pregledu Ministarstva.

89 Analiza uticaja državne finansijske podrške siromašnima, Gordana Matković, Boško Mijatović, Centar za liberalno-demokratske studije, novembar 2008.

90 Analiza uticaja državne finansijske podrške siromašnima, Gordana Matković, Boško Mijatović, Centar za liberalno-demokratske studije, novembar 2008.

U 2008. godini izvršeno je 25.815.250.130 RSD po ovom osnovu. Poslednjim rebalansom za 2009. god utvrđeni su rashodi u iznosu od 27.600.000.000 RSD za ove namene.

Funkcija 40 Porodica i deca je u budžet uvedena nakon usvajanja Nacionalnog plana akcije za decu i direktan je rezultat usvajanja ove strategije. Zakonski osnov davanja u okviru funkcije 40 i ekonomske klasifikacije 472 naknade za socijalnu zaštitu iz budžeta je Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom kojim su utvrđena prava, uslovi za ostvarivanje prava i iznosi prava. Na osnovu Zakona, donet je pravilnik o bližim uslovima i načinu ostvarivanja prava na finansijsku podršku porodica sa decom.

U okviru funkcije 70 Socijalna pomoć ugroženom stanovništvu neklasifikovana na drugom mestu finansiraju se prava iz socijalne zaštite po osnovu Zakona o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana. Finansiraju se sledeća prava iz oblasti socijalne zaštite:

- materijalno obezbeđenje
- dodatak za negu i pomoć drugog lica
- smeštaj u ustanovu socijalne zaštite
- smeštaj u drugu porodicu
- pomoć za osposobljavanje za rad
- usluge socijalnog rada, program rada centra, programi unapređenja socijalne zaštite
- jednokratne pomoći u uslovima izuzetnog ugrožavanja životnog standa velikog broja građana
- investiciona ulaganja u ustanove za smeštaj korisnika.

U 2008. godini za ovu funkciju je utrošeno (Predlog zakona o završnom računu) **15.926.945.984 dinara iz budžeta, a ukupno 20.591.554.731. Za 2009. godinu, rebalansom budžeta planirano je 16.901.896.000 dinara iz budžeta i 5.366.770.000 iz ostalih izvora (sopstveni prihodi indirektnih korisnika, donacije i dr.)**

Obrazovanje

Međunarodna zajednica je na velikom broju globalnih konferencija odredila iskorenjivanje siromaštva kao najvažniji prioritet i kao osnovni uslov za željeni budući razvoj. Obrazovanje je prepoznato kao osnovno sredstvo za ostvarenje ovog cilja.

Već je bilo reči o globalnom programu "kvalitetno obrazovanje za sve" (EFA), kao programu koji ima za cilj da osigura kvalitetno obrazovanje za svu decu u svetu, a čiji su globalni nosioci UNESCO kao koordinator programa, UNICEF, Svetska banka i UNDP. Državna zajednica Srbija i Crna Gora prihvatila je ovaj program posebnom izjavom i on je jedan od međunarodnih dokumenata/programa na kojima se zasniva NPA za decu.

Polazna pretpostavka **Okvirnog programa akcije iz Dakara** je da je kvalitetno osnovno obrazovanje osnova celokupnog ljudskog razvoja i da kao takvo mora biti široko podržano odgovarajućim sredstvima. Okvirni program akcije iz Dakara definiše ciljeve programa razvoja kvalitetnog obrazovanja do 2015. godine

Pravo na obrazovanje je osnovno ljudsko pravo. Neophodna je puna institucionalna podrška punoj primeni prava na obrazovanje kao osnovnog ljudskog prava.

Neophodno je stvoriti uslove za: UNIVERZALAN I SLOBODAN PRISTUP BESPLATNOM I KVALITETNOM OSNOVNOM OBRAZOVANJU ZA SVU DECU, POSEBNO ZA DECU IZ ZAPOSTAVLJENIH GRUPA (deca koja žive u teškim okolnostima, deca iz etničkih grupa).

Cilj je unapređenje obrazovanja kroz povećanje ulaganja.

U 2001. godini za obrazovanje u Srbiji izdvojeno je 3,18% bruto nacionalnog dohotka. To je bila najniža stopa u regionu. U zemljama OECD-a taj procenat iznosi oko 6%. Ukupna javna potrošnja za obrazovanje iznosila je 2000. godine oko 247 mil. USD, dok je 1990. iznosila oko 889 mil. USD (smanjenje za 70%); po učeniku je 1990. potrošeno 554 USD, a 2000. godine 148 USD.⁹¹

NPA U OKVIRU KOMPONENTE "KVALITETNO OBRAZOVANJE ZA SVE" KAO STRATEŠKI CILJ POSTAVLJA POVEĆANJE IZDVAJANJA ZA OBRAZOVANJE NA 6% DRUŠTVENOG BRUTO PROIZVODA DO 2011. GODINE⁹².

91 Nacionalni plan akcije za decu

92 Nacionalni plan akcije za decu

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2009)

Godine 2009. donet je Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. Zakonom je između ostalog definisan način finansiranja ustanova čiji je osnivač Republika Srbija, Autonomna Pokrajina i jedinica lokalne samouprave.

Zakonom je regulisano da se sredstva za finansiranje delatnosti ustanova u oblasti obrazovanja i vaspitanja dece utvrđuju na osnovu ekonomske cene za ostvarivanje programa obrazovanja i vaspitanja, po detetu i učeniku.

Ekonomska cena obuhvata sve tekuće rashode po detetu i učeniku, iz svih izvora finansiranja, u skladu sa propisima kojima se uređuje budžetski sistem.

Ekonomska cena iskazuje se jedinstveno i strukturno i sastavni je deo Memoranduma o budžetu.

Sredstva za finansiranje delatnosti ustanova čiji je osnivač Republika Srbija, autonomna pokrajina i jedinica lokalne samouprave obezbeđuju se u budžetu Republike Srbije, autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave.

Ustanove mogu da ostvare i sopstvene prihode po osnovu donacija, sponzorstva, školarine, ugovora i drugih poslova, u skladu sa zakonom.

Sredstva iz budžeta Republike Srbije

U budžetu Republike Srbije obezbeđuju se sredstva za sticanje obrazovanja i vaspitanja dece i učenika u osnovnoj i srednjoj školi koje osniva Republika Srbija, autonomna pokrajina i jedinica lokalne samouprave.

U budžetu Republike Srbije obezbeđuju se sredstva za:

- 1) ostvarivanje pripremnog predškolskog programa u godini pred polazak u školu;
- 2) ostvarivanje predškolskog programa za rad sa decom sa smetnjama u razvoju;
- 3) ostvarivanje predškolskog programa za rad sa decom na bolničkom lečenju;

4) plate, naknade i dodatke zaposlenih u osnovnim i srednjim školama, socijalne doprinose i otpremnine;

5) razvojne programe i projekte ustanova, kao i učešće Republike Srbije u oblasti investicija, stručnog usavršavanja zaposlenih i takmičenja učenika na republičkom i međunarodnom nivou, u skladu sa utvrđenim sredstvima, a prema programima i kriterijumima koje propisuje ministar;

6) rad unikatnih škola i škola od posebnog interesa za Republiku Srbiju, koje odredi Vlada;

7) podršku posebno talentovanim učenicima u vidu bespovratne novčane pomoći koju ministar propisuje posebnim aktom svake godine;

Na utvrđivanje i obračun plata, naknada i dodataka zaposlenih u ustanovi primenjuju se propisi kojima se uređuju plate i naknade i druga primanja zaposlenih u javnim službama.

Sredstva iz budžeta autonomne pokrajine

U budžetu autonomne pokrajine obezbeđuju se sredstva za deo ekonomske cene, u skladu sa zakonom kojim se uređuje finansiranje ustanova na teritoriji autonomne pokrajine.

Sredstva u budžetu jedinice lokalne samouprave

U budžetu jedinice lokalne samouprave obezbeđuju se sredstva za deo ekonomske cene obrazovanja i vaspitanja dece i učenika koja obuhvata ostale tekuće rashode, a na osnovu utvrđene ekonomske cene.

U budžetu jedinice lokalne samouprave obezbeđuju se sredstva i za:

1) ostvarivanje delatnosti predškolskog vaspitanja i obrazovanja (poludnevni i celodnevni boravak, ishrana, nega i preventivna zaštita dece predškolskog uzrasta) u visini 80 odsto od ekonomske cene po detetu, uključujući u celosti sredstva za plate, naknade i druga primanja, socijalne doprinose na teret poslodavca, otpremnine, kao i pomoći zaposlenih u predškolskoj ustanovi i ostale tekuće rashode;

2) stručno usavršavanje zaposlenih;

3) jubilarne nagrade i pomoć zaposlenima u osnovnoj i srednjoj školi;

4) prevoz: dece i njihovih pratilaca radi pohađanja pripremnog predškolskog programa na udaljenosti većoj od dva kilometra, učenika osnovne škole na udaljenosti većoj od četiri kilometra od sedišta škole; prevoz, smeštaj i ishranu dece i učenika sa smetnjama u razvoju, bez obzira na udaljenost mesta stanovanja od škole; prevoz učenika na republička i međunarodna takmičenja;

5) prevoz zaposlenih;

6) kapitalne izdatke;

7) zaštitu i bezbednost dece i učenika, u skladu sa propisanim merama iz člana 42. ovog zakona;

8) druge tekuće rashode, osim onih za koje se sredstva obezbeđuju u budžetu Republike Srbije.

Obezbeđivanje sredstava za viši kvalitet obrazovanja

Ustanova može učešćem roditelja dece i učenika, jedinice lokalne samouprave, donatora, sponzora ili od proširene delatnosti da obezbedi sredstva za viši kvalitet u oblasti predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja.

Struktura rashoda Ministarstva prosvete

Izdvajanja za obrazovanje u Srbiji bilo je na nivou od oko 3,6% BDP tokom 2000-ih⁹³. Budžetska izdvajanja za školstvo su među najnižima u regionu.

Ukupno ostvareni rashodi Ministarstva prosvete za 2008. godinu - Predlog zakona o završnom računu za 2008. godinu

Sredstva iz budžeta 104.749.171.717 što čini 3,86 % BDP

Izdaci iz dodatnih prihoda 22.030.975.588

Ukupna sredstva 126.780.147.305 što čini 4,5% BDP

Ukupno ostvareni rashodi Ministarstva prosvete za 2009. godinu - Rebalans 2009

Sredstva iz budžeta 107.634.798.000 što čini 3,64% BDP

Izdaci iz dodatnih prihoda 24.554.539.000

Ukupna sredstva 132.189.337.000 što čini 4,47% BDP

93 Drugi izveštaj o implementaciji Strategije za smanjenje siromaštva

	MINISTARSTVO PROSVETE				
	Budžet 08	Rebalans 08	Završni 08(predlog)	Budžet 09	Rebalans 09
	105.716.193.000	106.370.868.911	104.749.171.717	107.996.947.000	107.634.798.000
ukupni izdaci budžeta MP Udeo u ukupnim izdacima budžeta	16,15%	15,28%	15,71%	14,43%	14,95%

	MINISTARSTVO PROSVETE				
	Budžet 08	Rebalans 08	Završni 08(predlog)	Budžet 09	Rebalans 09
	94.310.580.000	95.021.229.034	94.673.122.514	96.166.971.000	96.011.659.000
Rashodi za zaposlene u prosveti (411-463) Udeo rashoda za zaposlene u ukupnim rashodima MP	89,21%	89,33%	90,38%	89,05%	89,20%

Oko 90% sredstava koja se troše na javno obrazovanje u Srbiji odlazi na plate zaposlenih u obrazovanju i to je odraz broja zaposlenih u obrazovanju (višak nastavnog osoblja zbog pada broja dece školskog uzrasta)

Budžet Ministarstva prosvete je programski. Rashodima Ministarstva prosvete finansiraju se sledeći programi:

2001 Uređenje i nadzor obrazovnog sistema

2002 Pripremni predškolski program

2002-01 Četvoročasovni pripremni predškolski program Transferi ostalim nivoima vlasti

2002-02 Stručno usavršavanje zaposlenih u predškolskim ustanovama

2003 Osnovno obrazovanje

2003-01 Realizacija delatnosti osnovnog obrazovanja

411-416 plate, dodaci, naknade zaposlenih, doprinosi i druga davanja zaposlenima

463 transferi ostalim nivoima vlasti

0910 Nabavka besplatnih udžbenika za đake prvake

2003-02 Dopunska škola u inostranstvu

2003-03 Takmičenje učenika

2003-04 Stručno usavršavanje zaposlenih u osnovnim školama

2003-05 Unapređenje infrastrukture osnovnih škola

2004 Srednje obrazovanje

2004-01 Realizacija delatnosti srednjeg obrazovanja

2004-02 Takmičenje učenika

2004-03 Rad sa talentovanim i darovitim učenicima

2004-05 Unapređenje infrastrukture srednjih škola

2004-06 Stručno osposobljavanje zaposlenih u srednjem obrazovanju

2005 Visoko obrazovanje

2007 Pomoćne usluge obrazovanju

U školskoj 2008/2009 bilo je 598.108 učenika u osnovnim školama (2007/2008 bilo je 610.078 učenika na početku školske godine - 606.991 učenik je završio školsku godinu) i 288.112 učenika u srednjim školama (početak školske godine)⁹⁴

41.281 dece osnovnoškolskog uzrasta ostvaruje pravo na besplatan prevoz (2008/2009)⁹⁵

52 dece osnovnoškolskog uzrasta ostvaruje pravo na besplatan smeštaj (2008/2009)⁹⁶

97,5% dece osnovnoškolskog uzrasta obuhvaćeno je školovanjem.

92,4 % dece je obuhvaćeno srednjoškolskim obrazovanjem. Cilj Vlade Republike Srbije je obuhvat od 95% do 2015. godine

Srednju školu ne pohađa približno trećina dece iz domaćinstava sa potrošnjom ispod linije siromaštva (34,3%). U ostatku populacije učestalost nepohađanja je oko 6 puta manja (5,8%). Siromašni se češće opredeljuju za trogodišnje srednje obrazovanje od ostatka populacije i ređe za četvorogodišnje srednje obrazovanje. Kada je u pitanju pohađanje srednje škole (što može važiti i za pohađanje osnovne škole) najugroženija su ona deca koja potiču iz mnogoljudnih domaćinstava, naročito iz onih u kojima postoji više dece mlađe od 19 godina. Ovo je zbog toga što osobe mlađe od 19 godina uglavnom spadaju u kategoriju pasivnih i izdržavanih lica, te je teret izdržavaoca, tj. aktivnih članova utoliko veći.

Trećina siromašne dece pohađa četvorogodišnju školu (32,8%), a upisivanje gimnazije je kod siromašnih izuzetno retko (4,5%)⁹⁷.

Povećanje obuhvata dece obrazovanjem - naročito višim nivoima koji pružaju konkurentnije kvalifikacije za izlazak na tržište rada - smatra se jednim od najvažnijih strateških ciljeva u borbi protiv siromaštva i njegovog obnavljanja (Strategija o smanjenju siromaštva, 2001)

94 Republički zavod za statistiku Srbije

95 Republički zavod za statistiku Srbije

96 Republički zavod za statistiku Srbije

97 Analiza karakteristika siromaštva 2009

Analiza karakteristika siromaštva u Srbiji (2009), a koja je uglavnom zasnovana na analizama Studije o životnom standardu Srbije 2002-2007 (2008) ukazuje da postojeći sistem obrazovanja doprinosi reprodukciji ili povećanju socijalnih nejednakosti.

- „institucionalne barijere“ otežavaju pristup školskom sistemu deci iz nižih slojeva

- “kultura siromaštva”: u siromašnim porodicima (naročito sa većim brojem dece) postoji niže vrednovanje obrazovanja što je „reakcija“ na marginalizaciju i diskriminaciju siromašnih u društvu i obrazovnom sistemu.

- Među najsiromašnijima značajan broj dece rano odustaje od školovanja i nikada ne završi ni

osnovnu školu

- socio-ekonomska struktura onih koji su van srednjoškolskog obrazovnog sistema i učenika niže stručnih profila, ukazuje na nejednakosti koje škola ne anulira, već produbljuje.

- Najdublje su obrazovne nejednakosti Roma, interno raseljenih i izbeglih lica

U 2008. godini je u okviru 472 - Naknade za socijalnu zaštitu iz budžeta izvršeno 1.249.212.639 RSD u okviru programa 2007-03 Sistem ustanova učeničkog standarda (srednje obrazovanje) i 323.518.232 RSD u okviru programa 2007-05 Individualna pomoć učenicima, što je ukupno 1.572.730.871 RSD.

U 2009. godini je u okviru 472 - Naknade za socijalnu zaštitu iz budžeta izvršeno 1.299.848.597 RSD u okviru programa 2007-03 Sistem ustanova učeničkog standarda (srednje obrazovanje) i 445.781.569 RSD u okviru programa 2007-05 Individualna pomoć učenicima što je ukupno 1.745.630.166 RSD.

U okviru programa 2007-03 (0703) za 2009. godinu bilo je planirano finansiranje smeštaja i ishrane za 10.000 učenika srednjih škola (3,3% učenika) u ukupno 58 domova. Procenat izvršenja ovog programa je 99,9.

Program 2007-05 (0705) Individualna pomoć učenicima srednjih škola, je program dodele i finansiranja:

- Učeničkih stipendija na osnovu konkursa Ministarstva prosvete i konkursa Republičke fondacije za razvoj naučnog i umetničkog podmlatka
- Kredita za deficitarna zanimanja
- Stipendija za odlične i natprosečne učenike

Za 2009. godinu finansijskim planom Ministarstva prosvete bilo je planirano oko 11.300 korisnika stipendija za odlične učenike (3.000 dinara mesečno), oko 400 korisnika kredita za deficitarna zanimanja (3.000 dinara mesečno) i oko 150 korisnika stipendija Fondacije za nadarene učenike (7.500 dinara mesečno po učeniku). Program je izvršen sa 95,32%.

Summary

The project "Poverty Reduction: Civil Society for Government Accountability (CSGA)" is a project funded by the Norwegian government - the Ministry of Foreign Affairs, which aims to increase the responsibility of the Government of the Republic of Serbia and the local self-governments in achieving the priorities of citizens through transparent and inclusive processes of planning, budgeting and implementation of measures and activities envisaged by legal and strategic framework. This three-year program is implemented by a coalition of civil society organizations with the Institute for Sustainable Communities.

The Association for Protection and Promotion of Mental Health in Children and Youth, as one of seven organizations involved in the project, has previously been involved in identifying and analyzing the planning, budgeting and execution of the resources aimed at children and families.

The consideration and analysis of legal and strategic policy framework for children was the starting point and prerequisite for the analysis and assessment of whether the state of Serbia and to what extent carries out its legal obligations and carries out strategic goals in practice, in relation to children and their legally guaranteed rights.

The research on the transparency of budget was conducted in 85 countries, with the focus on year 2007 and it showed that Serbia, with 45 percentage points of the possible 100, achieved an unsatisfactory position. According to the openness of the budget, Serbia takes the 37th place.

The unsatisfactory ranking for the year 2007 is due to the fact that Serbia has not had a practice of checking and approving the final budget and that the budget is partially made according to the programs only since the year 2008.

The deadline for the switch to the program budget, according to the new Law on Budgetary System (2009) has been moved to the year 2015, which means that in the coming years, the publicity of information on the manner of spending the taxpayers' money will be at an unsatisfactory level. The involvement of the public, the citizens in the process of creating a budget is very low. The Law on Budgetary System proclaimed the principle of publicity as one of the basic principles of the budget, but it did not precisely define the legal duty to organize public hearings after timely presentation of the budget proposals to the public.

Some progress has been achieved with the fact that the State Audit Institution is beginning to work and create conditions for control and approval of the Final budget of the Republic of Serbia. Serbia is a country where for years there are no adoptions of the final annual budget.

Within the analysis of the budget of the Republic of Serbia, a comparative review of the budget of the Republic of Serbia has been made for the years 2008 and 2009. The incomes and expenditures in 2008 and 2009 have been considered, stated by the Law on Budget of the Republic of Serbia for 2008 and 2009, by the Law Amending the Law on Republic Budget for 2008 and 2009 and the Draft of the Final Budget of the Republic of Serbia for 2008.

The General part of the Budget of the Republic of Serbia has been considered. The trend of movement of the budget deficit and a comparative review of income and expenditure in the budget has been made, with the calculation of the percentage of expenditure in total expenditure / income budget for the Republic of Serbia for:

- expenditures for staff and expenses based on the transfer of fund for pension and disability insurance
- social welfare
- child protection and pupils' standards

From the stated reviews and analysis it can be seen and concluded that:

- There is a prominent (worrying) rising trend of the Republic of Serbia's budget deficit.
- The share of allocation for social protection from the budget in relation to the total state expenditures is around 10%.
- The share of allocation for child protection and pupils' standard is around 4% in total budget expenditure.
- The share of expenditures for education is ranging from 14% to 16% of the total expenditure budget of the Republic of Serbia, and the share of expenditures for employees in education in the total expenditures of the Ministry of Education is quite high and is around 68%.
- The violation of the budget calendar, established by the Law on Budget System of the Republic of Serbia, has been noted. The government has not complied with the deadline to make a proposal of the budget of the Republic of Serbia for 2010 to the National Assembly for approval. The deadline for the adoption of the budget of the Republic of Serbia has not been met.
- In 2008 (as proposed in the final account) 2.4% of GDP has been spent on social protection (including both pupils' and students' living standards expenditures, the fund for young talents, sport scholarships).
- In 2009 (according to the revision) 2.36 of GDP has been spent on social welfare (including both pupils' and students' living standards expenditures, the fund for young talents, sport scholarships).
- Spending on education in Serbia was at the level of about 3.6% of GDP during the 2000s. Budgetary allocations for education are among the lowest in the region.

Literatura i dokumenti:

Međunarodni akti

- Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima deteta, Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori br. 15/1990 i br. 2/1997.
- Konvencija o pravima deteta Ujedinjenih nacija
- Milenijumski ciljevi razvoja Ujedinjenih nacija, Vlada Republike Srbije usvojila je Milenijumske ciljeve razvoja UN 2002. godine, a maja 2005. godine Izveštaj o realizaciji Milenijumskih ciljeva razvoja.
- Svet po meri dece, UNICEF, Centar za prava deteta, Beograd, 2002 (usvojen dokument na specijalnom zasjedanju Generalne skupštine UN o deci maja 2002)
- Kvalitetno obrazovanje za sve, globalni program koji ima za cilj da osigura kvalitetno obrazovanje za svu decu u svetu, usvojen na specijalnom zasjedanju UN u Džomtijenu (Jomtijem, Tajland) 1990. godine
- "Okvir za akciju "(ED-200/CONF/211/1), usvojen na Svetskom forumu za edukaciju (Word Education Forum) održanom 26.-28.4.2000. godine u Dakaru (Senegal)
- Okvirni program akcije iz Dakara
- Strategija svetske zdravstvene organizacije „Zdravlje za sve politika za XXI vek”
- Strategija javnog zdravlja Republike Srbije („Službeni glasnik RS“ br.55/05, 71/05-ispravka, 101/07 i 67/08)
- Akcioni plan za zaštitu životne sredine i zdravlja dece u Evropi
- Konvencija MOR br.103 o zaštiti materinstva (doneta 1952. godine, ratifikovana 1955.)
- Konvencija C183 o zaštiti materinstva (doneta 2000. godine, Vlada Republike Srbije usvojila je Predlog Zakona o potvrđivanju Konvencije 17.8.2009.)
- Haška Konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice dece (25.10.1980.), koju je SFRJ ratifikovala 20.6.1991. godine, „Službeni list SFRJ“ Međunarodni ugovori br.7/1991.
- Fakultativni protokol o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji uz Konvenciju o pravima deteta SRJ je ratifikovala 2.7.2002. „Službeni list SRJ“ Međunarodni ugovori br.7/2002.
- Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja Fakultativni Protokol o učešću dece u oružanim sukobima uz
- Konvenciju o pravima deteta, „Službeni list SRJ“ Međunarodni ugovori br. 7/2002.
- Konvencija Međunarodne organizacije rada br.182 o najgorim oblicima dečjeg rada (Ženeva, 1999. „Službeni list SRJ“ Međunarodni ugovori br.2/03

- Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta i (dopunski) Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, „Službeni list SRJ“ Međunarodni ugovori br.6/2001.
- Konvencija Saveta Evrope o visokotehnološkom kriminalitetu, Zakon o potvrđivanju Konvenciju o visokotehnološkom kriminalitetu Skupština Republike Srbije usvojila je 18.3.2009. godine
- Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, „Službeni list SFRJ“ Međunarodni ugovori br.11/81.

Nacionalni akti

- Ustav Republike Srbije („Sl. glasnik RS“ br. 98/2006)
- Porodični zakon, „Sl. glasnik RS“, 18/2005 od 17. 02. 2005.
- Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, („Sl.glasnik RS“ br.85 od 6.10.2005.)
- Krivični zakonik, „Službeni glasnik RS“, br.85/2005 i 88 od 14.10.2005.
- Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, „Službeni glasnik RS“, br.72/09
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, "Sl. glasnik RS", br. 72/2009.
- Zakon o zaštiti od diskriminacije, "Sl. glasnik RS", 22/2009.
- Zakon o zaštiti od diskriminacije osoba sa invaliditetom, "Sl. glasnik RS", 33/2006.
- Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana, "Sl. glasnik RS", 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/2001, 84/2004, 101/2005 - dr. zakon i 115/2005.
- Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom, "Sl. glasnik RS", 6/2002 i 115/2005.
- Pravilnik o bližim uslovima i načinu ostvarivanja prava na finansijsku podršku porodici sa decom, "Sl. glasnik RS", 29/2002, 80/2004, 123/2004, 17/2006 i 107/2006.
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti, „Sl. glasnik RS“, 107/2005 i 72/2009
- Uredba o nacionalnom programu zdravstvene zaštite žena, dece i omladine, "Sl. glasnik RS", 28/2009.
- Zakon o učeničkom i studentskom standardu, "Sl. glasnik RS", br. 81/92, 49/93, 53/93, 67/93, 48/94 i 101/2005
- Zakon o finansiranju lokalne samouprave, „Službeni glasnik RS“ 62/2006.
- Zakon o budžetu Republike Srbije za 2009. godinu, "Sl. glasnik RS",

- RS", 120/2008 i 31/2009.
- Zakon o budžetu Republike Srbije za 2008.
- Zakon o izmenama i dopunama zakona o budžetu Republike Srbije za 2008.
- Zakon o izmenama i dopunama zakona o budžetu Republike Srbije za 2009.
- Predlog Završnog računa budžeta Republike Srbije za 2008.
- Zakon o budžetskom sistemu
- Memorandum o budžetu za 2009.
- Revidirani Memorandum o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici za period 2009-2011.

Strateška dokumenta

- Nacionalni plan akcije za decu (NPA), Savet za prava deteta Republike Srbije, Beograd, februar 2004
- Nacionalni milenijumski ciljevi razvoja u Republici Srbiji (2006)
- Strategija za smanjenje siromaštva (2003)
- Strategija razvoja socijalne zaštite (2006-2009)
- Strategija za borbu protiv droga u Republici Srbiji za period od 2009. do 2013. godine (2009)
- Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji (2007)
- Strategija za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji, (2009.)
- Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja (2008).
- Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja
- Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja
- Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u vaspitno-obrazovnom sistemu (2007)
- Posebni protokol za zaštitu dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja (2006)
- Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (2009)
- Strategija borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji za period 2009-2013,
- Plan akcije za životnu sredinu i zdravlje dece u Republici Srbiji od 2009-2010
- Strategija razvoja zdravlja mladih u Republici Srbiji
- Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period 2008-2014. godina,
- Nacrt Polaznog okvira Nacionalne strategije prevencije i zaštite od nasilja u porodici i nasilja nad ženama (2005)

literatura

- Vučković - Šahović, Prava deteta i Konvencija o pravima deteta, Jugoslovenski centar za prava deteta, IV dopunjeno izdanje, Beograd, 2001
- Konstantinović-Vilić, S.Petrušić, Reagovanje policije na nasilje u porodici teorijski okvir i strana iskustva, Temida, Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2005
- Ana Pešikan i Ivan Ivić, Obrazovanjem protiv siromaštva: analiza uticaja uvođenja pripremnog predškolskog programa u Srbiji, Beograd 2009
- Gordana Matković, Boško Mijatović, Analiza uticaja državne finansijske podrške siromašnima, Centar za liberalno-demokratske studije, novembar 2008
- Anketa o životnom standardu stanovništva, 2002
- Anketa o životnom standardu stanovništva, 2007
- Drugi izveštaj o implementaciji strategije za smanjenje siromaštva, 2007
- Analiza karakteristika siromaštva u Srbiji, Vlada Republike Srbije, tim potpredsednika Vlade za implementaciju Strategije za smanjenje siromaštva, Beograd, 2009
- Anđelković V. i sar. Opšta adaptacija dece iz jednoroditeljskih porodica, *Godišnjak za psihologiju*, Filozofski fakultet, Niš, (2009)
- Aleksandra Jovanović, Jelisaveta Todorović, Bojana Dimitrijević, Doživljaj odnosa sa roditeljima, agresivnost i aleksitimija mladih sa delinkventnim ponašanjem, Tematski zbornik radova Mladi i porodica, Filozofski fakultet Niš, (2008)**
- Jelena Mladenović, Jelisaveta Todorović, Porodični činioci i depresivnost mladih, Tematski zbornik radova Mladi i porodica, Filozofski fakultet Niš, (2008)**
- Jelisaveta Todorović, Porodični činioci stabilnosti samopoštovanja adolescenata, Zbornik Instituta za pedagogsku istraživanja broj 1, vol 37. (2005)**
- Jelisaveta Todorović, Uloga porodice i škole u socijalizaciji dece sa specifičnim razvojnim teškoćama, Godišnjak za psihologiju, Filozofski fakultet Niš, (2004)**
- Jelisaveta Todorović, Snežana Stojiljković, Porodični činioci nasilnog ponašanja dece i omladine, Zbornik radova Omladina Balkana između nasilja i kulture mira, Filozofski fakultet Niš, (2007)**
- Leon Žlebnik, *Psihologija deteta i mladih*, Beograd, Delta pres, (1972)
- Valentina Jeremić, Jelisaveta Todorović, Snežana Vidanović, Depresivnost i predstava o sebi adolescenata bez roditeljskog staranja, Godišnjak za psihologiju, Filozofski fakultet Niš, (2006)**
- Bilten javnih finansija za decembar 2009, Ministarstvo finansija RS**

SADRŽAJ

Uvod	4
Deca i odgovorna država 1	8
Normativno-pravni okvir politike prema deci na nivou Republike Srbije	
1. Ratifikovani međunarodni akti	9
2. Ustavni i zakonski okvir	29
3. Strateška dokumenta	41
Umesto zaključka Izgubljeno vreme za decu	62
BUDŽET	64
Budžet Republike Srbije	68
Socijalna zaštita - Ministarstvo rada i socijalne politike	
Struktura rashoda u okviru Ministarstva rada i socijalne politike	71
Obrazovanje Ministarstvo prosvete	76
Struktura rashoda Ministarstva prosvete	79
Summary	83